

**YIRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARININ İŞLEVSELLİĞİ
PROBLEMİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Sistemantik Felsefe ve Mantık Programı**

Birol SOYSAL

Danışman: Prof. Dr. Fikri GÜL

**ARALIK 2018
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Felsefe Ana Bilim Dalı Sistemantik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı öğrencisi Birol SOYSAL tarafından Prof. Dr. Fikri GÜL yönetiminde hazırlanan “Yirminci Yüzyıl Distopyalarının İşlevselliği Problemi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 28/12/2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
Jüri Başkanı

Prof. Dr. Fikri GÜL

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Mehmet Ali SARI

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 16/01/2016 tarih ve 03/06 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Biol SOYSAL

ÖN SÖZ

Var olan gerçekliğin ötesine çıkarak toplumu ve bireyi daha iyi bir dünyada yaşatma arzusuyla kurgusal bir devlet modeli sunan ve bu anlamda siyasete ilgi duyan, duymayan her okuyucunun ilgisini çekmeyi başaran ütopyalar, yirminci yüzyılda yaşanan bilimsel, siyasal ve teknolojik gelişmelerin de etkisi altında kalarak bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürecin sonunda kaynağını ütopyalardan alan distopyalar, yeni bir tür olarak yazınsal dünyadaki yerini almıştır.

Distopyaların tasarladıkları dünya, ütopyalardakinden tamamen farklıdır. Bu farkın en önemli nedeni onların insanlığın doğasına yönelik karamsar duygulara sahip olmalarıdır. Yaşanılan çağ onlar için oldukça kötüdür ve bu durumun böyle sürmesi durumunda gelecekte bizleri hiçte iyi olmayan bir dünya beklemektedir. Bu açıdan yirminci yüzyılda kendine yer bulan bu dönemin distopyalarında amaç bir uyarı çılgılığı olarak son dönemece girmeden insanlığı uyarmaktır.

Akademik eğitim süresince tez konumun belirlenmesinde ve bu araştırmanın her aşamasında bilgi, fikir ve önerileriyle yardımlarını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Fikri GÜL'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, eğitim-öğretim yaşamım boyunca birçok fedakârlık göstererek beni destekleyen, bana güç veren ve her zorlukta yanımda olan anneme, babama ve eşime sonsuz teşekkür ederim.

Birol Soysal

Denizli

2018

ÖZET

YİRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARININ İŞLEVSELLİĞİ PROBLEMİ

SOYSAL, Birol

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ABD

Sistematik Felsefe ve Mantık Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Fikri GÜL

Aralık 2018, 83 Sayfa

Yunanca ‘dystopia’ kelimesinden türetilen, geleceğe yönelik sosyal kaygıları edebi bir dil ile paylaşan ve kurgusal bir ülke modeli sunan yirminci yüzyıl distopyalarının, geleceğe yönelik kestirimleri ve bu kestirimlerin günümüzde de halen geçerliliğini koruyup korumadığı sorunsalı, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, belirlenmiş eserler üzerinden, distopyaların, sadece kurgudan ibaret edebi türler olmadıkları, onların hem yazdıkları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik gerçekliğini hem de içinde yaşadığımız çağın söz konusu gerçekliğini başarılı bir şekilde yansıtabildiğini, felsefi bakışın eleştirel yöntemiyle tartışarak ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amacımız doğrultusunda çalışmamızda, yirminci yüzyıl distopyalarının karakteristik özelliklerini yansıttığını düşündüğümüz Orwell’ın ‘1984’ü ve ‘Hayvan Çiftliği’, Zamyatin’in ‘Biz’i, Braodbury’nin ‘Fahrenheit 451’i ve Huxley’in ‘Cesur Yeni Dünya’sı olmak üzere beş temel esere yer verilmiştir.

Bahsi geçen beş distopya eseri esas alınarak, kapitalizm ve totalitarizm altında gelişen gözetim mekanizmaları, sınıflaşma, kurmaca gerçekliklerin oluşturulması, hafıza kaybı, paranoya, propaganda, makinelerin hâkimiyeti ve izole toplum temaları, Özgürlük, Mutluluk, Totalitarizm, Propaganda, Sansür ve Birey kavramları çerçevesinde incelemeye tabi tutularak yirminci yüzyıl distopyalarının işlevselliğinin belirlenmesi çabası içerisine girilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Özgürlük-Mutluluk, Totalitarizm, Propaganda, Sansür ve Birey

ABSTRACT**THE PROBLEM OF FUNCTIONALITY OF TWENTIETH-CENTURY
DYSTOPIA**

SOYSAL, Birol

Master Thesis

Philosophy

Systematic Philosophy and Logic Program

Thesis Manager: Prof. Dr. Fikri GÜL

December 2018, 83 Pages

The future predictions of the twentieth century dystopias, derived from the Greek word 'dystopia', sharing future social concerns with a literary language and presenting a fictional country model and the question whether these predictions still remain valid today, is the subject of the study.

In this study, through the determined works, it is aimed to reveal by the critical method of philosophical view that dystopias are not only literary genres consisting of fictions, but also reflect the social, political, economic and technological reality of the period in which they were written, as well as the realism of this age. In line with his aim, five basic works, including Orwell's '1984' and 'Animal Farm', Zamyatin's 'We', Braodbury's 'Fahrenheit 451' and Huxley's 'Brave New World', which we think that reflect the characteristics of the twentieth-century dystopia, are given places in our study.

On the basis of the five dystopian works, surveillance mechanisms developing under capitalism and totalitarianism, classification, creation of fictitious realities, memory loss, paranoia, propaganda, dominance of machines and isolated community themes, by being subjected to the survey within the framework of 'Freedom, Happiness, Totalitarianism, Propaganda, Censorship and Individual concepts, have been afforded to determine the functionality of the twentieth-century dystopias.

Key Words: Utopia, Dystopia, Freedom-Happiness, Totalitarianism, Propaganda, Censorship and Individual.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜTOPYALARDAN DİSTOPYALARA GEÇİŞ

1.1. Tarihi Süreçte Düşünce ve Kavram Olarak Ütopyanın Doğuşu.....	3
1.1.1. Kavram Olarak Ütopya.....	3
1.1.2. Tarihsel Süreçte Ütopya.....	4
1.2. Vazgeçilemez Bir Etkinlik Olarak Ütopyalar.....	6
1.2.1. Kaybedilen Cennet Arayışı.....	6
1.2.1.1. Platon ve Devlet'i.....	9
1.2.1.2. Thomas More ve Ütopya'sı.....	11
1.2.1.3. Campanella ve Güneş Ülkesi.....	13
1.2.1.4. F. Bacon ve Yeni Atlantis.....	14
1.3. Distopyalar.....	15
1.3.1. Kavramın Tanımı ve Anlamı.....	15
1.3.2. Distopyalarda Amaç.....	17
1.3.3. Distopyaların Oluşum Süreci.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

YIRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARI

2.1. Distopya Yazarlarının Eserleri (Orwell,Zamyatin, Braoudbury, Huxley).....	23
2.1.1. Orwell.....	23
2.1.1.1. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört.....	23
2.1.1.2. Hayvan Çiftliği.....	29
2.1.2. Yevgeni Zamyatin.....	33
2.1.2.1. Biz.....	33
2.1.3. Ray Bradbury.....	37
2.1.3.1. Fahrenheit 451.....	37
2.1.4. Aldous Huxley.....	42
2.1.4.1. Cesur Yeni Dünya.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARININ İŞLEVSELLİĞİ

3.1. Kavramsal Analizlerle Distopyaların İşlevselliğinin Tartışılması	48
3.1.1. Özgürlük– Mutluluk.....	48
3.1.2. Totalitarizm	52
3.1.3. Propaganda ve Sansür	60
3.1.4. Birey	71
SONUÇ	76
KAYNAKLAR	78

GİRİŞ

İlk olarak, İngiliz yazar Thomas More'un ideal bir toplumu anlattığı romanına ismini verdiği, var olmayan güzel yer anlamına gelen, 'ütopya', kavram olarak on altıncı yüzyıla kadar kullanılmamış olmasına rağmen, ütopyaların varlığının çok öncelere dayandığını bilmekteyiz. Bu konuda ki araştırmalar, en geriye kadar gidildiğinde, ilk ütopya örneğinin Platon tarafından yazıldığını belgelemektedir. Platon'un kaleme aldığı "Devlet" adlı eser, ideal devlet arayışının ve istencinin ilk dışa vurum örneği olarak tarihteki yerini almaktadır.

Antik Yunan döneminde Platon'un başlatmış olduğu bu arayış, toplumların içinde buldukları duruma göre, tarihsel süreçte birçok değişim ve gelişim kat ederek, Orta Çağdan, Aydınlanma Çağına, oradan günümüze uzanmış, bu alanda son derece yetkin eserler üretmiş ve evrensel bir değer olmayı başarmıştır. Bu süreçte Platon'un *Devlet'i* ve Thomas More'un *Utopia'sı* dışında, Thomas Campanella'nın *Güneş Ülkesi'ni*, Francis Bacon'un *Yeni Atlantis'ini* Fârâbî'nin *-El-Medinetü'l Fâzıla'sını* yazılmış önemli ütopyalar arasında gösterebiliriz.

Sözünü ettiğimiz bu ütopyalara genel perspektiften bakıldığında, onların, içinde yaşadıkları çağın ve sosyal yapının gerçekliğinin çok ötesinde, var olan yapıyı değiştirmeye yönelik sunulan projeler olduğu görülmektedir. Burada denilebilir ki, onların bu denli gerçeklikten uzak kalışları, toplumsal yapıyı, hedefledikleri ölçüde değiştirebilme gücünden onları yoksun bırakmıştır.

Yirminci yüzyılda da önemli yazarlar ve filozoflar, bu arayışın dışında kalmamışlar ve bu amaç ışığında eserler üretmişlerdir. George Orwell'in *Hayvan Çiftliği* ve *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ü*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı*, Yevgeni Zamyatin'in *Biz'i*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451'i*, Platonun başlattığı bu arayışın yirminci yüzyıldaki önemli yansımaları arasında gösterilebilir.

Yirminci Yüzyılda, bu filozof ve yazarlarca kaleme alınan devlet tasarımlarının, gerek ele aldıkları tema, gerek anlatım özellikleri gerekse de taşıdıkları amaç bakımından kendilerinden önceki dönemlerde yazılmış ütopyalardan farklı olduklarını söyleyebiliriz. Yirminci yüzyılda yazılan bu eserlerin, daha önceki ütopyalarda olduğu gibi daha iyi bir gelecek ve devlet hayali tasarlamadıklarını, aksine insanlığı bekleyen korkutucu bir gelecek modeli oluşturarak bir uyarı amacı

taşıdıklarını görmekteyiz. Taşıdıkları bu niteliklerden dolayı, bu dönem eserlerini “ütopya” olarak değil, “distopya” olarak adlandırmaktayız.

Bu çalışmanın konusunu, uzak gelecekte geçen ve geleceğe yönelik sosyal kaygıları edebi bir dil ile paylaşan, kurgusal bir ülke modeli sunan yirminci yüzyıl distopyalarının, geleceğe yönelik kestirimleri, bu kestirimlerin günümüzde de halen geçerliliğini koruyup korumadığı sorunsalı oluşturmaktadır.

Bu konunun seçiminde, ütopyalardan farklı olarak, yirminci yüzyıl distopyalarının, gerçek hayattan kopuk olmayışları, onların, gerçek hayata göndermeler yapabilme özelliğine sahip olmaları, dolayısıyla onların geçmişimizi, günümüzü ve geleceğimizi anlayıp yorumlamamıza ve dünya görüşümüzü arttırmaya yönelik olumlu katkı yapacağına düşünülmesi, etkili olmuştur.

Bu çalışmada, distopyaların, sadece kurgudan ibaret edebi türler olup olmadıkları, onların hem yazıldıkları dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve teknolojik gerçekliklerini hem de içinde yaşadığımız çağın söz konusu gerçekliklerini ne derece yansıtılabildiğini yansıtamadığını, felsefi bakışın eleştirel yöntemiyle tartışarak, probleme ilişkin düşünceleri başarılı bir şekilde ortaya koymak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜTOPYADAN DİSTOPYAYA GEÇİŞ

1.1. Tarihi Süreçte Düşünce ve Kavram Olarak Ütopyanın Doğuşu

1.1.1. Kavram Olarak Ütopya

Düşünen, hayal eden, isteyen, arzulayan, devamlılığını sürdürmek ve mükemmelliğe sahip olmak için çok şeye ihtiyaç duyan¹ insan, her çağ ve mekânda anlam arayışı içerisinde olmaktan kendini alamamıştır. Bu arayışın yönü her zaman daha iyiye, daha güzele, daha rahata, daha değerli olana doğru olmuştur. Çalışmamızın konusunu oluşturan ütopyalar, daha fazlasını isteyen insanlığın, fikir olarak dışa yansımış halidir. Türk Dil Kurumunca “gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı ya da düşünce”² olarak tanımlanmış olan ütopya kavramı, İngiliz yazarı Thomas More’un 1516 yılında yayımladığı ve çoğunlukla *Utopia* olarak bilinen *De optimorei publica statu deque nova insula Utopia* adlı yapıtından gelmektedir.³ More, ütopya kavramını Yunanca kökenli ‘topos’ ve ‘eu’ kelimelerini bir araya getirerek üretmiştir. Bu açıdan, kavram kendisi gerçekte var olmayan, hayal edilen bir toplumu ifade etmektedir.⁴

Gerçeklikte var olmayan düzen tasviri, amaçsal hayat biçimi, gerçekleşmesi olanaksız tasarımlar olarak tanımlanan ütopyalar, daha sonraki süreçlerde, ülküsel ve uygulanamaz devlet tasarımları getiren tüm yapıtlar için kullanılagelen bir kavram olmuştur.⁵ Thomas More’un *Ütopya*’sı haricinde, Francis Bacon’un *Yeni Atlantis*’i, Thomas Campanella’nın *Güneş Ülkesi*, Fârâbî’nin *El-Medinetü’l Fâzıla*’sı önemli ütopyalar arasında gösterilmektedir.

¹ Farabi, *El Medinetü’l Fazıla*, Çev. A. Arslan, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1990, s. 69.

² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

³ Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yay., İstanbul, 1994, s. 488.

⁴ İbrahim Yücedağ, *Ütopyalar ve Toplum Sınıflamaları İlişkisi Üzerine*, *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi*, Ankara, 2011, s. 201.

⁵ A. Timuçin, *Age.*, s. 488.

1.1.2. Tarihsel Süreçte Ütopya

Her ne kadar, “ütopya”, kavram olarak on altıncı yüzyılda Thomas More’a kadar kullanılmamış olsa da, ütopyaların varlığının çok öncelere dayandığını bilmekteyiz. Yani “gerçekleştirilmesi olanaksız gibi görünen düşünceleri ‘ütopya’ diye Thomas More kavramlaştırdı ama varılamayacak türden ütopyik hayaller onunla başlamadı”⁶. Bu konudaki araştırmalar, en geriye kadar gidildiğinde, bilinen ilk ütopya örneğinin Platon tarafından yazıldığı düşünülür.

Platon, yaşadığı dönemdeki toplumsal yapıdaki bozukluklardan, o dönemde devleti yönetenlerin halkın yaşadığı sorunları çözememesine ve hocası Sokrates’in öldürülmesi gibi nedenlerden dolayı bir arayış içerisine girmiştir.⁷ O, bu tür sorunların çözülebilmesi, “adaleti şehre getirmek ve şehrin birliğini korumak”⁸ için siyasi ve ideal bir devlet düzeninin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüşlerini diyalog halinde *Devlet* adlı eserinde ifade etmiştir.

Antikçağda yazılmış ütopya örneği sadece Platon’un Devlet adlı eseriyle sınırlı da değildir. Bunun dışında edebiyat literatürüne kazandırılmış diğer ütopya niteliğindeki eserlere baktığımızda, Phaleas, Hippodamos, Aristophanes, Diodorus Siculus, Hesiodos, Jambulos ve Samsatlı Lukianos gibi filozofları görürüz. Phaleas’ın ‘Eşitlikçi Devlet Tasarısı’nda yurttaşların tamamının aynı oranda mal ve mülk sahibi olmaları kurgulanmıştır. Miletli Hippodamos’un ütopyası, mimar olmasından kaynaklı olarak komünal kent üzerine kuruludur. O, eşitliği kent planında da göstermek ister, bu nedenle on bin adamdan oluşan ve üçe ayrılan kentin her alanını eşit şekilde tasarlar. Kadınlar Halk Meclis’inde ütopyasında, Aristophanes, kadınların yönetimde olduğu, mülkiyet sahipliğinin bulunmadığı, eşitliğe dayalı toplumsal yapıyı inşa eder. Çok fazla beğenilen ve kendine çokça takipçi edinen Jambulos’un “Güneş Adaları” ütopyası, birbiriyle hemen hemen aynı niteliklere sahip olan yedi adadan meydana gelmektedir. Bu adalar, iki kişiyle eş zamanlı diyalog kurabilen, çok şeye ihtiyaç duymadan yaşayabilen ve hatta yaşamlarının hangi gün sona ereceğini belirleyebilen insanlara aittir. Euhemeros’un ‘Kutsal Metinler’inde, tanrıların insanları yaratmasından değil, insanların tanrıları yaratmasından bahsedilir. Adaletsiz yaşama ve eşitsizliğe karşı şiddetli yergi de

⁶ Mehmet Altan, *Herkesin Kendisinin Tanrısı Olduğu Bir Dünya, Ütopya Denemeler*, İstanbul, 2004, s. 22.

⁷ Bilal Turgut, *Klasik ve Çağdaş Ütopyalarda Siyaset ve Ahlak İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2012, s. 7.

⁸ Christian Ruby, *Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev. Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul, 2014, s. 21.

Hesiodos'un 'Altın Çağ' ütopyasında karşımıza çıkar.⁹ Tüm bu örnekler, ütopyanın kavram olarak var olmasa da düşünce olarak var olduğunun göstergesidir.

Yazılmış tüm bu ütopyalar, birçok Avrupa diline çevrilmiş ve Batı'da büyük bir etki yaratmıştır. More'un 1516 yılında Ütopya'sını yayımlamasıyla başlayan ütopya geleneği¹⁰ devam eden süreçte, 1522'de Antonio Francesco Doni'nin 'Dünyalar'ı, 1533'te ise Francesco Patrizi'nin "Mutlu Ülke"yi yazmasıyla devam etti. 1602 yılında Campanella "Güneş Ülkesini" yazarak unutulmazlar arasındaki yerini alırken, 1627 yılında bilimsel bakışın sahibi, atası olarak kabul edilen, Francis Bacon "Yeni Atlantis"i, yayımlayarak felsefe ve din alanında yoğunlaşan düşünsel ütopyasını paylaştı. Daha sonraki süreçlerde Hıristiyanlık ve püritenlikten esinlenen birçok düşünür, bu bakış açısına sahip yeni ütopyaları yazdı. Özellikle James Harrington'ın 1656 yılında yazdığı "Oceana Devleti", 1676 yılında Fransız yazar ve düşünür Gabriel Foigny'nin "Bilinen Güney Toprakları" ve François Fenelon'un 'Telemachus'un Başından Geçenler'i bu kategoride sayılabilecek önemli ütopyalardandır.¹¹

18. ve 19. Yüzyıllarda da aynı hızda ütopya eserleri yazılmaya devam etti. Bunların başlıcaları, Jonathan Swift'in 1726 da yayımladığı, Travels into Several Remote Nations of the World yani bilinen adıyla Gulliver'in Maceraları, 1762'de J.J. Rousseau'nun Du Contrat Social'ı (Toplum Sözleşmesi), 1795'de, İmmanuel Kant'ın Zum Ewigen Frieden'i (Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemeleri), 1813'de Robert Owen'in A New View of Society (Toplumun Yeni Görünümü), 1848 yılında Karl Marks ve Friedrich Engels'in birlikte yayımladığı Komünist Manifestosu, 1879'da Jules Verne'in Begümün 500 Milyonu, 1890'da Theodor Hertzka'nın Freiland'ı (Özgürlük) dir.¹²

19. yüzyıl ortasında bir duraklamadan sonra tahrik ve tepki örgüsünü sürdürmek üzere ütopyacı biçim yeniden ortaya çıktı. Edward Bellamy'in devletçi-sosyalist ütopyası "Geçmişe Bakış" (1888), William Morris'in "Hiçbir Yerden Haberler" deki alternatif sosyalizm yaklaşımında bir reddiye ile karşılaştı. H.G. Wells'in (1905) Platon, More ve Bacon'a göndermelerde bulunduğu bilimsel ütopyası 'Modern Ütopya' adlı yapıtında bu defa da Morris'e karşı eleştiri yapıldı. Hem övülen hem de yerilen H.G. Wells, Evgeny Zamyatin'in "Biz" (1924), Aldous

⁹ Sadık Usta, *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, Kaynak Yay., İstanbul, 2005, s. 22.

¹⁰ Murad Omay, Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 18, İstanbul, 2009, s. 7.

¹¹ M. Altan, *Age*, s. 22.

¹² M. Omay, *agm*, s. 8.

Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* (1932) ve George Orwel'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* (1949) yapıtlarına esin kaynağı oldu.¹³

1.2. Vazgeçilemez Bir Etkinlik Olarak Ütopyalar

Gerçekleşmesinin olası olmadığı anlamı yüklenen ütopyaların, çok eski zamanlardan günümüze uzanan uzunca bir süreçte varlıklarını devam ettirebildiklerini görmekteyiz. Onların herkesçe kabul edilen “gerçekleşmesi mümkün değildir” düşüncesine rağmen insanlığın, eski dönemlerden itibaren yeryüzünde güzel bir yer, kusursuz bir toplum yaratma ülküsünden vazgeçmemesinin sebebi¹⁴ ne olabilir? Filozofların böylesine bir hayalin peşinde koşmalarının ardında bir takım etkenler elbette ki vardır. Bu etkenlerin en önemlilerinden birinin düşünürlerin, insanlığın hayal dünyasında yeni ufuklar açma isteği olduğunu söyleyebiliriz.¹⁵ Peki, ama sadece bu nedene bağlı bir açıklama ütopyaların yazılış amaçlarını belirlemede yeterli olabilir mi? Böylesine zengin bir düşünsel mirasa sahip olan ütopyacılığın yazılış amaçlarını tek bir nedene bağlı belirlemek yeterli olamayabilir. Burada daha nedensel, geçmişe nüfuz edebilen, köklerini tarihin dehlizlerinden alan, insanın doğasını ve yaşadığı çağı hesaba katan, görece kapsamlı bir açıklamanın yapılması gerektiği düşünülmektedir.

1.2.1. Kaybedilen Cennet Arayışı

Hesiod, ‘İşler ve Günler’inde “İnsanlar o zamanlar tanrılar gibi yaşıyorlardı; yüreklerinde kaygı yoktu, çalışmadan ve acıdan uzaktılar. Hazin yaşlılık onlara hiç uğramıyordu; elleri ve ayakları, tüm hayatları boyunca sağlam kaldığından da, bütün dertlerden uzakta ziyafet yaparak sevinci tadıyorlardı. Ağır bir uyku bastırıldığında uykuya dalar gibi ölüyorlardı. Bütün nimetler onlarındı. Bereketli kırsal, zengin yiyecekleri onlara kendiliğinden sunuyordu; onlarda bundan keyiflerince istifade ediyorlardı (...)”¹⁶ diyerek geçmişte yaşanmış rahat bir hayattan bahseder.

¹³ Krishan Kumar, *Ütopyacılık*, Çev. Ali Somel, İmge Yay., İstanbul,, *Ütopyacılık*, S. 78.

¹⁴ Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi*, Çev. Selahattin Bağdatlı, Say yay., Ankara, 2015, s. 7.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul, 1999, s. 881.

¹⁶ E. M. Cioran, *Tarih ve Ütopya*, Çev. Haldun Bayrı, Metis Yay., İstanbul, 2013, s. 98.

Hesiod'un bu dizelerine benzer bir tablo, Latin şair Ovidius tarafından da kaleme alınmıştır. O dizelerinde insanların, korkunun ve cezanın olmadığı hiç bitmeyen bir bahar mevsiminde yaşadığını, askerler ve ordular olmadan herkesin kendini güvende hissedebildiğini ve tüm nimetlerin hiç bir çaba ve uğraş gerektirmeden topraktan elde edildiğini ifade eder.¹⁷

Aynı temaya, Romalı ozan *Luvretius'un De Rerum Natura* (Evrenin Doğası Üzerine) adlı yapıtında şu şekilde rastlarız:

“ (...) Saban yapmaya harcamadı gücünü hiç kimse.

Kimse sürmeyi bilmiyordu toprağı, ne fide dikmeyi ne de bağ bıçağıyla budamayı kuru dalları.

Güneşle sağanağın verdikleriyle toprağın özverili armağanları yetti onları mutlu etmeye.”¹⁸

Tüm insanlığın bir zamanlar refah ve mutluluk içersinde yaşadığı dönemi bizlere anlatan bu dizelerin kaynağı, tüm toplumların sahip olduğu '*Altın Çağ*' söylencesidir. Batıda, Hesiod, Platon, Virgil, Ovidius tarafından kusursuz bir biçimde yorumlanmış *Altın Çağ* söylencesi, bir zamanlar insan ihtiyaçlarının az, arzularının sınırlı, doğada bolluğun, yaşantının sade ve kendine yeterli olduğu, savaş ve baskı dürtülerinin hiç olmadığı, hiç kimsenin sabahtan akşama kadar yorucu işlerle uğraşmak zorunda kalmadığı, erkek ve kadınların özgürlük içinde yaşadığı, insanların sade ve dindar yaşantılarıyla tanrılara yakın oldukları dönemi ifade eder.¹⁹ Hazzın, iyi bir yaşamın temel prensibi sayıldığı, eylemlerinin bu prensip doğrultusunda haz sağlayacak biçimde düzenlendiği bu dönem, insanlığın hayalini kurduğu, yaşamak istediği cennet bahçelerini bizlere hatırlatmaktadır.

Bir yoruma göre Altın Çağ, ilkel eşitlikçi toplumdansınıflı topluma geçişte, aşağı tabakaların eski eşitçi, geçmiş dönemlere duydukları özlemin efsaneleştirilmesidir. Efsaneye göre, kuzeyden gelerek Yunanistan'a giren ve çobanlıkla geçinen İyon, Dor, Eolya boyları, yerleşimlerinin ilk dönemlerinde eşitlik ve özgürlük içinde yaşamışlar, geleneklerden kaynaklanan yasalarıyla doğanın nimetlerini eşit ve ortaklaşa olarak paylaşmışlar ama zamanla mal edinme arzusuyla

¹⁷ T. Campenalla, *Age.*, s. 9-10.

¹⁸ T. Campanella, *Age.*, s. 9.

¹⁹ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s.14.

eşitlik bozulmuş ve yeni düzeni korumak arzusuyla yazılı yasaları tasarlamışlar.²⁰ Bunun sonucu olarak da mutluluğun hüküm sürdüğü Altın Çağ'ın sonu gelmiştir.

Altın Çağ söylencesi, bugün dünya tarihinde, birçok medeniyetin, nesilden nesile aktardığı kültürel miras konumundadır. Antik Çağ'da Yunan ve Romalıların "Kutsanmışların Adaları", Tibetlilerin "Shambhala" efsanesi, Avusturya yerlisi olan Aborjinlerinin "Hayal Zamanı", Çinlilerin "Mükemmel Erdem Çağı", Hinduların "Mahabharata Destanı" Tevrat'ta geçen "Eden Bahçeleri" İncil'de Adem ile Havva'nın cennet bahçesinde geçen öyküsü, belirgin şekilde Altın Çağ betimlemesi üzerine yerleşmiştir.²¹ Bu medeniyetlerce tasvir edilen, farklı isimlerle nitelendirilen bu dönemlerin ortak yanı, onların sadece aynı tasvire sahip olmaları değil aynı zamanda sözünü ettikleri bu değerli çağın kaybedilmiş, yitirilmiş bir döneme ait olmasıdır. Bu açıdan, Altın Çağ, özel mülkiyetin bulunmadığı, ilkel komünal toplumlardan, toplumsal farklılaşma, uygarlık ve özel mülkiyetle geçilen eşitsizlikçi toplumun alt tabakalarınca efsaneleştirilen, bolluk ve mutluluğun hüküm sürdüğü geçmiş topluma duyulan özlemdir. Altın Çağa duyulan özlem hiçbir çağda son bulmamıştır. Bu sebeple, insanlık, hak, eşitlik, düzen, refah, adalet, uyum, gibi değerlerin hâkim olduğu, varlıklı bir yaşamın tüm topluma sirayet ettiği toplumsal düzenler oluşturmak ereğiyle mücadeleler vermiş, toplumsal, siyasal ve ekonomik sistemlerin adaletsizliğinden endişelenen bazı filozof ve yazarlar, tarih boyunca insanlığa yakışır toplumsal sistemlerin inşa edilebilmesi umuduyla arzuladıkları devlet mekanizmalarını anlatan edebi eserler üretmişlerdir.²² Yani, filozoflar, yazarlar veya düşünürler, evrensel düzenin dünyadaki cisimleşmesi olarak ideal kenti icat etmişlerdir. Bu açıdan İdeal kent, tanrısal düzeydeki makro kozmik sistemin, mikro kozmik yansıması olarak, binaları, yasaları ve kurumlarıyla ilahi ahengi yeniden yakalamayı arzulamıştır.²³ Ütopyaların temelinde var olan mutluluğu isteme ve ona ulaşmayı meşru kılan her yolun sınanması gerçeği yani Altın Çağ'a yeniden ulaşmak, hem Platon'un hem More'un hem de daha önce sözünü ettiğimiz ütöpik filozofların tamamının ortak amacıdır.²⁴ Bu amaç doğrultusunda, siyasal ütopyalarda devlet, mutluluğun kendisinde gerçekleştiği bir yapı olarak görülür. Biraz farklılık

²⁰ T. Campanella, *Age.*, s. 8.

²¹ K. Kumar, *Ütopyacılık.*, s. 16.

²² T. Campanella, *Age.*, s. 9.

²³ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 26.

²⁴ Fikri Gül, *Ütopyalarda Devlet.*, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayısı 45, Ankara, 2007, s. 53.

görülmesine rağmen siyasal ütopyalarda esas olan insanın mutluluğudur. Devlet, topluma mutluluk sağlamak için vardır.²⁵

Altın Çağın ideal toplumuna duyulan özlemin, ütopyaların yazılmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Burada konuya genişlik kazandırmak için şöyle bir soru sorulabilir: Altın Çağa duyulan özlemi harekete geçiren, tetikleyen şey nedir? Ütopyaların toplumsal alanı kapsayan kurgular oluşunu göz önünde bulundurursak²⁶ bu soruya cevap verebilmek için, ütopya yazarların yaşadıkları çağın sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik yapısından bahsetmemizin uygun olacağını söyleyebiliriz. Çünkü mevcut toplumsal yapıya karşı hissedilen olumsuz duyguların neticesinde istenen, arzu duyulan bir devlet tarsısı ortaya koymaya çalışan ütopyalarda, dinden siyasete, oradan ahlaki ve ekonomik yapıya kadar toplumun tüm mekanizmalarının temsil edildiği görülmektedir. Bu nedenle ütopyaları içinde doğdukları sosyal ve kültürel yapıdan tamamen soyutlayamayacağımızı söyleyebiliriz. Buradaki genel savımız, Thomas More'dan sonraki dönemlerde farklı toplumlarda da görülmeye başlayan ütopyaların, toplumların refaha çıkmasında kilit rol oynayabilecek önemli eserler haline geldikleri ve devletlerin geçmiş veya o an ki durumlarından duyulan rahatsızlıktan dolayı kaleme alınmış olduğu ve toplumların bu rahatsız oluşlarının da Altın Çağa duyulan özlemi perçinlediğidir.

Savımızı desteklemeye ve konunun anlaşılmasına yardımcı olacak birkaç ütopya üzerinden gidecek olursak, ilk gerçek ütopya örneği olarak kabul edilen Platon'un Devlet'i ile başlayabilir, daha sonra Thomas More ve Tommaso Campanella, Francis Bacon gibi ütopyalara edebi ve felsefi özellik katan, bu türün geniş kitlelerce bilinmesine katkıda bulunan saygın ütopya yazarlarıyla devam edebiliriz.

1.2.1.1. Platon ve Devlet'i

Platon, güvenilir kaynaklarca 472 yılında, Atina da, büyük bir siyasi nüfuza sahip, Atina'nın en eski ve de en soylu ailelerinden birinin oğlu olarak dünya gelmiştir.²⁷ Platon'un doğup büyüdüğü yıllarda, Atina, Sparta devleti ile Pelopenez savaşlarını sürdürüyordu. Savaş iki karşıt toplum düzenini karşı karşıya getirmişti.

²⁵ F. Gül, agm., s. 53.

²⁶ İ. Yücedağ, agm., s. 201.

²⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 53.

Bir tarafta Atina'nın kendine özgü demokrasisi, diğer tarafta Sparta'nın aristokrat kökenli askerler düzeninin temsilcileri duruyordu. Pelopenez savaşlarının Atina'nın yenilgisi ile sonuçlanmasıyla Atina da, Atina demokrasisi yanlıları ile soylu zenginler yönetimi yanlıları arasında yönetim sürekli el değiştirir hale gelmişti. Bu sebeple Atina da siyasi anlamda tam bir çalkantılı durum söz konusuydu.²⁸ Tüm bu siyasi karışıklığın yanında, yerleşik ahlak anlayışına eleştiri ile bakanlara hoş görü göstermeyen Atina demokrasisi tarafından, Platon'un hayatında ve felsefesinde önemli bir yere sahip olan Sokrates'in idam ile cezalandırılması, Platonu çok etkiler ve çok üzer. O zamana dek siyasal yaşama girmeyi isteyen Platon, bu idam kararının da etkisiyle, Atina Demokrasisine ve mevcut devlet yapılanmalarının işleyişine olan inancını kaybeder ve bu isteğinden vazgeçer. Derin bir düşünce sürecine giren filozof, birey ve toplum için en doğru, en adil yolun ancak gerçek felsefede bulunacağı, filozoflar yönetime gelmedikçe insanlığın dertlerinden kurtulamayacağı sonucuna varır. Bu görüşleri de onun hayalini kurduğu Devlet'in temel savını oluşturur.²⁹

Platon, Devlet adlı yapıtında, ideal sistemin ve bu sisteme bağlı gelişecek yürütme organlarının nasıl adaletli bir şekilde işleyebileceğine açıklık getirmekle birlikte toplumda oluşturulması zorunlu sınıfsal yapıları ve bu yapıların gerek iç dinamiklerinin gerekse sınıflar arası ilişkilerin işleyişinin devamlılığının sürdürülmesinde uyulması gereken kuralların neler olması gerektiğini ayrıntılı olarak analiz eder. O, bu ideal devleti tasarlariken olanı değil, olması gerekeni resmetmiştir. O, çağının tarihi, sosyal ve siyasal şartlarının etkisinde kalmış, ütopyasını gerçekleri göz önünde tutarak kurmuştur.³⁰

Platon'un içinde yaşadığı çağın siyasal çalkantıların ve dönemindeki devlet modellerinin sunduğu yurttaş modelinin ki burada geçerli sınırlı Atina demokrasisi ile Sparta'nın aristokrat kökenli askerler düzeninden bahsediyoruz, devleti üç sınıflı sosyal yapıya ayırmasında etkili olduğu söylenebilir. Yani Platon'un hayalini kurduğu dünyanın tarihsel bağlardan kopuk tamamen hayal ürünü bir varsayım olduğunu söylemek güçtür. Çünkü Platon'un Devlet'i, içinde yaşadığı gerçekliğe bir karşı çıkış olarak kendini göstermektedir. O bir yandan mevcut durumdan daha

²⁸ Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetleri Kurmak (ütopyalar)*, Say yay., İstanbul, 1984, s. 15.

²⁹ N. Bezel, *Age.*, s.16.

³⁰ Platon, *Devlet*, Çev. Hüseyin Demirhan, Palme Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 5.

iyisinin yapılması gerektiğini savunurken diğer yandan da bunun nasıl yapılacağı üzerine ayrıntılı bir eser ortaya koymuştur. Sonuç olarak, Platon'u harekete geçiren, ona Altın Çağ'ı arattıran ve bunu sistemli bir şekilde ortaya koymasını sağlayan unsurun yaşadığı çağa karşı duyduğu hoşnutsuzluk olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.1.2. Thomas More ve Ütopya'sı

Avukatlık ve Kralın danışma kurulunda bulunmuş olan More, İngiltere'de, 7 Şubat 1478 de dünyaya gelmiştir. More'un dünyaya geldiği ve yaşadığı zaman aralığı Ortaçağın Rönesans hareketleriyle sonun getirildiği bir geçiş dönemine denk gelmektedir. Bilindiği gibi Ortaçağ düşüncesinde, insanlar yaratılış gereği iyi değildi, bu nedenle onların yaşarken doğru düzgün yaşam kurlmaları ve huzurlu bir hayat sürmeleri düşünülemezdi. İnsanlar ancak günahlarını çektikten sonra öteki dünyada mutlu olabilirlerdi. Ortaçağın skolâstik, yeniye kapalı ve insanı baskı altına alan düşünce yapısı Rönesans ile birlikte değişime uğramaya başlamıştı. Her Rönesans aydını gibi More'da bu değişen dünya ve insan anlayışından nasibini almış, düşüncelerini de bu yönde kaleme almıştı. Ona göre, Tanrının varlığa getirdiği kutsal bir varlık olarak insanın doğasında kötülük barınmamaktaydı. Aksine, akıl sahibi olması yönüyle insan, günün birinde erdemli şehirler oluşturabilir, orada huzurlu bireyleri yaşatabilirdi.³¹

Thomas More'un yaşadığı dönemde matbaanın da etkisiyle bilginin kısa zamanda çoğaltılıp geniş kitlelere hızla ulaştırılması, astronomi biliminde Kopernik'in devrim niteliğindeki fikirleriyle astronomi bilimine büyük ilerleme kazandırması ve coğrafi keşiflerle daha önce bilinmeyen kıtaların keşfedilmesi gibi gelişmeler elbette ki, More'un gerek dünya algısında gerek hayal gücünde yeni ufuklara kapı araladı. Buna bağlı olarak More, içinde yaşadığı, tanıdığı, bildiği dünyalar dışında yeni dünyaların, farklı yaşamların hem var olabileceğini hem de yeni baştan kurulabileceğine kanaat getirdiğini söyleyebiliriz.³²

Ayrıca, İngiltere ile Fransa arasında başlayan Yüzyıl Savaşları, More, doğmadan çok kısa bir zaman önce, 15. yüzyılın ortalarına doğru bitmiş fakat Fransa'dan toprak ele geçirmek, orasını yağmalamak isteyen İngiliz soyluları arasında 1485 yılına kadar kanlı bir mücadele yaşanmıştı. Güller savaşı olarak da

³¹ Thomas More, *Utopia*, Çev. Mina Urgan, İş Kültür Yay., İstanbul, s. 113.

³² T. More, *Age.*, S. 110.

bilinen bu iç çatışmada birbirlerinin mallarını yağmalamaya çalışan soyluların mücadelesinde, sadece soylular zarar görmemiş, onlarla birlikte halk da bu kıyımdan nasibini almıştı. Bu mücadele sona erdiğinde Thomas More, yedi yaşındaydı.³³ More'un tanık olduğu bu çağı hesaba katarsak, onun Ütopya'sında savaşa niçin yer vermediğini ve her türlü bölünmeden, ayrışmadan niçin çekindiğini anlayabiliriz.

Ütopyayı yayınlamaya hazırlandığı yıllarda ise, İngiliz soylularının isteği üzerine, İngiltere'de tarım alanlarının, tarıma kapatılması, bu alanların koyunyünü elde etmek için mera alanları haline getirilmesi gündemdeydi. Tarım alanlarının koyunculuk için kapatılması, geniş çapta işsizlik, açlık ve hırsızlık olayların yaygınlaşmasıyla ve buna bağlı olarak da çok sayıda insanın asılmasıyla sonuçlanmıştı. Bu dönem de yaklaşık 72.000 kişinin sekizinci Henri'nin krallığı süresinde hırsızlık ve serserilik suçlarından asıldığı bilinmektedir.³⁴ Böyle bir ortamda yaşayan ve önceleri zenginlerle iş yapan bir avukat olan sonrasında ise yoksullarla ilgilenen Thomas More, ekonomik, toplumsal ve insancıl sorunlar üzerine bilgi sahibiydi. Bu sebeple onun ütopyası yaşadığı çağın İngiliz topluluğunu ele almıştır. İngiltere'nin ekonomi başta olmak üzere birçok alanda yaşadığı problemin üstesinden gelmeye çalışmış, adaleti ve eşitliği temel alan bir devlet tasarlamış, egoizmin tahribatını, saray erkânının ayaklanmalarını, iktidarın başına buyruk idaresini kınamış ve zenginlerin ekonomik çıkarlarıyla çepeçevre sarılmış vatandaşların, savunusuna girişmiştir.³⁵

Onun ütopya dünyasını kısaca değerlendirdiğimizde, Ütopya'sında kilisenin baskısını ağır bir şekilde hissettirdiği Ortaçağın dünya ve insan anlayışına karşı çıktığını, çağında yaşanan Rönesans hareketlerinden ve coğrafi keşiflerden etkilendiğini ve yine çağında yaşanan sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi problemlere çözüm aradığını görebiliriz. Onun, kendi çağına kadar gelen şövalyelik ruhunun ve savaşkanlığın övülme sürecine karşı çıkarak döneminde olumsuz olarak gördüğü her türlü durumu eleştirdiğini, Ortaçağa ait olan bağınazlığa karşı olup düşünce özgürlüğünden yana tavır aldığını söyleyebiliriz.

³³ T. More, *Age.*, s. 115.

³⁴ N. Bezel, *Age.*, s. 47-48.

³⁵ İ. Yücedağ, agm., s. 204.

1.2.1.3. Campanella ve Güneş Ülkesi

On altıncı yüzyılda dünyaya gelen ve on beş yaşında manastıra giren İtalyan filozof, merakını felsefeye ve astrolojiye yöneltmiş, manastırdaki tüm kitapları okuyarak bilgi dağarcığını kısa zamanda geliştirmeyi başarmıştır. 1591 yılında yayımladığı ilk kitabı, yürürlükteki skolâstik disiplinle çatıştığı için hapse atılmış ve 1592’te suçsuz bulunarak beraatına karar verilmişti. Fakat 1593 yılında, kahinlik yapmak, materyalist görüşe sahip olmak gibi sebeplerden ötürü tekrar engizisyon hapishanesine atılmış ve çeşitli işkencelerden geçmiş, 1595’te Santa Maria Kilisesi’nde halka açık onur kırıcı bir ayinle sapkın olarak değerlendirilmişti.³⁶

Mahkûmiyetle geçen hayatı boyunca politikaya karşı ilgisiz kalmayan Campenella, dönemin siyasal egemenliğini elinde bulunduran İspanyol yönetimine karşı olduğundan, yönetime karşı yapılan ayaklanmalarda yer almıştır. Bu tarz fikir ve eylemleriyle dönemine göre aykırı kimlik geliştiren filozof, kurumlaşmış dinin ilkelerine aykırı düşünceler taşıdığı ve siyasal mevcut yönetime ayaklandığı gerekçesiyle yaklaşık otuz yıl sürecek mahkûmiyetle cezalandırılmıştı.³⁷ İşkencelerle ve tutuklamalarla geçen hayatını yaşadığı dönemde, Hristiyan Avrupa’nın Katolik kanadında kopmalar baş göstermiş, bunun yanında kilisenin katı kurallarına ve usulsüz maddi kazancına karşı bir takım tarikatlar karşı çıkış politikaları izlemiş ve bu karşı çıkış tüm Avrupa’yı kuşatır vaziyette yayılmıştı. Kiliseyle birlikte krallık güçlerinin ortadan kaldırmaya çalıştığı bu tarikatlar, farklı ülkelerde farklı isimler altında yeniden ortaya çıkıyordu. Tarikatların yegâne amacı, sadece dini alanda reformlara imza atmak değildi, aynı zamanda daha adil, hakkı gözeten yeni bir toplumsal yapı oluşturmaktı.³⁸

Avrupa’da yaşanan siyasal dengesizlik ve devletleri birbirine düşüren sömürge arayışının revaçta olmasından dolayı yaşamı boyunca sayısız savaflara, isyanlara tanık olmuştu. Ayrıca, böyle bir savaş atmosferinde düşünce özgürlüğünden eser kalmamıştı. Sadece manastırların gölgesinde özgür düşünceden söz edilebiliyordu. Tüm bu çalkantılı yapı içerisinde Campenella, giyimden yeme içmeye, çocuk sahibi olmaktan, özel mülkiyete kadar her şey belirli esaslara göre

³⁶ T. Campanella, *Age.*, s. 26-27.

³⁷ N. Bezel, *Age.*, s. 73.

³⁸ Zuhâl Şan, *Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campenella*, Çukurova Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, s. 49.

düzenlenmiş kendince yeni bir toplum tasavvur etmişti.³⁹ Güneş Ülkesi, bir anlamda onun içinde yaşadığı siyasal ve toplumsal dünya ile mücadelesinin bir meyvesi olarak ortaya çıkmıştı. O, bu eseriyle, adaletsizliğin bilincinde olan, adaleti taban alan, baskı ve sefaletin olmadığı ideal bir kent yaratmıştı.

1.2.1.4. F. Bacon ve Yeni Atlantis

16. yüzyıl, imparatorluk boyutundaki Avrupa devletlerinin, ulus devlet anlayışına evrilmeye başladığı, burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla ekonomi alanında yoğun bir hareketlenme ve değişimin yaşandığı, buna karşı olarak manastır ve kilise otoritesinin maddi ve manevi nüfuzunun azaldığı, başta eğitim olmak üzere kiliseden farklı olarak davranılmaya başlandığı, Kepler, Copernic ve özellikle Galileo'nun buluşlarıyla, Aristoteles anlayışçı bilim ve felsefi düşüncenin yanlışlarının anlaşıldığı ilginç bir dönemdir.⁴⁰ Böylesine hareketli bir dönemde yaşayan Bacon'ın düşüncelerinden, onun skolâstik düşünceyi benimsemediğini görüyor ve bu nedenle Ortaçağa karşı cephe almaktan mutluluk duyduğunu anlıyoruz. O, Ortaçağa karşı takınmış olduğu tavırla bilgiye ve bilime yeni yaklaşımlar getirmekte tarihi bir rol oynamıştır. Özellikle Aristotelesçi felsefeye karşı ciddi bir antipati geliştirmiş, Aristotelesçi felsefeyle gelişen Skolastik düşüncenin zafiyetlerini dile getirerek farklı bir fikir dünyası kurmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda çalışarak hayatını Büyük Yenilenme adlı düşünceyi gerçekleştirmeye adanmıştır. Bu süreçte, önce eğitim anlayışındaki olumsuzlukları ve bilimdeki yanlışları saptayacak, ardından da şüphesiz bilgiye ulaştıracak bir metot hazırlayacak bir yol takip etmiştir. Bu tasarımı, *Yeni Atlantis* adlı yapıtında sergilemiştir.⁴¹

Yeni Atlantis, Bacon'ın yaşamı boyunca bilimsel yöntem, bilimin gelişmesi ve yaşama katkısı üstüne düşünüp yazdıklarının yazınsal nitelikli bir anlamıdır. Bu eser, onun bilimden ve bilim uygulamalarından beklentilerini dile getirir. Bu sebeple Yeni Atlantis bilimsel sonuç odaklı bir çalışma değildir. Bu yapıt geniş kapsamlı bilimsel aktivitelerin pozitivist yöntemlere göre düzenlendiği bir ütopya olarak kurgulanmıştır.⁴² O, bu eseri yazarken amacının sadece bilimsel ve felsefi araştırmalar gerçekleştiren ideolojik bir kurumu tasvir etmek olmadığını, bunun

³⁹ İ. Yücedeğ, agm., s. 204.

⁴⁰ Hüseyin Gazi Topdemir, Francis Bacon'ın Bilim Anlayışı, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 30, Ankara, 1999, s. 52-53.

⁴¹ H. G. Topdemir, agm., s. 51.

⁴² N. Bezel, *Age.*, s. 91.

yanında bu kurumun içinde varlığını sürdürebildiği devlet kurumunun ideal işleyişini de anlatmak ve felsefi anlamda ideal bir devlet tasarımı yaratmak olduğunu özellikle belirtmiştir.⁴³ Bacon'ın özellikle belirttiği bu ikinci ve esas amacının ardında onun sahip olduğu dini inanış yatmaktadır. Onun sahip olduğu Hıristiyan inançta, daha önce de sözünü ettiğimiz Altın Çağ söylencesi kendini cennet bahçesi olarak gösterir ve Hıristiyanlığın kutsal kitabında, insanlığın cennet bahçesinden çıkarılış öyküsü anlatılır. Yine Hıristiyan inancına göre kaybedilen cennetin yeniden kazanılacağına dair bir umut vardır. “Bir defa kaybedilen cennet geri kazanılabildi ve kazanılacaktı.”⁴⁴ Bilime ve felsefeye kendini adanmış, aynı zamanda dinsel inanışa da bağlı kalmış bilim insanı, insanoğlunun cennetten kovulmakla yitirdiği mutlu ortamı bir yandan dinsel inanç bir yandan da bilimin nimetlerinden yararlanarak yeniden kurabileceğini düşünmüştür. Bilimin amacını da bu bağlamda tanımlamış, bilimi yaşam koşullarının iyileştirilmesi için bir yol olarak görmüştür. Yani Bacon'a göre insan, özlediği cenneti, kaybedilen Altın Çağ'ı, Tanrı'nın yardımıyla geçmişte değil gelecekte aramalıdır.

Örneğini verdiğimiz diğer üç filozofun aksine, Bacon'ın yaşadığı dönemin olumsuzluklarından ziyade, Ortaçağ'ın skolâstik düşüncesinden ve döneminde yaşanan bilimsel faaliyetlerdeki hareketlilikten etkilendiği söyleyebilir ve bu doğrultuda skolâstik anlayışa karşı, bilimsel bir tavır takınan Bacon'ı kaybedilen Cennet Bahçesini, Altın Çağı aramaya iten sebebin sahip olduğu bilimsel bakış açısı olduğunu düşünebiliriz.

1.3. Distopyalar

1.3.1. Kavramın Tanımı ve Anlamı

Distopyalar, bazen ‘karşı-ütopya’ bazen ‘korcu ütopyaları’ nadiren de Jeremy Bentham'un icat ettiği kakotopya kavramlarıyla ifade edilir. Bahsi geçen her bir kavram aynı etkinliğe işaret eder. Biz tezimizde, Parlamento üyesi olan John Stuart Mill'in 1868'de Avam kamerasındaki muhalifleriyle alay ettiği konuşmasında kullandığı ve daha sonra edebi literatüre giren ‘distopya’ kavramını kullanmayı

⁴³ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Çev. Çiğdem Dürüşken, Kabalcı Yay., İstanbul, 2011, s. 12-13.

⁴⁴ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 15.

tercih ettik. O muhaliflere, sizlere ütopyacı diyemeyiz daha çok distopyacı diyebiliriz⁴⁵ şeklinde seslenmişti.

Kavramın yapısına baktığımızda, ‘Distopya’ nın, Yunanca ‘dus’ ve ‘topos’ sözlerinin birleşiminden hareketle oluşturulmuş olduğunu görmekteyiz. Dus, sözcüğü ‘zor’ anlamına gelirken topos sözcüğü ‘yer’ anlamına gelir. Buna bağlı olarak da distopya sözcüğü kelime olarak ‘zorlu yer’i anlatır.⁴⁶ Distopya, ütopya kavramının başına almış olduğu ‘dis’ olumsuz ekinden dolayı, ilk bakışta ütopyanın zıttı gibi algılanır. Buna karşın distopya, ütopyanın tam tersi değildir. Ütopyanın tam tersi, ya tamamen plansız bir toplum olurdu ya da kasıtlı olarak korkunç bir yer olarak planlanmış bir toplum olurdu; ama distopya bu ikisi de değildir. Aslında o işlerin sorunlu, yanlış ve aksak gittiği bir ütopyadır.⁴⁷ Bu tanıma göre distopyalar da aslında bir tür ütopyadır, yalnız bu ütopya, “gerçekleşmesi istenirken çok dikkatli olunması gereken bir ütopya”⁴⁸ dır. Niçin dikkatli olunması gerektiğine ilişkin ipuçlarını yapılmış distopya tanımlarına bakarak anlayabiliriz. Bu tanımların bazıları şu şekildedir:

Distopya, “Varolan dizgelere ya da toplumsal ilişkilere tepki olarak eleştirel biçimde tasarlanan olumsuz kurgu”⁴⁹. Ütopyacı bir düşünceyle yola çıkıldığında oluşabilecek negatif ve sıkı denetimli toplumsal yapı.⁵⁰ Geçmişin ve insanlığın doğasının iyimser olduğu inancına karşı olarak kötümser bir tavır sergilemek.⁵¹ Toplumumuzun atar damarlarından birinin tıkanması sonucu kötüye giden bir gelecek dünyasının tasviridir.⁵²

Farklı kişilerce yapılmış farklı tanımlar olmalarına rağmen tüm tanımların ortak paydasının, olumsuzluk ve kötümserlik olduğunu görebiliyoruz. Buradan hareketle Distopyacı yazarlarının ütopyacı yazarlar gibi pozitif bir dünya algısı yarattığını söyleyemeyiz. Hatta ütopyacı bir düşünceyle yola çıkıldığında oluşabilecek negatif ve sıkı denetimli toplumsal yapı tanımını anlamaya

⁴⁵ Krishan Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, Çev. Ali Galip, İstanbul, 2006, s. 172.

⁴⁶ Sarcey Michéle Riot vd., *Ütopyalar Sözlüğü*, Çev. Turhan Ilgaz, Sel Yay, İstanbul, 2003, s. 149.

⁴⁷ Michael D. Gordin vd., *Utopia/Dystopia Conditions of Historical Possibility*, Princeton UnivPress, Princeton, 2010, s. 1.

⁴⁸ Michael S. Roth, *Trawma: A Dystopia of the Spirit, Thinking Utopia: Steps into Other Worlds*, Oxford-New York, Berghahn Books, s. 30.

⁴⁹ Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, Kentin Tükenişi ve Ütopyalar, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 2/36, Ankara, 2003, s. 155-156.

⁵⁰ Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu: Ters Ütopyalar*, Say yay., İstanbul, 1984, s. 7.

⁵¹ K. Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 175.

⁵² S. M. Riot, *Age.*, s. 148-149.

çalıştığımızda, onların, ütopyacı yazarların yaratmaya çalıştığı cennet bahçelerine, cennet bahçeleri gözüyle bakmadıklarını, bununla birlikte distopyacı yazar ve düşünürlerin, ütopyacı bakışı, sağlıklı bulmadıklarını, bu anlamda distopyaların düş kırıklığına uğramış ve engellenmiş ütopyacılık duygusundan doğduğunu söyleyebiliriz.

1.3.2. Distopyalarda Amaç

Distopyaların, başarısızlıkla sonuçlanan ütopyaların bir sonucu olduğunu söylemek veya bunun imasında bulunmak, aynı zamanda onların ütopya ile dirsek teması içerisinde olduğunu da kabul etmektir. Burada, bir neden sonuç ilişkisi söz konusudur ve bu neden sonuç ilişkisinde, distopyaların varlık nedeni olarak ütopyaların varlığı gösterilmektedir. Bu anlamda distopyaların, malzemesini ütopyalardan aldığını söyleyebiliriz. Her ne kadar malzemeyi ütopyalar oluştursa da, distopyalar bu malzemeyi kendine özgü bir yapıya dönüştürme eğilimindedir. Distopyacı yazarlar, mutluluk vaadinde bulunan ütopya toplumunun, önce ayrıntılı bir resmini kurar sonrada onu siyaha boyarlar. Oluşturulan bu yeni suret ütopyanın yansımasıdır ama bulanık bir suda görülen net olmayan bir görüntüdür. Onlar, resmettikleri bu dünyada, bize ütopyayı sıkıntı verici ve kâbus vari bir eylem dünyası olarak yansıtır ki, cehennem lanetine giden yolun yarısını çoktan geçmiş çağdaş bir dünya görmeye başlar, ütopyaya karşı bütün arzu ve isteğimizi yitiririz.⁵³ Bu açıdan her ütopyanın, gizil bir distopyayı içinde barındırdığı⁵⁴ ve aynı zamanda her distopyanın da eleştirel bir ütopya olduğunu düşünebiliriz.

Distopyalar, geleceği olumsuz bir biçimde tasvir ederek gerçekleştirdikleri bu eleştirel tavırla, insanlığın mükemmel olana ulaşma fikrini reddetmeyi ve okurda olumlu bir etki yaratmayı amaçlamaktadırlar. Bir taraftan okurun, insanoğlunun kusurlarının bulunduğunu anlaması ve siyasi manada huzurun ve istikrarın bireysel ilerlemeyle değil toplumsal ilerlemeyle oluşturulabileceğini, diğer taraftan distopya okuyucusunun, yansıtılan gelecek dünyasının bir gerçeklik olmadığını sadece olasılık barındırdığını anlaması, bahsedilen gelecek dünyasından kendini koruması istenmektedir. Bu açıdan distopyalar belli bir gidişin sonuna, uç noktasına ilişkin bir

⁵³ K. Kumar, *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*, s. 178.

⁵⁴ Onur Ağkaya, *Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi*, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4/14, Diyarbakır, 2016, s. 26.

kaygıyı dile getirerek kendilerine toplumu uyarma görevini üstlenmiş olurlar. Onlar demek isterler ki, “siz henüz görmüyorsunuz ama zamanı çok büyük bir vitesle takan bir zihniyet görüyor”⁵⁵.

Kısaca distopyaların, ütopyaların tersi olarak algılanmaması gerektiğini ve onun kasıtlı olarak topluma kaygı verecek şekilde kaleme alındığını söyleyebiliriz. Ütopyadan ya da ters ütopyadan farklı bir anlamı ve yapıyı içinde barındıran distopyaları, yolunda gitmeyen olayların bir sonucu olarak oluşmuş bir toplum tasarımı olarak görmek yerinde bir bakış açısı olacaktır. Diğer yandan distopyaların günümüz dünya sistemindeki aksaklıkları düzeltmek ve yeniden düzenlemek gibi bir amaca sahip olması ve bu doğrultuda radikal çözümler sunması onu diğer türlerden ayırmaktadır.

1.3.3. Distopyaların Oluşum Süreci

Literatür taramalarından ütopyacı yazar ve düşünürlerin kaleme aldıkları eserlerin, ütopyalara karşı bir eleştiri mahiyeti taşıdığı ayrıca toplumları uyarmayı amaç edindiğini anlayabiliyoruz. Burada, distopyacı yazarların niçin ütopyacı bakışı ve dünya anlayışını güçlü bir eleştiriye tabi tuttukları, ütopyalarda beğenilmeyen, eksik bulunan şeyin ne olduğu, distopyaların ana temasını oluşturan kaygı ve korkunun kaynağını nereden aldığı gibi sorular akıllara gelebilir. Bu sorulara, tezimizin amaç ve kapsamının dışına çıkmadan, çok derinlemesine olmayan fakat yine de tatmin edici cevaplar aramaya ve vermeye çalışacağız.

Bilindiği gibi, Altın Çağ arayışındaki yazar ve düşünürlerin ki burada Thomas More, Campanella, Bacon gibi önemli filozoflardan söz ediyoruz, oluşturdukları edebi ve felsefi bir tür olan ütopyaların düşünsel devlet yapılanmaları; mutluluk, huzur ve refah gibi insanlığın arzuladığı değerler üzerine inşa edilmiştir. Özellikle 18. yüzyıl'a kadar ütopya, More'un örneğinin kuvvetli etkisi altındaydı. İyi yaşam, eşitlik ve kardeşlik bu ütopyalarda toplumda yaşanacaktı. Bu ütopyalar, kolektif ilişkilere ve ortaklaşa sorumluluklara dikkat çekerek bir nevi o çağdaki bireyseliğe tepki gösterdi.⁵⁶ Campanella'nın Güneş Ülkesi, Bacon'ın Yeni Atlantisi gibi ütopyalar da, toplumu total, ebedi ve kesin değişmez bir şekilde tanımlamaya ve

⁵⁵ Fusun Akatlı, *Ütopyanın Çevresinde, Ütopya* (Der. A. Bülent Kutvan), s. 30.

⁵⁶ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 90.

düzenlemeye yönelerek⁵⁷ bu tepkiye katkıda bulundu. Bu anlayış, onların, insanlar için mutluluğun veya en iyi yönetim biçiminin sırlarını bulduklarını düşünmelerinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle kendileri açısından mükemmel olarak görülen ütopya tasarımlarını, hem tanık oldukları dönemin eksikliklerinden hem de kendi ideal dengelerini bozabilecek hemen her türlü düşünce ve eylemden izole etmişlerdir.⁵⁸ Ütopyada kurgulanan ve kusursuz olduğu düşünülen ideal, aslında onu tasarlayan yazarın veya düşünürün idealidir. Yazarların hayali olarak değerlendirilebilecek özürsüz devlet düşüncesi, yirminci yüzyılda eleştirel bakışın hedefi haline gelmiştir.⁵⁹

Ütopyacı ideal devlet anlayışına yapılan eleştirilerin merkezinde özgürlük kavramı yatmaktadır. Çünkü önerilen veya tasavvur edilen sistemsel yapıda, değişime yol açabilecek, cinsellik ve aşk gibi fiili ya da potansiyel hemen her olgu denetim altına alınır.⁶⁰ Toplum genelinin refahı ve eşitlik adına bireylerin istek ve beklentilerinin ardı sıra bırakılması, bunlara hiçbir yer tanınmaması durumu⁶¹ söz konusudur. Bireysel iradeyi yok sayan bu anlayış, özgürlükleri de yok etmekte, insan iradesini anarşi unsuru saymakta ve böylece insan karşıtı bir program oluşturmaktadırlar. Yani ütopyadaki düzen ihtiyacı ile özgürlük arzusu, geniş ölçekli merkezileşmiş örgütlenmenin avantajları ile yerel özerklik ve bireysel yaratıcılık talepleri arasında genellikle çatışma halindeki çekişmeyi içermektedir.⁶²

Ütopya yazarlarının yaşadığı zamanın olumsuzluğundan beslenerek kurgusal ideal bir zaman ve mekân yarattığını, kurduğu düzen bozulmasın diye yarattığı zamanı ve mekânı kendince bozucu tüm etkilerden izole ettiğini ve kendi ideal toplumunda, düzen adına emirler ve cezalar verdiğini, ayrıca ütopyalarda, toplum mutluluğu ile birey özgürlüğünün bir ikilem olarak sunulduğunu, bu ikisi arasında seçim yapmanın söz konusu olduğunda toplum mutluluğunun seçildiğini, böylece bireyin özgürlüğünden ve bireysel değerlerden vazgeçildikten sonra, düzen adına yapılacak şeyin kalmayacağını söyleyebiliriz.⁶³

Ütopyaların, toplum mutluluğu adına bireyin, özgürlük istencini ve buna bağlı olarak oluşacak varoluş sancılarını görmezden gelmesi veya böyle bir sancının

⁵⁷ M. Ali Kılıçbay, Tarihın Sonu Senaryosu Olarak Ütopya, *Ütopya*, (Der. A. Bülent Kutvan), s. 12.

⁵⁸ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 96.

⁵⁹ Canbaz Yumuşak, Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği, *Bilig Dergisi*, Sayı: 61, Ankara, 2012, s. 48.

⁶⁰ Ayhan Yalçınkaya, Ütopya Ya Da Hakikate Firar, *Ütopya*, (Der. A. Bülent Kutvan), s. 52.

⁶¹ Nail Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu*, Say yay., İstanbul, 1984, s. 7.

⁶² K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 84.

⁶³ N. Bezel, *Yeryüzü Cennetlerinin Sonu*, s. 8.

yaşanmayacağını düşünerek oluşturduğu devlet modeli, her ne kadar eşitlikçi ve kusursuzluk ideasıyla oluşturulmuş olsa da, ulaştığı sonuç distopyacı yazar ve düşünürlere göre siyasal açıdan totaliter bir anlayışa sahiptir. Çünkü ütopyalar, önceden belirlenmiş bir projenin tam uygulanmasına yöneliktirler ve bu nitelikleriyle de bireyi, bireysel iradeyi yok sayarak, her şeyin toptan ve tek bir kişinin iradesiyle düzenlenmesinin iyi bir şey olabileceğini kabul ederler.⁶⁴ Tek bir kişinin iradesiyle yönetilen, eşitlikçi anlayışa sahip toplumlardaki, her bir bireyin mutlu olacağını da varsayarlar.

Platon'dan More'a oradan çağdaşlarını etkileyen, eşitlikçi toplumsal yapı ideolojisi, özellikle 19. yüzyılda karşımıza ütopyacı düşünce olarak çıkmıştır. C. Fourier, Saint Simon, , A. Comte, H. Spencer, K. Marx ve Engels'in büyük sistemlerinde bu kendini gösterdi. Saint-Simon'dan Marx ve Engels'e kadar bu yazarlar geleceğe dönük bir vizyonu işleyerek ütopyacı kurallar bütünü çerçevesinde en görkemli eserlerini ürettiler. Comte'un 'pozitif toplum'unda, ütopyaya özgü ideallik ve sonuçsallık vardı. Saint-Simon ve Herbert Spencer'in 'sanayi toplumunda benzer şekilde insanlığın, özgürlük ve hâkimiyete doğru ilerleyişindeki zirve olan evrimsel bir nihayet noktasına ulaştığına ya da ulaşmak üzere olduğuna işaret ediyordu.⁶⁵ Karl Marx ve Engels da, bugüne kadar ki tüm toplumların tarihinin sınıf mücadelelerine dayandığını, her geçen gün toplumun, daha hızlı bir şekilde Burjuvazi (Patron) ve Proleterya (işçi) olmak üzere, iki büyük düşman kampa bölündüğünü, devletlerin yürütme organlarının zengin sınıfın işlerini idare eden bir yönetsel bir yapıdan başka bir şey olmadığını, burjuvazinin, avukatı da din adamını da doktoru da bilim insanını da şairi de kendine ücretli emekçisi yaptığını, bu sınıfsal ve adaletsiz yapının, proleterlerin savaşıyla, burjuva sınıfının ortadan kaldırılıp sınıfsız bir toplumun kurulmasıyla⁶⁶ oluşabileceğini komünist parti manifestosuyla ileri sürerek, yine eşitlikçi ve sınıfsız bir toplum vaadinde bulunuyordu. Fakat başta Karl Marx olmak üzere bunlardan birçoğu düşüncelerini tarif ederken 'ütopya' terimini kullanmaktan kaçındılar. Çünkü 'ütopya' kavram olarak kurgusallığı ve hayali olmayı ifade ediyor, oysa bu düşünürlerin eserleri onlara göre, son derece bilimsel ve pozitivistti. Onların ütopya kavramını kullanmakta kaçınmalarına hatta Marx, Engels ve diğer resmi sosyalistlerin itirazlarına rağmen, 19. yüzyılda

⁶⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, *Age.*, s. 15.

⁶⁵ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 96-97.

⁶⁶ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, Editör: Filiz Alp, İstanbul, 2014, s. 34-48.

şekillenen bu yaklaşım, sosyalist ütopya olarak adlandırıldı ve çok çarpıcı biçimde onaylandı. Bellamy'nin 'Geçmişe Bakış'ı, Morris'in 'Hiçbir Yerden Haberler'i, Theodor Hertzka'nın 'Freiland'ı ve Wells'in 'Modern Ütopya'sı sosyalist ütopyalar arasındaki yerini alırken ütopya yazarlarının dikkatini çekebilen tek ütopya biçimi olmayı da başarmıştı.

Ütopik bir kurgu gibi başlayan sosyalizm, birinci dünya savaşından 1940'lara kadar ki geçen süreçte Sovyetler Birliği gibi büyük devletler tarafından cisimleşmeye başlayınca, sosyalizmin tehlikeli yönlerinin de olduğunu düşünen kimi yazarlar için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Onlara göre sosyalizm bireye özgürlük ve bağımsızlık vaat etmesine karşın, özgürlükten ziyade eşitliğe yer vermiştir. Bu özgürlük sanrıdan ibaretti ve bu sanrının bedeli bireyin nesneleşmesi ve kendi benliğinden uzaklaşması olmuştu.⁶⁷ Onlar için yapılması gereken hem birey hem de toplum için olumsuz etkilere sahip olabilecek sosyalizmin barındırdığı derin tehlikeleri göstermek ve bunu göstermenin en iyi yolu, modern ütopya olarak kabul edilen sosyalizm'i, distopyanın ana konusu haline getirerek eleştiriye tabi tutmaktı. Hatta Kumar' a göre 20. yüzyıl distopyalarının tek konusunun sosyalizm'e yöneltilen eleştiriler olduğunu bile söyleyebiliriz. Bu anlamda ona göre, distopya'yı sosyalizm yaratmıştır.⁶⁸ Yaratılan bu yeni tür yani distopya, bireye özgürlük vadeden bir şehir olarak tanımlanmıştır.

Sosyalizmin özgürlük engelini yanı sıra 20. yüzyıldaki savaşlar, krizler, baskıcı ve faşist iktidarlar ve teknolojik gelişmenin tek hamlede çok kısa sürede binlerce insanın ölümüne neden olması⁶⁹ yirminci yüzyılın 'şiddet' ve 'korkuyla' özdeşleştirilmesine neden olmuştur. Aydınlanma döneminde başlayan insan aklına olan inancın abartılmasının bir sonucu olarak yirminci yüzyılda ortaya çıkan bu yıkıcı atmosfer, distopyalarda işlenmiş, insanoğlunun içinde barındırdığı tahripkârlık ve bilimsel ilerlemelerin taşıdığı olası olumsuz sonuçlar, bir uyarı niteliğinde insanlığa duyurulmaya çalışılmıştır. "Evgeni Zamyatin'in 'Biz' adlı eseri bu amaçla yazılmış ilk distopya örneği olarak kayda geçerken, distopyalar bilim kurgu türünün bolca ortaya çıkmasıyla kendine verimli bir ortam buldu ve Aldous Huxley'in Cesur Yeni Dünya ve George Orwell'in 1984'ünde siyasi bir kurgu olarak uygulanmasıyla da gelişti"⁷⁰.

⁶⁷ O. Ağkaya, agm., s. 40-41.

⁶⁸ K. Kumar, *Ütopyacılık*, s. 99-101.

⁶⁹ O. Ağkaya, agm., s. 133.

⁷⁰ M. D. Gordin vd., *Age.*, s. 1.

II. BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARI

Yirminci yüzyıl, ütopya anlayışında dönüşüm ve değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ütopyacılığın cennet vaadinden çok bu cennet vaadinin olası sakıncaları üzerinde durulmuş, yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar, soy kırım ve kıtlık gibi nedenlerden dolayı, toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıda meydana gelen travmalardan da etkilenilerek karamsar bakış açısıyla dönemin mevcut yapısını çarpıcı ve edebi bir anlatım ile gelecek düşüncesiyle de birleştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Okuyucuya sunulan bu yeni tür anti-ütopya, karşı ütopya veya distopya olarak adlandırılmıştır.

Dönemin çalkantılı siyasal yapısından ve bilimsel çalışmalarda yaşanan gelişmelerden olsa gerek, bu alanda yapılan çalışmalar, daha çok siyasal ve bilim kurgusal distopyalar olmuştur. Bu dönemde, üretilmiş çok sayıda eserden söz edebiliriz. Bunların en önemlileri arasında, Evgeny Zamyatin'in "We"⁷¹ (1924), Franz Kafka'nın "Der Prozess"⁷² (1925), Aldous Huxley'in "Brave New World"⁷³ (1932) ve "Apeand Essence"⁷⁴ (1949), Ayn Rand'in "Anthem"⁷⁵ (1938) ve "Atlas Shrugged"⁷⁶ (1957), Arthur Koestler'in "Twilight Bar"⁷⁷ (1945), George Orwell'in "Animal Farm"⁷⁸ (1945) ve "Nineteen Eighty-Four"⁷⁹ (1948), Kurt Vonnegut Jr.'in "Player Piano"⁸⁰ (1952), Ray Bradbury'nin "Fahrenheit 451"⁸¹ (1953), Frederik Pohl ve Cyril M. Kornbluth'un "The Space Merchants"⁸² (1952), William S. Burroughs'un "The Naked Lunch"⁸³ (1959), Anthony Burgess'in "Clock work Orange"⁸⁴ (1962), Harry Harrison'ın "Make"⁸⁵ (1966), Margaret Atwood'un "The

⁷¹ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Fatma ve Serdar Arıkan, İthaki Yay., İstanbul, 2014.

⁷² Franz Kafka, *Dava*, Çev. Ahmet Cemal, Can Yay. İstanbul, 2013.

⁷³ Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, Çev. Ümit Tosun, İthaki Yay., İstanbul, 2013.

⁷⁴ Aldous Huxley, *Maymun ve Öz*, Çev. Süreyya Eren, İthaki Yay., İstanbul, 2006.

⁷⁵ Ayn Rand, *Ego: Hayatın Kaynağı, Manası ve Haysiyeti*, Çev. Şerif Yıldız, Plato Yay., İstanbul, 2003.

⁷⁶ Ayn Rand, *Atlas Silkindi*, Çev. Belkıs Dişbudak, Plato Yay., İstanbul, 2006.

⁷⁷ Arthur Koestler, *Gün Ortasında Karanlık*, Çev. Pınar Kür, İletişim Yay. İstanbul, 1999.

⁷⁸ George Orwell, *Hayvan Çiftliği*, Çev. Celal Üster, Can Yay., İstanbul, 2013.

⁷⁹ George Orwell, *Bin Dokuz yüz Seksen Dört*, Çev. Celal Üster, Can Yay., İstanbul, 2014.

⁸⁰ Kurt Vonnegut Jr., *Otomatik Piyano*, Çev. İrma Dolanoğlu Çimen, Metis Yay., İstanbul, 1997.

⁸¹ Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, Çev. Zerrin Kayalıoğlu- Korkut Kayalıoğlu, İthaki Yay., İstanbul, 2013.

⁸² Frederik Pohl, Cyril M. Kornbluth, *Uzay Tacirleri*, Çev. Fatma Taşkent, Metis Yay., İstanbul, 1996.

⁸³ William S. Burroughs, *Çıplak Şölen*, Çev. Sergül Oğur, Altıkırkbeş Yay., İstanbul, 1998.

⁸⁴ Anthony Burgess, *Otomatik Portakal*, Çev. Aziz Üstel, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2003.

Hand maid's Tale"⁸⁶ (1985) isimli eserleri sayılabilir. Yine bu eserlerin haricinde daha birçok eseri sıralayabiliriz. Görüldüğü gibi bu alanda yapılan çalışmalar tek bir araştırmanın kapsamı içerisinde incelenemeyecek kadar zenginlik ve çeşitlilik içermekte. Bu sebeple, konu bütünlüğünün korunabilmesi ve araştırmanın amacına ulaşabilmesi için araştırma evrenini temsil edebilecek değerli birkaç ütopya eseri üzerinden gitmenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Bu amaç doğrultusunda, Orwell'ın '1984' ve 'Hayvan Çiftliği', Zamyatin'in 'Biz'i, Braodbury'nin 'Fahrenheit 451'i, Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya'sını örneklem olarak belirledik. Yani bu çalışma yirminci yüzyılda yazılmış tüm distopik eserleri değil, o dönemi temsil etmede yeterli olacağını düşündüğümüz eserler üzerine yoğunlaşmaktadır.

2.1. Distopya Yazarlarının Eserleri (Orwell, Zamyatin, Braoudbury, Huxley)

2.1.1. Orwell

2. 1. 1. 1. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört

George Orwell'ın Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'ü dünyanın Doğu Asya, Okyanusya, Avrasya olarak adlandırılan, üç ayrı devlete ayrıştığı bir çağda geçer. Okyanusya, Amerika ve Avustralya kıtalarının tamamını, Afrika'nın güneyini ve Britanya'yı; Avrasya, Avrupa ve Asya'nın büyük bir bölümünü; Doğu Asya ise Çin ve Çin'in güneyindeki ülkeleri kapsar. Üç büyük devlet arasında düşünce ve ideolojik olarak farklar bulunmamakta, üçü de seçkin egemen sınıfa dayalı, totaliter, baskıcı bir yönetim anlayışını benimsemekte ve üçü de Orta Afrika'yı, Hindistan'ın Güneyini ve Ortadoğu'yu ele geçirmek için sürekli savaşmaktadır. Üç devletin elde etmek için savaştığı bu bölgeler, üç büyük devlet arasında sürekli olarak el değiştirmektedir ve bu nedenle savaşın hiç bitmediği bir dünya da yaşanmak zorunda kalınır.

Orwell'ın distopyası, bu üç büyük devletten biri olan Okyanusya'da geçer. Okyanusya'da diğer iki devlet gibi totaliter bir yönetim anlayışına sahiptir. Devlet, 'Büyük Birader' olarak bilinen tek bir lider ve İngiliz Sosyalist Partisi (ingsos) tarafında yönetilirken toplum İç Parti üyeleri, Dış Parti üyeleri ve Proleterler olmak üzere sınıflı bir yapıya bölünmüştür. Büyük Birader, tarih kitaplarında da anlatıldığı kadarıyla İngiliz Sosyalist Devrim'inin lideri ve aynı zamanda bu devrimin

⁸⁵ Harry Harrison, *Yer Açın! Yer Açın!*, Çev. İrna Dolanoğlu, Metis Yay., İstanbul, 1996.

⁸⁶ Margaret Atwood, *Damızlık Kızın Öyküsü*, Çev. Sevinç Kabakçioğlu, Özcan Kabakçioğlu, Afa Yay., 1992.

koruyucusu olarak görülüyordu.⁸⁷ Onun sergilediği üstün başarılar çok eski zamanlara kadar gidiyordu ama bu anlatılanların aslına ne derece uygun olduğunu hangi kısımlarının kurgudan oluştuğunu bilmek mümkün değildi.⁸⁸ Gerçekte, Büyük Birader'i gören hiç kimse olmamıştı, belki de hiç var olmamıştı ama o, Okyanusya devleti için yolunda yürünmesi gereken, ileri görüşlü, her yaptığı doğru ve tartışmasız kabul edilmesi gereken bir liderdi.

Okyanusya'nın toplumsal yapısında, İç parti Üyeleri, toplumdaki en ayrıcalıklı sınıfı oluştururlar ve devletin tüm nimetlerinden faydalanırlar, onlar devletin yönetici yani beyin takımını oluşturmaktadırlar. Dış Parti üyeleri, bakanlıklarda çalışan memurlardan oluşmaktadırlar. Onlar, toplumun orta sınıfını oluştururlar ve sürekli olarak partinin denetimi altında yaşarlar. Yeme, içme, uymak gibi temel yaşam seviyesindeki ihtiyaçları karşılanan Dış Parti üyeleri, her türlü eğlence ve özellikle cinsel ilişkiden uzak tutulurlar. Proleterler sınıfı ise toplumun en aşağı tabakasını ve devlet nüfusunun yaklaşık yüzde seksen beşini oluştururlar. Onlar toplumun işçi sınıfıdır, parti üyesi olmak gibi bir şansları yoktur, çünkü onlar toplumun en cahil kesimidir ve bir şeyleri değiştirme arzusu ve düşüncesinden yoksundurlar. Devlet otoritesi tarafından hiçbir durumda mevcut düzene tehdit oluşturabilecek bir potansiyele sahip görünmediklerinden, ne Dış Parti üyeleri gibi eğlence ve cinsel suçlardan dolayı cezalandırılırlar ne de üreyip çoğalmalarına karışılırlar.

Ülke yönetimi dört bakanlık üzerine kurulmuştur. Bu bakanlıklar, Varlık Bakanlığı, Gerçek Bakanlığı, Barış ve Sevgi Bakanlığı'dır. Gerçek Bakanlığı, haberler, öğretim, resim ve müzik gibi sanatlarla eğlenceyle; Barış Bakanlığı, iç ve dış düşmanlarla mücadeleyle; Sevgi Bakanlığı, kanun ve düzeni sağlamakla; Varlık Bakanlığı, devletin gelir gider dengesi olmak üzere tüm ticari ve ekonomik aktivitelerle ilgilenmektedir. Bu bakanlıklardan Sevgi Bakanlığı, yurttaşlar üzerinde en korkutucu etkiye sahip olanıdır. Penceresi olmamasından dolayı dışarıdan bakıldığında insana korkunç gelen bir görüntüsü olan bu bakanlığa görevi olanlar dışında hiç kimsenin girmesine izin verilmezdi. İçeri girenler ise silahlı korumaların ve tel örgülerin arasından geçerek binaya ulaşabiliyordu. Binanın etrafındaki sokaklarda bile insanları bakanlıktan uzak tutacak muhafızlar kol gezerdi.⁸⁹

⁸⁷ G. Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 60.

⁸⁸ *Age.*, s. 60.

⁸⁹ *Age.*, s. 28 – 29.

Böylesine ürkütücü bir yere Sevgi Bakanlığı isminin verilmesi, bir ironi içerir ve kelimelerin eski bilinen anlamlarının bu yeni devlet düzeninde yeniden şekillendiğinin ipucunu verir.

Okyanusya'da 'Yeni Söylem' veya 'Yeni Konuş' olarak adlandırılan bir dil kullanılmaktadır. Bu dil, İngiliz Sosyalist Partisinin yönetime gelmesiyle oluşturulmuş bir dildir. Eski söylemler bu dil sayesinde tamamen ortadan kaldırılmış, özellikle eski dilin taşıdığı duygusal yoğunluktan vazgeçilmiştir. Yeni dilin sadece işlevi yerine getiren bir araç haline getirilmesi isteğiyle, toplumdaki sözcük sayısı her yıl biraz daha azaltılma yoluna gidilmiştir. Mesela, 'iyi'nin zıttı kabul edilen 'kötü' değeri telaffuz edilmeyecektir. Kötü kelimesinin eş değeri olarak 'iyiyok'un kullanılması tavsiye edilmektedir. 'İyi' kavramının derecelerini ifade eden 'fevkalade', 'harika' tarzında kelimeler yerine 'daha iyi'; 'çok çok iyi' kelimesine tekabül olarak da 'artı artı iyi' gibi kelimelerin kullanımı önerilmektedir. Dilin bu şekilde sadeleştirilmesi ve değiştirilmesiyle, sadece toplumun geçmişi ile olan bağı zayıflatılmaya veya koparılmaya çalışılmamış, aynı zamanda insanların düşünce suçu işlemelerinin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. Çünkü zengin dil içeriği demek, düşünce zenginliği demektir. Düşünen, sorgulayan, kendini ifade edebilen bireyler, yönetici sınıfın otoriter ve mükemmeliyetçi yapısını sarsacak bir unsur olarak görülür, dolayısıyla istenmez. Yeni Söylem, içinde bulundurduğu yeni, kuru ve zayıf kelime hazinesiyle farklı düşünce biçimlerine yer vermeyerek yönetici sınıfın ve toplumun mevcut konumunu koruyan bir güç durumundadır. Aksi halde devletin ve partinin amaçlarını yöntemlerini sorgulama girişiminde bulunmak başlı başına bir düşünce suçu sayılır. Düşünce suçu işleyen kişiler düşünce polisi tarafından tespit edildiğinde hemen yakalanırlar ve ölüme mahkûm edilirler. Düşünce suçu, o kadar önemli bir suçtur ki ölüm düşünce suçunun bir sonu olarak değil ölümün kendisi olarak anlaşılır.⁹⁰

Okyanusya yönetiminden sorumlu İngSos (İngiliz Sosyalizm) Partisi, varlığını korumak için her şeyi ve herkesi denetim altında tutar. Denetimin olmadığı hiçbir yer yoktur. İnsanlarda sürekli izlendikleri izlenimini uyandırmak için hemen her yerde, caddelerde, sokaklara, afişlerde, posterlerin, flamaların, panoların üzerinde⁹¹ 'Büyük Birader'in siyah bıyıklı suratı karşımızdaydı ve 'BÜYÜK BİRADERİN GÖZÜ ÜSTÜNDE' yazıyordu. Parti, bu işlevini, tüm evlerde var olan

⁹⁰ *Age.*, s. 52.

⁹¹ *Age.*, s. 51.

‘Tele Ekran’lar vasıtasıyla veya her yerde gizlenmiş olan ses kaydedici cihazlarla gerçekleştirmektedir. Alıcı ve verici olmak üzere çift işlevi yerine getirebilme özelliğine sahip Tele-ekranlar en küçük bir konuşmayı bile karşı tarafa iletebiliyordu. Kimin ne zaman dinlendiğini, takibe alındığı bilmek imkânsızdı. Yemek yerken, otururken, uyurken izleniyor olabiliydiniz.⁹² Bu nedenle Okyanusya’da düşünce polisinden kurtulmanın hemen hemen olanaksız görüldüğü bir sosyal yapı mevcuttu.

Parti’nin denetleme mekanizmalarından bir diğeri de, onun bütün bilgi akışını ve tarihsel geçmişi kontrol etmesiydi. Partinin anlayışına göre, geçmiş kontrol edebilen, gelecekte oluşabilecekleri de kontrol eder; bu günü kontrol edebilen tarihi de kontrol edebilir. Bu anlayıştan hareketle ‘Kurmaca Dairesi’nde sürekli olarak partinin işine geldiği gibi tarih değiştirilir ve yeni baştan yazılır. Olmamış olaylar olmuş, olmuş olanlar ise partinin geleceği için yok sayılır. Mesela, iktidarın iddia ettiği gibi, uçakların büyük birader ve başını çektiği parti tarafından yapıldığı bilgisi bir yalandı. Winston (romanın başkahramanı) çocukluk döneminden gelen bir hatıradaki uçakların gökyüzünde uçtuğunu hatırlıyordu fakat bunu ispatlamak imkân dâhilinde değildi.⁹³ Yine bir başka örnekte, Büyük Birader’in dünya siyaseti ile alakalı geçmişte Times’a verdiği bir demecin kendi öngördüğü şekilde gerçekleşmemesi, o demecin yeni baştan güncellenmesini gerekli kılıyordu.⁹⁴ Çünkü egemen sınıf sadece tutarsızlıkların uzlaştırılmasıyla daima ayakta kalabilirdi.⁹⁵ Ayrıca, bu izleme ve denetleme işi sadece parti tarafından ve tele-ekranlarla yapılmaz, insanların bir birlerini denetlemeleriyle sağlanırdı. Burada aile kurumuna büyük görevler düşüyordu, özellikle çocuklar bu iş için yetiştirilen militanlar gibiydiler. Biraz büyüdüklerinde anne veya babalarının minik bir itaatsizliğini tespit etmek için onları sürekli olarak izlemeye başlardı. İşin ilginç, çocuklar, kasıtlı bir şekilde devlet tarafından ajan olarak yetiştiriliyor olmalarına rağmen partinin ilkelerine karşı en küçük bir itiraz gösterme eğilimine girmemeleriydi.⁹⁶ Partiye tam bir bağlılık gösteren çocuklar, anasıyla babasını düşünce polisine ihbar ederse ‘Çocuk Kahraman’ olarak onurlandırılıyordu. Parti açısından evliliklerin tek bir amacı vardı, o da partinin hizmetinde olan evlatlar

⁹² *Age.*, s. 27.

⁹³ *Age.*, s. 61.

⁹⁴ *Age.*, s. 63.

⁹⁵ *Age.*, s. 248.

⁹⁶ *Age.*, s. 48.

yetiştirmektir.⁹⁷ Bu sebeple evliliklerde eşler arasında sevgi, ihtiras, tutku gibi duyguların hiçbir önemi olmadığı gibi bu türden duygular suç sayılırdı. Özellikle cinsellik sadece parti denetiminde gerçekleşebildiği gibi burada amaç kesinlikle cinsel ilişkiden zevk almak olamazdı. Böyle bir durumun yaşanmaması için birbirleri üzerinde dış görünüş olarak olumlu etki bırakan veya birbirlerini arzulayan bireylerin evlenmesi yasaklanmıştı.⁹⁸ Bunun nedeni, hiçbir şeyin parti sevgisinin önüne geçmesine izin vermemektir. Bu kural proleterler için geçerli olan bir kural değildi, çünkü onlar parti için hiçbir risk taşımadığı için dilediklerince evlenmelerine ve çoğalmalarına izin veriliyordu.

Okyanusya halkının bastırılan, tutku, ihtiras ve cinsellik gibi doyurulamayan dürtüleri ‘nefret’ ile doyurulmaya çalışılıyor ve bunun için mesai aralarında ‘iki dakika nefret’ saatleri düzenleniyordu. Büyükçe bir salona toplanan ve çoğunluğunu Dış Parti üyelerinin oluşturduğu vatandaşlar devasa bir ekranın karşısına geçerek partinin propaganda filmini izler ve bu filmlerde partinin bildirmiş olduğu düşmanlara karşı nefretlerini olanca coşkusuyla, yüzleri kızarıp bozarıncaya kadar hakaretler savurarak dışa vururlar. İzleyici kitleyi heyecanlandırmak ve içlerindeki nefreti ortaya çıkarmak için genellikle ‘Halk Düşmanı’ olarak adlandırılan Emmanuel Goldstein’in yüzü ekranda belirir ve onun konuşmalarına yer verilir. Partinin idealarına göre, Goldstein, bir zamanlar Büyük Birader ile omuz omuza devrim için mücadele etmiş, emek vermiş olmasına rağmen daha sonradan neden olduğu bilinmeyen sebeplerden ötürü devrime ihanet etmiş, bunun neticesinde devrim iktidarı olarak suçlu bulunup idama mahkûm edilmiş bir kişidir. Ama nasıl olduysa partinin elinden kurtulmayı başarıp izini kaybettirmiştir.⁹⁹ Goldstein tele-ekranda beliren görüntüsü genelde, “Büyük Birader’e hakaretler savuruyor, parti iktidarına sert eleştiriler yöneltiyor, düşman devletlerle derhal barış antlaşması yapılmasını istiyor, ifade ve düşünce özgürlüğünü savunuyor, gözü dönmüşçesine devrime ihanet edildiğini haykırıyordu.¹⁰⁰ Böylece tüm Okyanusya halkının öfke ve nefretini kazanıyor, partiye olan bağlılık artarken, insanların içlerindeki cinsel istek ve tutkuda ortadan kalkıyordu. Parti kurmuş olduğu bu sistematik yöntemle, nefret’e dayalı bir toplumsal yapının varlığını inşa ederken, toplumun nefretini de istediği yöne çekebiliyordu.

⁹⁷ *Age.*, s. 90.

⁹⁸ *Age.*, s. 90.

⁹⁹ *Age.*, s. 35.

¹⁰⁰ *Age.*, s. 36.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, bizlere, ‘Winston Smith’ karakterinin gözünden anlatılır. Smith, dünyanın, Okyanusya Devletinin en yoğun nüfuslu eyaleti olan ‘Havaşerdi Bir’in başkenti olan Londra’da yaşayan, Doğruluk Bakanlık’ın Kurmaca Dairesinde çalışan, tek gözlü bir oda’da kalan, bir ‘Dış Parti Üyesi’dir. Kurmaca Dairesindeki görevi, tarih değiştiriciliğidir. O, Doğruluk Bakanlığındaki görevinden olsa gerek, diğer Okyanusya vatandaşlarından farklıdır. O, en başta partinin yanlışlarını fark etmeye başlayan ve bunları sorgulayan bir bireydir. Onun için her şey antikacı dükkânından aldığı, üzerine hiç yazı yazılmamış bir günlük ile başlar. Günlüğünde partinin siyasal yönetimini eleştiri niteliği taşıyan yazılar yazan Smith, partiye karşı öfkesini sık sık dile getirirken, bu sebepten dolayı vurulacak olmasını umursamaz. Hatta genellikle insanları sırtından vuran Büyük Birader ve parti yönetimin alçakça bir tavır sergilediğini ifade eder.¹⁰¹ Smith’in günlük tutmak gibi tehlikeli bir işe girişmesinin temelde iki nedeni vardı. Bunlardan birincisi parti tarafından zayıflatılmış hafızasını canlı tutmaktı çünkü geçmişin sürekli değiştirildiği bu dünyada, olup bitenleri tam olarak hatırlayabilmek gerçekten olanaksız gibi görünüyordu. İkinci amacı ise güncesiyle gelecek nesillere ışık tutmayı istemesiydi.

Bu süreçte Smith, kendisi gibi partiye karşı olan Julia ile tanışır. Aşkın ve cinselliğin yasak olduğunu bildikleri halde gizli gizli buluşurlar ve aşklarını yaşarlardı. Smith, bu iş için proleterlerin yaşadığı mahallede bulunan, günlüğü aldığı antikacı dükkânın üst katında bir oda bile tutar. Bir yandan Julia ile burada düzenli aralıklarla buluşurken, bir yandan da kendisi gibi Büyük Birader’e karşı olduğuna, Goldstein’in fikirlerine değer verdiğine, inanç duyduğu için iç parti üyesi O’Brien ile yakın temas halinde olur. Amacı, O’Brien vasıtasıyla Goldstein’in direniş örgütüne katılmaktır. Ne yazık ki, işler Smith’in umduğu gibi gitmez, ses kaydedicinin olmadığını düşündüğü, antikacı dükkânın ikinci katındaki odaya yerleştirilmiş gizli verici vasıtasıyla Julia ile birlikte suçüstü düşünce polisi tarafından yakalanırlar ve O’Brien tarafından türlü işkencelere maruz kalır. Smith, özgürlük adına bu işkencelere dayanmaya çalışsa da insan doğası gereği direnci kırılır ve kendi iradesini idarenin iradesine bırakır. Sevdiği kişi Julia’ya bile ihanet eder, tüm olanlar için onu suçlar.

¹⁰¹ *Age.*, s. 43.

2.1.1.2. Hayvan Çiftliği

Bir peri masalını anımsatan distopya niteliğindeki bu eser, Bay Jones adındaki çiftlik sahibinin, Beylik Çiftlik'indeki hayvanlarının Bay Jones'a karşı gerçekleştirdikleri devrimi ve bu devrim sonrası gelişen olayları anlatmaktadır.

Bay Jones, hayvanlar tarafından seilmeyen bir karakterdir. Çünkü hayvanlara göre Bay Jones, onları çiftlikte olması gerekenden daha fazla saat çalıştırmaktadır. Ayrıca onlar, bu kadar fazla çalışmanın karşılığında ellerine hiçbir şey geçmediğini ve emeklerinin Bay Jones tarafından sürekli olarak sömürüldüğünü düşünürler. Genel olarak bu düşünceye sahip olmalarına karşın her biri görevini aksatmadan sakin çiftlik hayatlarına devam etmekteydiler, ta ki, *Koca Reis* olarak adlandırdıkları bir dönem bir yarışmada ödül elde etmiş domuz'un gördüğü ilginç bir rüyayı çiftlik sakinlerine duyurmak¹⁰² için herkesin büyük samanlığa toplanmasını isteyene kadar.

Koca Reis, çiftlikte herkesin kendisine saygı duyduğu, “bilge ve babacan görünümlü heybetli bir domuzdu”¹⁰³. Bu yüzden çiftlikteki tüm hayvanlar onun ne söyleyeceğini duymak için uykusundan feragat göstererek onu dinlemeye gider. Konuşmasında, insanoğlunun yeryüzünden silindikten sonra dünyanın nasıl olacağını gördüğünü söyleyen Koca Reis, insanların çıkarıcı, fırsatçı, her şeyi kendilerine isteyen doğalarının kötülüğünden ve hayvanların insanların istek ve arzularını yerine getirebilmek için nasıl amansızca sömürüldüğünü uzun uzun anlatır. Bu durumun doğanın bir yasası olmadığına vurgu yapan Koca Reis, bunun tek sorumlusu olarak insanları gösterir. Ona göre, tek düşman insanlardır ve insanın yeryüzündeki izleri tamamen ortadan kaldırıldığında açlık, sefalet gibi tüm olumsuz durumlar da tamamen yok olacaktır.¹⁰⁴ Bu nedenle hayvanlar bütünlük içinde olmalı ve büyük bir dayanışma sağlanmalıdır. Bütün hayvanlar birbirinin dostu iken bütün insanlarda hayvanların ortak düşmanıdır,¹⁰⁵ ilkesi tüm hayvanlarca benimsenmeli ve hayata geçirilmelidir ve her ne olursa olsun insanlar ile diğer hayvanlar arasındaki çıkar ortaklığı inkâr edilemez,¹⁰⁶ diyenlere kesinlikle itimat edilmemelidir.

Koca Reis'in bu konuşması, samanlıktaki tüm hayvanlara ilham verirken, müthiş bir gürültü içerisinde daha sonra yedi emir olarak adlandırılacak kurallar

¹⁰² G. Orwell, *Hayvan Çiftliği*, s. 17.

¹⁰³ Age., s. 21.

¹⁰⁴ Age., s. 24.

¹⁰⁵ Age., s. 26.

¹⁰⁶ Age., s. 26.

silsilesini saymaya başlar. Saydığı bu kurallar ile hayvanların giysi giymesi, yatakta yatması, içki kullanması, birbirlerini öldürmesi yasaklanır, tüm hayvanların aynı haklara sahip olduğu, iki ayağa sahip olanların düşman, dört ayağa sahip olanların ise dost olduğu vurgulanır¹⁰⁷ ve akabinde tüm hayvanlar tarafından samimi duygularla benimsenir. Konuşma ‘İngiltere Hayvanları’ adlı şiirin hep bir ağızdan söylenmesiyle son bulur.

Bu olayın ardından, üç gece sonra Koca Reis uykusunda ölür ve geriye hayvanların kalbinde derince iz bırakan son konuşması kalır. Koca Reis’in bahsettiği devrim girişiminin ne zaman olacağı hakkında kimsenin bir fikri yoktu. Fakat çiftlikteki üç becerikli domuz, Napoleon, Snowball ve Tombalak Squealer, gizli gizli toplantı yapıyor ve kararsız kalan hayvanları devrim için yöreklendiriyorlardı. Napoleon, iri kıyım, sert bakışlı bir Berkshire domuzuydu, Snowball, Napoleon’a göre biraz daha hareketli, kelimelerle arası çok daha iyi olan bir domuzdu. Squealer ise yanakları yusuvarlak, şirret sesli, yerinde duramayan bir domuzdu.¹⁰⁸ Çiftliğin başını çeken bu üç domuz, Koca Reis’in fikirlerini derleyip toparlayarak geliştirmiş ve Animalizm olarak adlandırdıkları bir tür öğreti haline getirmişlerdi.¹⁰⁹

Devrim hareketi hiç kimsenin beklemediği bir anda çiftçi Jones’un ve işçilerinin hayvanları beslemeyi unuttuğu bir gece de aniden başlar. Ne olduğunu bile anlamaya fırsat bulamayan Jones ve işçileri hayvanların agresif saldırıları karşısında şaşkınlığa uğrayarak çiftliği kaçarak terk ederler. Böylece Koca Reis’in ilham olarak kalplere işlediği devrim ruhu gerçekleşmiş, çiftlik yönetimi tamamen hayvanların ve özellikle çiftliğin en akıllıları olarak kabul edilen Napoleon ve Snowball’ın yönetimine geçmişti. Bu yeni yönetim ilk olarak, çiftliğin adının bulunduğu tabela üzerindeki ismin üzerine HAYVAN ÇİFTLİĞİ yazdı.¹¹⁰ Ardından daha önce belirlenmiş olan yedi emir, otuz metre yukarıdan okunacak şekilde duvara asıldı, yüksek sesle okundu ve herkesçe kabul olundu.

Bütün bu kurallar tüm çiftlik sakinlerinde kabul görmüş, arzu edilen devrim gerçekleşmiş ve hayvanlar mutlu mesut çalışma hayatlarına devam etmekteyken çiftlikte yönetici sınıfı oluşturan domuzların kendilerine bir takım ayrıcalıklar tanıması olay olmuştu. Örneğin tüm çiftliğe gelir elde etmek için üretilen sütler, bir zaman sonra domuzların kullanımına tahsis edilir oldu. Bu keyfi uygulama sözde

¹⁰⁷ *Age.*, s. 27.

¹⁰⁸ *Age.*, s. 30.

¹⁰⁹ *Age.*, s. 31.

¹¹⁰ *Age.*, s. 40.

biliminde verileri kullanılarak mantığa uyduruldu ve diğer hayvanların bu eşitliğe aykırı uygulamaya karşı gelmeleri engellenmiş oldu. Squealer, onları ikna etmek için, hem sütte hem de elmada kendi sıhhatleri için ihtiyaç duydukları bir takım maddelerin olduğunu, bunun da bilim tarafından ispatlandığını ve çiftliğin yönetiminden sorumlu domuzların bu yiyecekleri kendileri için istemediklerini tüm çiftliğin selameti için istediklerini söyler. Ardından tehditkâr bir ifadeyle, eğer domuzlar bu şekilde iyi beslenmezlerse işlerini iyi yapamazlar o zamanda eski çiftlik sahibi Jones bundan faydalanır ve hayvanların iktidarına son verir¹¹¹ şeklinde güzel bir nutuk çekerek, hem diğer hayvanların kalbine korku salmış hem de yaptıkları bu eşitliğe aykırı davranışın gerekliliğine tüm hayvanları ikna etmiş olur.

Zamanla yönetici domuzlar arasında da görüş ayrılıkları oluşmaya başlar, özellikle Napoleon ve Snowball arasında birbirini çekememe durumu yaşanır, öyle ki, “birinin ak dediğine öbürü mutlaka kara diyordu”¹¹². Bunun sebebi ikisinin de yeni düzenin tek adamı olmak istemeleriydi. İkili arasındaki görüş ayrılığı Snowball’un elektrik kullanmak istiyorlarsa bir yel değirmeni yapmalarının zorunlu olduğunu söylemesiyle ayyuk’a çıkar. Napoleon bu görüşe karşı çıkar. Her ikisi de halk önünde fikirlerini açıklar. Halk Snowball’u desteklediği anda Napolyon özel olarak yetiştirdiği köpekleri Snowball’un üzerine salar onu çiftlikten sürdürür. Bu olay, çiftlikte yaşanan ikinci darbe olur. Bu darbeye birlikte, tüm hayvanların çiftlik meselelerini tartıştığı ‘Pazar Toplantıları’ kaldırılır, tüm karar verme yetkisi yönetimdeki domuzlara aktarılır. Bu değişikliğe karşı çıkanlar ise Napoleon’un köpekleri tarafından susturulur. Böylece çiftlikte tek kişi idaresine dayalı yönetim anlayışı başlamış olur.

Kısa bir süre sonra Napoleon, daha önce karşı çıktığı elektrik değirmeni yapılması fikrine karar verir. Bu kararın çelişkili olduğu düşünülmesin diye, Squealer, diğer hayvanlara aslında Napoleon’un hiçbir zaman yel değirmeni yapılmasına itiraz etmediğini anlatır. Aksine, bu projenin gerçekleştirilmesini isteyen ilk kişi de Napoleon’un kendisiydi. Fakat Snowball bu projenin çizimlerini Napoleon’un çalışmaları arasından gizlice çalmış ve kendi projesiymiş gibi duyurmuştu. Napoleon’un yel değirmeni gerekli değildir şeklindeki açıklamalarının ardında hırsız olan Snowball’dan kurtulma düşüncesi yatıyordu.¹¹³ Böylece, iktidar,

¹¹¹ *Age.*, s. 51-52.

¹¹² *Age.*, s. 48.

halkın isteği ile elde ettiği yönetim koltuğundaki yerini, kaba kuvvet kullanarak sağlamlaştırmış ve propaganda araçlarıyla yaptığı her eylemi doğru göstermeyi başarmıştır.

Bu süreçte, devrimin sözde hedeflerine gittikçe yabancılaşmaktadır. Vaat edilen hemen hiçbir şey yerine getirilmemektedir. Çalışma saatlerinin uzunluğundan ve yemeklerin azlığından şikâyetçi olan çiftlik hayvanlarına, çalışma sürelerinin kısılacağı ve yemek istihkakının artacağı sözü verilmiş olmasına rağmen bu gerçekleştirilmemiştir. Buna karşın, yönetimdeki domuzlar, yataklarda yatmaya, içki içmeye ve olağan üstü bir biçimde kilo almayı sürdürmüştür. Domuzlar çiftliğin temel prensiplerini kendilerince uygulanamaz görmüşler ve bu prensiplerin bağlayıcılığıyla kendilerini sınırlandırmamışlar.

Yabancı hayvanlar tarafından domuzların esaretinin hüküm sürdüğü çiftliğe bir gün ani bir saldırı gerçekleştirilir. Amaçları elektrik üretimi için gerekli olan değirmeni yıkmaktır ve bunda da başarılı olurlar. Çiftlik hayvanlarının dirayetli direnişi sayesinde bu saldırı bertaraf edilir fakat geriye bir harabe kalmıştır. Tüm bu hezeyana rağmen savaş Napoleon'un üstün gayretleriyle kazanılmış gibi duyurulur. Hatta yel değirmeninin yıkılmasındaki en önemli neden olarak, çiftlikten sürgün edilen Snowball'u gösterilir. Yapılan her iyi işin ardında Napoleon varken çiftlik için olumsuz sonuçlanan her şeyin nedeni olarak Snowball gösterilir. Çiftlikteki hayvanlara yönetimin ne derece kusursuz olduğu sürekli empoze edilirken, yönetimin yaptığı başarısız girişimlerde başarı olarak gösterilir. Yönetici sınıf ile halk arasında sınıf farkı her geçen gün artarken, Koca Reis'in belirlediği yedi emir de yönetimin çıkarları doğrultusunda yavaş yavaş değiştirilir ve tüm hayvanların bu kuralları tabi kalması istenir. Söz konusu değişiklikler hayvanlar arasında kurulmaya çalışılan eşitlik prensibiyle tezattı ve domuzları ulvi bir varlık olarak göstermekteydi. Hayvanlar bu eşitliksiz duruma itiraz edip kuralların yazılı olduğu yere gittiklerinde eski kuralın üzerinin boyanıp yeni kuralın yazıldığını görürler. Yeni kurala göre tüm çiftlik sakinleri eşit olmakla birlikte bazı hayvanlar diğerlerine oranla daha eşit haklara sahip olmaktadır. İktidarın bu yanlışının farkına varıp itiraz edenler, vatan haini ilan edilmelerinin ardından idamla cezalandırılırlar. Herkes, altıncı emir olan "hiçbir hayvan hiçbir hayvanı öldürmeyecek" ilkesi gereği bu idamların yapılamayacağını bilse de hiçbir çiftlik hayvanı iktidarın karşısında bu düşüncesini

dile getiremiyordu.¹¹⁴ Altıncı emri okumak için kuralların yazılı olduğu yere gittiklerinde ise öldürmenin yasak olmadığını sadece sebepsiz yere öldürmenin suç olduğunu yazısıyla karşılaşıyorlardı.¹¹⁵ Bu yazıyı okuyan hayvanlar, altıncı emrin çiğnenmediği, ‘sebepsiz yere’ sözcüklerinin belleklerinden silindiğini düşünürler.

Hayvanlar için daha iyi bir yaşam alanı, daha eşitlikçi toplumsal yapı isteğiyle gerçekleştirilen devrim, iktidarın kendi varlığını sürdürme, kendini meşru ve güçlü kılma mücadelesine dönüşür. Yola çıkılan ilkeler değişmiş, onların yerine yeni ilkeler gelmiş ve halka benimsetilmiş. Halka rağmen halk için anlayışını benimseyen iktidar bu anlayışla bir zaman karşı çıktığı, devirmeye çalıştığı şeyin kendisi olmaktan kurtulamamıştır.

2.1.2. Yevgeni Zamyatin

2.1.2.1. Biz

Yirminci yüzyıl distopyalarına, ilham kaynağı olduğunu söyleyebileceğimiz Zamyatin’in bu eseri, 26. yüzyılda, Tek Devlet’in egemenliği altında yaşayan insanların sosyal hayatını anlatır. Eserde “yeryüzü nüfusunun sadece 0,2 sinin sağ kalabildiği”¹¹⁶ iki yüzyıl savaşından sonra şekillenen, ulus devlet anlayışının olmadığı, tek bir devlet otoritesinin hüküm sürdüğü, insanların tüm yaşamlarının periyodik çizelgelerle önceden belirlendiği, bireysel istek ve düşüncelerin tamamen ortadan kaldırıldığı, bir gelecek dünyası kurgulamıştır.

Birinci tekil kişi üzerinden, günlük niteliğinde anlatılan eserin anlatıcısı, kendini, İntegral olarak adlandırılan bir tür uzay kapsülünün yapımında çalışan ve Tek Devlet’in matematikçilerinden D-503 olarak tanıtmaktadır.¹¹⁷ Bu devlette yaşayan insanlar kendilerini bir birey olarak görmediklerinden onların adları değil O-90, R-13 gibi numaraları vardır, bu yüzden anlatıcı bugün bizim anladığımız anlamda bir isme sahip değildir. Devlet sistemi, insanları onları tanımlayan sayılardan ve yakalarında taşıdıkları plakalardan ayırt etmektedir. Devlet içinde yaşayan “hiç kimse biri değil onlardan biridir”¹¹⁸. Yani bu devletin insanlarında ‘Ben’ duygusu ve düşüncesi kendini ‘Biz’ duygusuna ve düşüncesine bırakmıştır ve oluşan ‘Biz’ de kendini Tek Devletin varlığına adamıştır.

¹¹⁴ *Age.*, s. 105.

¹¹⁵ *Age.*, s. 105.

¹¹⁶ Y. Zamyatin, *Age.*, s. 31.

¹¹⁷ *Age.*, s. 11.

¹¹⁸ *Age.*, s. 15.

Tek Devlet'te, herkes şeffaf odalarda, herkesin görebileceği bir şekilde yaşar. Cam bir fanusu andıran ve sınırları *Yeşil Duvar* olarak adlandırılan devlet içerisindeki her şey matematiksel bir programa ve doğruya göre kurgulanmıştır. Bireysel yaşantıdaki en küçük ihtiyacın giderilmesinden, ülkenin yerleşim planına kadar düzen ve sistematik yapı düz çizgiler ve kesin hatlarla belirlenmiştir. Çünkü Tek Devletin temel ilkesi düz çizgidir. Bu çizgi, şaşmaz, ilahi sıfatlarda, hikmetli bir çizgidir, çizgilerin en bilgesidir.¹¹⁹ Kişiselliğimizi ortaya koymaya çalışmak gibi bizi önceden belirlenmiş düz çizginin dışına çıkaracak her türlü düşünce ve davranış yasaktır. Örneğin, gece olduğunda tüm numaralar uykuya gider, nasıl ki gündüzleri herkes çalışmalıysa gece olduğunda da herkes uyumalıdır. Uyumamak kanunen suç sayılmaktadır.¹²⁰ Yani, herkes aynı saate uyumalı aynı saate kalkmalı, aynı saate işe başlamalı, yemek yemeli veya dinlenmeli. Kısacası her şey tek düzelik içermeli, Biz'in dışına çıkılmamalı.

Bahsedilen bu devlet sistemin işlerliği, mutlakıyeti içerisinde barındıran Matematik bilimi ile sürdürülmektedir. Çünkü matematik, formel bir bilim olarak en doğru ve en kesin bilgileri insanlığın hizmetine sunan, öznel yargıları ve hayal dünyasını bünyesinde barındırmayan ideal bir alandır. Devlet içerisinde yaşayan insanlar için matematik, düzenin olduğu gibi mutluluğunda tek yoludur. Dış uzayda hayat araması için yapılan İntegral'in yapımında görevli D-503, aracın yapım amacını uzayın bilinmeyen uçsuz bucaksız dehlizlerinde bulunan varlıkları, aklın şefkatli esareti altına almak olduğunu günlüğüne yazarken aynı zamanda onların bu kutsal amacı anlamamaları durumunda onları zor kullanarak mutlu kılmaları gerektiğini söyler.¹²¹ D-503, bu ifadelerle akla ve özellikle aklın kusursuz üretimi olan matematiğe dayanmayan hiçbir değeri kabul etmediğini ima etmektedir. Bir şey ne derece matematik'e uygun ise o derece çözüme kavuşmuştur.

Tek Devlet, hayır diyen kararlı bir azınlığa karşın, her defasında *Oy Birliği Günü*'nde yeniden oy birliği ile seçilen 'Velinimet' olarak adlandırılan kişi tarafından yönetilir. Velinimet ve onun matematik üzerine inşa ettiği şaşmaz devlet düzeni her şeyden üstte tutulur, hatta dinin yerini alabilecek kadar kutsal sayılır. Bu açıdan dini inanç sistemi, metafiziksel öğelerden arındırılarak olgusal boyutta yeniden biçimlendirilmiş, devlet ve onun akılcı, mutlak düzeni dinin ve tanrının

¹¹⁹ *Age.*, s. 12.

¹²⁰ *Age.*, s. 66.

¹²¹ *Age.*, s. 11.

yerini almıştır. Vatandaşlara göre, geçmişin insanları gözle görünmeyen, tamamen hayal ürünü tanrıların varlığını kabul edip onlara hizmet ederken, kendileri emin bir şekilde bildikleri tanrılara inanmaktadırlar.¹²² Şimdiki dönemin tanrıları hayatın içerisinde kendini hissettiren, insanlardan uzak yaşamayan tanrılardır.¹²³

Genel olarak devletin işleyişine baktığımızda, anlatıcı D-503'ün vurguladığı iki temel konunun özgürlük ve bireysellik karşıtlığı olduğunu görürüz. Hayallerin ve özgürlüğün yok sayılıp kaldırılmasıyla yaşayan kötülüklerinde yok olacağı düşünülmüştür. Özellikle özgürlük tüm olumsuzlukların sebebi, çıkış noktası olarak gösterilmiştir. Tek Devlet içerisinde tek vücut halinde yaşayan insanlar için özgürlüğü bu şekilde anlamak ve yorumlamak oldukça doğaldır. Özgürlüğü kötülük sebebi olarak görmek yadırganan bir durum olmadığı gibi onlar için geçmişte “insanların özgürce yani vahşi hayvanlar, maymunlar ve sürüler halinde yaşadıkları zamanda”¹²⁴ nasıl olup da hayatta kalabildikleri şaşılacak bir şeydir. Anlatıcı, insanların daha henüz özgürce yani organize edilmemiş ilkel durumda yaşadıkları zamanlar hakkında inanılmaz şeyler okumuş ve işitmiş olmasına rağmen, nasıl oluyor da geçmişin devletinin, belirlenmiş bir zaman çizelgeleri olmadan insanların yeme içmelerine, uyanmalarına, işe gitmelerine, sohbet etmelerine izin vermiş anlayamamaktadır.¹²⁵ Bu durum, bu devletteki kişilerin özgürlüğe bakışını yansıtmaları açısından çarpıcıdır. Ayrıca kitapta geçen cennet bahsi, kötülüğün özgürlükle olan ilişkisini insanın yaratılış zamanlarına kadar eskiye götürür. Bu bahse göre, bir zamanlar cennette yaşayan iki insana bir tercih hakkı sunulur. Bu tercih özgürlük ve mutluluk arasındadır. Ya özgür olmadan mutlu olmayı isteyeceklerdir ya da mutlu olmadan özgür olmayı. Alternatif bir seçenek sunulmamıştır. O insanlar, özgürlüğü tercih ederler ve sonraki dönemlerde tutsaklığı özlerler. Bu bakımdan eserdeki Tek Devlet, insanlardan özgürlüğü geri alarak onlara mutluluğu yeniden kazandırmış bir kurum olarak sunulmaktadır.

Özgürlüğün kısıtlanmasıyla ilgili olarak başka bir örnek de Tek Devlet içerisinde yaşayan insanların cinsel yaşamlarıyla ilgilidir. Cinsel birliktelik bir birinden hoşlanan insanlar arasında gerçekleşen doğal bir eylem değildir. “Her Numara diğer Numaralar üzerinde bir seks ürünü olarak hak sahibidir”¹²⁶ böylece

¹²² *Age.*, s. 53.

¹²³ *Age.*, s. 76.

¹²⁴ *Age.*, s. 24.

¹²⁵ *Age.*, s. 22-23.

¹²⁶ *Age.*, s. 31.

hiçbir kıskançlığın olmayacağına inanılır. Cinsel yaşam da diğer her şey gibi devletin belirlediği düz çizgi doğrultusunda belli bir takvime göre gerçekleştirilen bir aktivitedir. Cinsellik yasası gereği Cinsel Büro Laboratuvarları kişilerin hormon miktarına göre doğru seks takvimi çıkartılır ve bu takvime göre ‘Numaralara’ pembe biletler verilir. Pembe biletler seks günlerinde görevlilere verilir ve on beş dakikalılığına camdan yapılmış evlerin perdeleri indirilir. Cinselliğin bile bu şekilde denetimli olmasını hiçbir numara absürt karşılamaz aksine, devletin cinsel yaşamı herhangi bir kontrolden yoksun bırakabilmesi absürt bir durum olarak kabul edilir. Kim ne zaman ne kadar isterse anlayışı, bu toplumda bilimsel kabul edilmeyeceğinden bu mantıkla yapılan cinsel birliktelik vahşi hayvanların ilkel davranışlarına benzetilir. Ayrıca cinsel birliktelik sonucu doğabilecek çocuklar konusunda denetimli bir serbestlik vardır. Çocuk dünyaya getirmek serbesttir fakat çocuk sahibi olmak yani bir çocuğu doğurduktan sonra ona annelik veya babalık yapmak yasaktır. Dünyaya gelen çocuklar devlet tarafından alınır, büyütülür ve yetiştirilir.

Her şeyin mekanik bir işleyişe tabi olduğu bu gelecek dünyasında da düş güçlerini kaybetmeyen, özgürlüğünü arayan bireyler vardır. Eserin başkışisi ve anlatıcısı olan D-503 için de Tek Devlet’in matematiksel mükemmelliği, onun E-330 ile tanışmasıyla sarsıntıya uğrar. E-330 ile olan karşılaşması ve yakınlaşmalarının neticesinde ona aşık olur. Aşkın tamamen yasak olduğu bu toplumda, kız onu isyana katılmaya teşvik eder ve bunda başarılı olur. Böylece D-503 yer altı teşkilatına dahil olanların sayılarının bir hayli kalabalık olduğunu öğrenir. İsyancılar, bu faaliyetlerin dışında, perdeler iner inmez, sigara ve alkol içmek gibi kötü alışkanlıklarını da tatmin ederler. D-503 hatasının getireceği korkunç sonuçlardan ameliyat edilmeyi kabul ederek kurtulur. Hükümet en son huzursuzlukların hayal ismini verdikleri hastalıktan doğduğunu söyleyerek bu hastalığın tedavisinin X ışınları ile yapılabildiğini öne sürer. Hastalığının sebebini hayal olarak adlandıran D-503, ameliyat edildikten sonra çok değişerek eski kuruntu ve huzursuzluklarından kurtulur ve aşkını da tamamen unuttur. Hatta üyesi bulunduğu yer altı teşkilatının bütün üyelerini polise ihbar eder ve E-330’un cam bir kutuda basınçlı hava içerisinde işkenceye maruz kalmasını büyük bir soğukkanlılıkla izler.¹²⁷

¹²⁷ Gülşen Ertuğrul, *Aldous Huxley’in Utopik Dünyası*, Atatürk Üniv. Yay., Erzurum, 1977, s. 36.

2.1.3. Ray Bradbury

2.1.3.1. Fahrenheit 451

Esere ismini veren ‘Fahrenheit 451’ kitap yapımında kullanılan kâğıtların yanmaya başladığı sıcaklık derecedir. Niçin böyle bir ismin verildiğini anlamak eseri okuyanlar için hiçte zor değildir. Ray Bradbury, totaliter sistemlere, sansüre ve baskıya yönelik en keskin eleştirilerden birini ifade ettiği bu eserinde, 1960’dan sonra iki atom savaşının yaşandığı bir sürecin ardından kurulan yenedünya düzeninin toplumsal yaşamını ve bu toplumsal yaşamda kitapların birer kahramana dönüşünün öyküsünü itfaiye memuru Montag’ın gözünden anlatır. Diğer tüm distopik eserlerde olduğu gibi yeni devlet düzeninin hangi tarihte veya hangi yüzyılda kurulduğuna ilişkin kesin bir bilgi verilmemektedir. Söz konusu zaman için söyleyebildiğimiz tek şey olayların çokta uzak olmayan bir gelecekte yaşandığıdır.

Kitap yazmanın, okumanın, kitaplardan söz etmenin ve de kitapları saklamanın yasak olduğu bir devlet yapılanması anlatılır Fahrenheit 451’de. Yasak, bizzat devletin kolluk kuvvetleri tarafından korunur ve uygulanır. Yasağı çiğneyenler, devletin resmi makamlarınca tutuklanmakla kalmazlar aynı zamanda toplum önünde küçük düşürülerek kendilerine akıl hastası damgası vurulur, böylece özendirici olmalarının önüne de geçilmeye çalışılır. Söz konusu kitap yasağına uymayanlar tespit edildikleri takdirde, “polis önden gider, kurbanların ağızını bantlar, sonrada böcek gibi parlak arabalarına adamı kapatıp götürürler”¹²⁸. Polisin ardından, bu kolluk kuvvetlerinin en önemlilerinden biri olan, eserin başkahramanı Montag’ın da aralarında bulunduğu itfaiye teşkilatı olay yerine intikal eder. İtfaiye teşkilatının buradaki misyonu günümüz anlayışından oldukça farklıdır. Onlar günümüzde olduğu gibi başlayan bir yangını söndürmek için değil olmayan bir yangını başlatmak için orada olurlar. Onların hedefi, tehlikeli oldukları için suç unsuru sayılan kitaplardır. Tüm kitaplar, saklandıkları yerlerden tek tek bulunarak itfaiyenin titiz çalışmasıyla Fahrenheit 451 derecede yakılarak küle dönüştürülürler. Yangınları söndürmek yerine yangınları başlatma eylemi, ne toplumdaki herhangi bir bireye ne de itfaiye çalışanlarına garip gelmemektedir. Çünkü Amerikan itfaiyesinin tarihsel bilgilerini içeren yönetmelik kitabına göre itfaiye teşkilatı, 18. yüzyılın sonlarına doğru kitapların yakılması amacıyla Benjamin Franklin tarafından kurulmuştur.¹²⁹ Ayrıca

¹²⁸ R. Bradbury, *age.*, s. 66.

¹²⁹ *Age.*, s. 64.

itfaiye teşkilatının yangınları söndürmek gibi bir görevinin olması düşünülmez, çünkü bütün “evler her zaman yangına dayanıklı olmuştur”¹³⁰. Yönetmelik kitabındaki bu bilgiden hareketle, yeni devlet’in, mevcut sistemin devamlılığını sağlayabilmek adına gerçek tarih üzerinde bir takım değişiklikler yaptığını, geçmişti tahrif ettiğini görmekteyiz.

Devletin, kitapları yasaklaması ve yakılacak bolca kitabın olması bir zamanlar kitap yazmanın yasak olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Bir zamanlar yasak olmayan kitap yazımının ve okumanın ne zaman yasaklandığına ilişkin kesin bir tarih verilmemiş olmasına karşın, tarihin herhangi bir anında başlayan iç savaş denilen şey civarında başladı diyebilmekteyiz. Burada daha çok belli bir tarihten ziyade belli bir sürece dikkat çekilirken, fotoğrafçılığın gelişmesi ve buna bağlı olarak yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan sinema ve televizyonun kitapların geri plana atılmasındaki etkisinden söz edilmektedir. Bu süreçte, sinema ve televizyonun gelişimiyle sinema ve televizyon kitlesi oluşmaya başlar, bu kitle karşısında, kitaplara olan ilgi ilk zamanlar az da olsa belli bir kesimin ilgisini çekmeye devam eder. Fakat dünya nüfusun hızla artmasıyla söz konusu azınlığın sayısı daha da azalarak yok denecek seviyelere kadar geriler. Bu süreçte kitaplar kısaltılır, özet haline getirilir, özetler ufak resimli gazetelere, komik öykülere, kopuk sonlara dönüşür. Klasik eserler, azaltılarak radyo oyunlarına biraz daha azaltılıp bir yazı sütunu haline getirilir, ardından birkaç satırla özetlenebilen yapıtlar haline getirilir.¹³¹ Böylece tüm klasik eserler çok kısa sürede okunabilir kısalıkta olur. Kitapların yazınsal içeriğinin azaltılmasının yanı sıra görsel öğelerde artışa gidilir, kitaplarda daha çok karikatür, daha çok resim bulundurularak insan beyninin faaliyetini minimuma indirgenmiş olur.

Kitaplara olan ilgi ve gereksinimin azalması devlet’in eğitim politikasında da önemli değişimlere neden olur. Bu politik süreçte, okullar kısaltılır, disiplin gevşetilir, edebiyat, tarih, felsefe, eğitimi kalkar, imla kuralları görmezden gelinmeye başlanır ve en sonunda tümüyle yok sayılır.¹³² Kaldırılan, felsefe, sosyoloji, tarih gibi insan doğasını ve eylemlerini anlamaya yönelik derslerin yerine “bir saat televizyon dersi, bir saat basketbol veya beysbol ya da koşu, diğer bir saat çalgı uyarlama tarihi

¹³⁰ *Age.*, s. 29.

¹³¹ *Age.*, s. 90.

¹³² *Age.*, s. 91.

dersi veya resim ve yine spor”¹³³ dersleri getirilir. Böylece, herkese haddinden fazla eğlence ve spor aktiviteleri kalır, hiç kimsenin düşünmesine gerek kalmaz.¹³⁴ İş için gerekli olan temel becerileri öğrenmekten başka bir şeyi öğrenmek için çabalamaya hiç gerek yoktur,¹³⁵ anlayışına dayalı yeni bir eğitim sistemi kurulur. Ayrıca bu sistemde öğrencilerin soru sorması onlardan beklenen ve de istenen davranışlar arasında kabul edilmez. Kitabın başkarakteri olan Montag’ın sokakta karşılaştığı lise çağlarındaki Clarissa McClelen adındaki genç kızın Montag’a söylediği ‘Biliyor musun biz asla soru sormayız veya çoğunluğumuz yapamaz, onlar cevapları boca ederler’ cümlesi, eğitim sisteminin sorgulamaya olan kapalılığını açık bir biçimde ifade eder. Şayet bir şeyin yapım aşamaları yerine onun niçin yapıldığını öğrenmek isteyen bir birey ortaya çıktığında sistem tarafından daha çiçek açmamış tomurcuk haldeyken tespit edilir ve toplumdan izole edilir, ayıklanır. Bu eğitim sisteminin bir sonucu olarak, okullarda bilimsel çalışmalar yürüten yazarlar, dil bilimciler, fizik ve kimya alanında yetkinleşmiş bilim insanları yerine, sadece sporun çeşitli türevlerinde başarılı olmayı amaçlayan kişiler yetişince entelektüellik bir hakaret olarak algılanır hale gelir.¹³⁶

Bradbury’nin tasarladığı devlet şeklinde, kitaplara olan düşmanlık belli bir otorite tarafından ortaya atılmış, empoze edilmiş veya dikte edilmiş bir durum değildir. Tüm bu yasaklar ve kitap yakma serüveni iktidar tarafında bir anda verilmiş bir karar neticesinde ortaya çıkmamıştı. Başlarda bununla ilgili herhangi bir zor kullanma veya baskı yoktu. Bu durumu gelişen teknolojinin nimetleri, yığınlaşan toplumun istekleri zirveye ulaştırdı.¹³⁷ Yani kitapların ortadan kalkmasını sağlayan yegâne güç halkın bu konudaki tercihidir. Toplum, istediğinin ne olduğunu bildiğinden emin olarak çizgi romanları kitaplara tercih eder.¹³⁸ Kitlelerin böyle bir tercihte bulunmasının nedeni ise insanların doğasında bulunan mutluluk istenci olarak gösterilmektedir. Öyle ki, kitaplar yapısı itibariyle, gerek dünyaya, gerek insana gerekse de sanat, siyaset, ahlak gibi insan üretimi olan değerlere yönelik bilgiler içerir. Onlar, bizlere, “yaşamın yüzündeki gözenekleri gösterir”¹³⁹ onların

¹³³ *Age.*, s. 57.

¹³⁴ *Age.*, s. 93.

¹³⁵ *Age.*, s. 91.

¹³⁶ *Age.*, s. 95.

¹³⁷ *Age.*, s. 94.

¹³⁸ *Age.*, s. 94.

¹³⁹ *Age.*, s. 127.

varlığı, insanoğluna sık sık hata yapmaktan geri duramayan aciz varlıklar olduğunu ısrarla unutturmamak, tarih boyunca kendini ölümsüz sanan krallarla, titanlara ölümlü olduğunu hatırlatmak içindir.¹⁴⁰ Böylesine güçlü özelliklere sahip kitaplar, insanda farkındalık yaratarak ona daha çok sorumluluk yükler. Sorumluluklar ise yapılan bir eylemin sonuçlarına katlanmak anlamına gelir ki bu insanlar için sıkıntı verici bir durumdur. Bu da mikro anlamda bireylerin kendilerine, makro anlamda ise kitlelerin mutsuzluğuna sebep olur.

Bireylerin kendi seçimleriyle talep ettikleri mutluluk istenci zamanla devletin de temel politikası haline gelmiştir. Herhangi bir mutsuzluk durumunun yaşanmaması için devlet politikasının temellerinde, insanlara belli bir durumda bir den çok değil, sadece tek bir görüş açısının verilmesi gerektiği¹⁴¹ anlayışı yatmaktadır. Bu sebeple, devlet, onlara durumlar arasında ilişki kurmalarını sağlayacak düşünce dünyalarını zenginleştirecek felsefe gibi dersleri verme¹⁴² ilkesinden hareket ederek onları patlamalarına neden olmayacak, en popüler şarkıların sözleri, devletlerin başkentleri gibi niteliksiz bilgilerle doldurarak, kendilerini bilgileriyle gerçekten zeki hissetmelerini sağlamaktadır. Hatta televizyonda bir takım yarışmalar düzenleyerek bu sorulara cevap vermeleri sağlandığında kendilerini bilge bireyler olarak görüp mutlu olurlar.¹⁴³ Bir nevi cahillik mutluluktur, ilkesinin hem vatandaşlarca hem de devletin bürokratik mekanizmasınca kabul görüldüğü bir devlet modelinin tasarlandığını söyleyebiliriz.

Bahsi geçen devlette yaşayan vatandaşların dini inanışlarını anlamaya çalıştığımızda, “İsa şimdi aileden biri (...) Tanrı bizim donattığımız haliyle öz oğlunu tanır mı?”¹⁴⁴ İfadelerinden Hıristiyan inanca sahip bir toplum oldukları, “bu arada donattık mı yoksa soyup soğana mı çevirdik ayrı bir konu. O her tapınanın kesinlikle ihtiyaç duyduğu belirli ticari ürünlere üstü kapalı bir şekilde gönderme yapmadığı zamanlarda şeker kristali ve sakarinden oluşan bir naneli çubuk sadece şimdi”¹⁴⁵ ifadelerinden de sahip oldukları Hıristiyan inancın içinin tamamen

¹⁴⁰ *Age.*, s. 131.

¹⁴¹ *Age.*, s. 98.

¹⁴² *Age.*, s. 99.

¹⁴³ *Age.*, s. 98-99.

¹⁴⁴ *Age.*, s. 125.

¹⁴⁵ *Age.*, s. 126.

boşaltıldığı, dinin, eski zamanlarda olduğu gibi, toplumsal yaşamın düzeni ve bireylerin iç huzurunu sağlayan bir kurum olmaktan uzaklaştığı sonucuna varabiliriz.

Eserin olay örgüsünde, olayın başkahramanı Montag, kitapların yakılma işinden sorumlu itfaiye teşkilatının bir elemanı olarak karşımıza çıkar. Kendisi, kendisine verilen emirler doğrultusunda yaptığı işi layıkıyla yerine getirmeye çalışan ve herhangi bir sorgulama içerisine girmeyen bir karakterdir. Montag, bir gün Clarisse McClellan adında 17 yaşında genç bir kızla yolda karşılaşır ve kısa bir süre onunla sohbet eder. Clarisse, mevcut devlet anlayışının var olmasını istemeyeceği bir karakterdir, o sorgulayıcı tavırlarıyla, konuşmasıyla, düşünceleriyle aykırıdır ve az da olsa dedesinin kendine aktardığı bilgilerden dolayı geçmişin yaşam biçimi hakkında bilgi sahibidir. Montag, kendisi ve topluma göre garip davranışlar sergileyen bu kızın sohbetinden keyif aldıkça, içindeki merak duygusu da artmaya başlar. Bu merak özellikle, kitaplara ve onların içinde yazılanlara karşıdır. Montag için asıl dönüm noktası, kitaplarından ayrılmamak için kendini kitaplarla birlikte ateşe vermeden önce, gün gelecek Tanrı'nın hiç kimsenin söndürmesine izin vermeyeceği bir kıvılcım çakacağız,¹⁴⁶ diyen bir kadının yanışına şahit olmakla başlar. Bu şahitlik, Montag'ı derin düşüncelere sokar, ona göre, kendini kitaplarla birlikte yakmayı isteyecek derecede önemli bir şey olmalıydı bu kitaplarda¹⁴⁷ bu sorgulamayla birlikte kitapların dünyasına, onları okumaya başlayarak adım atar ve bu eylemden son derece keyif alır ve anlar ki, her bir kitap aslında bir insanın ruhundan dökülen parçalardır. Hepsi, bir insan tarafından günlerce uğraşarak kalem ile kâğıda dökmüştür.¹⁴⁸ Bu Montag ve diğer yurttaşlar için hayal edilenin ötesinde bir şeydir ve bu yüzden ona göre değerli olmalıdır. Böylece Montag da devlete göre toplumdan sapmış bireylerden biri olur ve diğer tüm kitap okuyucuları ve saklayıcıları gibi yakalanması an meselesidir. Kaçınılmaz son onu çok kısa sürede bulur, kitap okuduğu ve saklandığı yer tespit olur. Çareyi kaçmakta bulan Montag, devletin gözetim ağının erişemeyeceği yere, ormanlık alana, doğru yol alır. Uzunca bir mücadelenin ardından, ormanın derinliklerinde, kendisi gibi devlet otoritesinden kaçan Granger iler karşılaşır. Granger, Montag'ın koluna dokunur, "Ölüler diyarında aramıza hoş geldin"¹⁴⁹ der.

¹⁴⁶ *Age.*, s. 65.

¹⁴⁷ *Age.*, s. 85.

¹⁴⁸ *Age.*, s. 86.

¹⁴⁹ *Age.*, s. 218.

Ölüer diyarı adını verdikleri bu gizli buluşma yeri, bir zamanlar mühendis, din adamı, yazar ve uzman profesörlerin yaşadığı yerdir. Fakat burada sadece gizlenip sade bir yaşam sürmekle vakit geçirmezler, onların her biri, bir kitap veya çok önemli bir kitabın bir bölümüdür. Onlar, okudukları kitapları ezberleyerek onları en güvenli ve kimsenin bulamayacağı bir yerde yani hafızalarında saklamayı akıl etmiş kişilerdir. Kimisi kendini Platon'un Devleti, kimisi, Güliiver'in Maceraları kimisi de İncil'den bir parça olarak kendini tanıtır. Bu diyardaki her bir birey bir kitap olarak hafızasındaki bilgiyi saklamakla kendini sorumlu hisseder ve her biri bu bilgilerin dinleneceği zamanın gelişini bekler. Bu bekleyiş sanılandan uzun olursa diye de hafızalarındaki kitapları ağızdan ağza çocuklarına aktararak bu bekleyişte bilgilerin yok olmasını engellemeyi istemektedirler.

2.1.4. Aldous Huxley

2.1.4.1. Cesur Yeni Dünya

Cesur Yeni Dünya, ünlü otomobil üreticisi Henry Ford'un endüstri alanında bir devrim niteliği taşıyan, toplu üretim yöntemiyle üretilmiş ilk otomobil olan 'T Model'inin piyasaya sürüldüğü yılı, yeniçağın başlangıcı olarak kabul eden Yeni Dünya Düzenini konu edinir. Henry Ford, bu cesur yenedünyanın vatandaşları için tanrısal niteliklere sahip yüce bir varlık konumundadır. Öyle ki, 'Tanrı bilir' ve 'Tanrı aşkına' gibi günlük dilde çokça kullanılan ifadelerin yerine 'Ford bilir' veya 'Ford aşkına' ifadelerinin kullanılması, ayrıca tarihsel sürecin Ford öncesi ve Ford sonrası şeklinde ayrılması Ford'a duyulan saygının birer nişanesidir. Yeni Dünya Devletinin kuruluş yılı, Ford'dan sonra, F.S 141 yılında başlayan, büyük ekonomik çöküşe neden olan Dokuz Yıl Savaşları'ndan sonrası olarak kabul edilir.¹⁵⁰ Yenedünya düzeni, Dokuz Yıl Savaşları'nın ardından Dünya Kontrolü ile Yıkım arasında bir seçim yapılmasının ve kontrolün yeniden ele alınmasının bir gereği olarak ortaya çıkan bir oluşum olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, Yeni Dünya Devletini yönetenlerin biricik amacı da "anarşi değil, toplumsal istikrardır"¹⁵¹. Devletin "ilk ve mutlak gereksinimi istikrar"¹⁵² dir. Uygarlığın oluşmasının birincil koşulu istikrarın sağlanmasıdır. İstikrar hem mikro düzeyde bireysel olmalı hem de

¹⁵⁰ A. Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 73-74.

¹⁵¹ *Age.*, s. 11.

¹⁵² *Age.*, s. 67.

makro düzeyde toplumsal olmalı.¹⁵³ Bu sebeple Yeni Dünya Devlet'inin sloganı, "CEMAAT, ÖZDEŞLİK, İSTİKRAR"¹⁵⁴ dır. Bu slogan, bireyselliğin değil, birliğin olması gerektiğini ve süre gelen düzenin devam ettirilmesinin gereğini vurgular. Yöneticiler de bu üç ilkenin devamlılığını, bilimsel yöntemlerle yürütmek azmindedirler.

Devlet düzeninin yani istikrarın devamlılığı, herkesin üzerine düşen görevi mutlu bir şekilde yapmasına bağlıdır. Herkesin üzerine düşen görevi mutlu bir şekilde yapması ise kişilere, daha dünyaya bile gelmeden yani bir embriyo halindeyken müdahale edilmesiyle oluşturulmuş sistemler zincirine bağlıdır. Bu zincirin ilk halkalarını 'Bokanovski İşlemi', 'Yeni Pavlovcu Şartlama' ve 'Hipnopedya' oluşturmaktadır.

Bokanovski işlemi, yapay döllenişmeyi içeren bir süreçtir. Normal şartlar altında insan fizyolojisi, tek yumurtaya bağlı olarak tek embriyoyu, tek embriyo da tek bir insanı oluştururken, Bokanovski işlemine tabii olan yumurtalar, normalden daha fazla bölünme ve çoğalma gerçekleştirerek tek seferde döllenişmiş yüzlerce yumurta meydana getirilmiş olacak ve böylece tek bir yumurtadan yüzlerce insan elde etmenin yolunu aralayan bir sistem kurmak mümkün olacaktır.¹⁵⁵ Bu durum, tek seferde herhangi bir anneden rastgele elde edilmiş ikiz bebekler yerine yüzlerce¹⁵⁶ tek yumurtadan oluşan yetişkinler elde etmek anlamına gelir. Bokanovski işlemi, yeni düzende, toplumsal istikrarın en önemli araçlarından biri olarak kabul edilir. Çünkü bokanovskileştirme, sadece embriyo kuluçkalandırmakla sona eren bir süreç değildir. Aynı zamanda yazgılarının belirlenip şartlandırıldığı süreci de kapsar. Büyüyüp gelişen embriyolar, bebeklik evrensine ulaştıklarında suni rahimlerinden sosyalleşmiş ve ileride yapacakları mesleğe göre şartlandırılmış kişiler olarak çıkarılırlar. Bu işlem embriyo halindeki organizmanın şartlandırmaya tabi tutulmasıyla gerçekleştirilir. Örneğin, kaderlerinde sıcak ekvatorial bölgelere gitmek olan, işçilere ısı şartlandırması tekniğiyle bir takım işlemler uygulanır ve bu işlemlerin sonucunda dünyaya gelen embriyolarda soğuğa karşı bir tür korku

¹⁵³ *Age.*, s. 66.

¹⁵⁴ *Age.*, s. 23.

¹⁵⁵ *Age.*, s. 26.

¹⁵⁶ *Age.*, s. 27.

duygusu oluşturulmuş olur.¹⁵⁷ Bu korku nedeniyle sıcaklığa tahammül gerektiren işlerde rahatlıkla çalışabilirler.

Yazgıların tayin edilme işlemi, sadece Bokanovski işleminin uygulanmasıyla sonuçlanmaz. Bu işlemin ardından kişilerin psikolojik şartlandırmaları için, her tabaka ‘Yeni Pavlovcu Şartlandırma’ yöntemine ve on iki yıl boyunca sürecek hipnopedya yani uykuda eğitim sürecine tabii tutulur. Bu süreçlerin ardından her tabaka mensubu, kendi mesleğine ve tabakasına bağlı hale getirilir. Epsilonlar, epsilonluklarından memnundurlar başka bir şey olmanın nasıl olduğunu bilmediklerinden, şartlandırılmaları gereği Alfa ya da Beta olmadıklarına memnun olurlar. Bu teknikler sayesinde herkesin amaca uygun olarak üretilmesi sağlanır. Makineler çağında, makinelerin üretimi için fabrikanın dişlileri durmadan çalışmalıdır ama bu durum insanlar olmadan gerçekleşemez, bu nedenle bu makinelerin başında bekleyecek, çarklarının dönmesini sağlayacak mutlu insanlara ihtiyaç vardır.¹⁵⁸ Böylece, herkes mutludur, herkes çalışır ve herkes eğlenir. Ayrıca, Yeni Pavlovcu Şartlandırma ve hipnopedya teknikleriyle ‘Yeni Dünya’nın üretim ve tüketim başta olmak üzere tüm ekonomik politikasına yön verilir. Örneğin bir zamanlar epsilonlar çiçekleri sevmeye şartlandırılmışlardı. Bu şartlandırmada amaç onların boş vakitlerinde yeşil alanlara hücum etmelerini sağlamak ve onları ulaşım açısından tüketmeye teşvik etmektir. Bunda başarılı oldular fakat epsilonların ulaşım araçlarını kullanmaktan başka tüketime hiçbir katkıları olmadı.¹⁵⁹ Kır çiçeklerini ve manzara seyretmek bedava olduğundan sonraki şartlandırma evrelerinde alt sınıflarda, doğa sevgisinin, kaldırılmasına karar verildi.¹⁶⁰ Bunun yerine, kitleler kırlardan nefret etmeye ve pahalı sporları yapmaya şartlandırılır ki, bu, hem endüstriyel ürünlerin hem de ulaşım tüketimine katkı sağlamış olur. Bu anlayış, Yeni Dünya’nın tüketim merkezli bir başka yüzünü daha ortaya koymaktadır. Bu yüzden Yeni Dünya’nın sloganlarından biri de, bir aleti tamir etmenin devlet refahını düşüreceği¹⁶¹ şeklindedir. Her şey öylesine tüketim odaklıdır ki tüketmemek ya da az tüketmek toplumsal istikrara karşı gelmek¹⁶² olarak görülür.

¹⁵⁷ *Age.*, s. 37.

¹⁵⁸ *Age.*, s. 67.

¹⁵⁹ *Age.*, s. 45.

¹⁶⁰ *Age.*, s. 45.

¹⁶¹ *Age.*, s. 75.

¹⁶² *Age.*, s. 78.

Yeni Dünya Devlet'inin sosyal yaşamında, aile kurumunun varlığından söz edilmez. Bokanovski işlemi, yapay dölleme ile suni rahimlerde üremeyi gerçekleştirdiğinden, aile kurumunun varlığına duyulan gereksinimi tamamen ortadan kaldırır. Aile kurumuna gereksinimin duyulmayışı, günümüzde bu kurumun varlığı için çok önemli olan 'anne', 'baba', 'ebeveyn', 'kız ve erkek kardeş', 'kocalar', 'karılar', 'âşıklar' gibi kavramların da varlığını sona erdirir. Bu yenedünyada hiç kimse hiç kimsenin annesi, babası, ebeveyni, kardeşi veya aşığı değildir. Aile, tekeşlilik, romantizm gibi kavramların ne anlama geldiği de tam olarak bu devletin vatandaşları tarafından bilinmez. Özel hayata sahip olmak ilgi ve enerjinin tek bir noktaya yönelmesi¹⁶³ anlamına gelir ki, bu, hipnopedik öğrenmede öğretilen "herkes herkes içindir"¹⁶⁴ anlayışıyla çelişir. Temel eğitimlerle de çelişen tüm bu kavramlar aynı zamanda bu devletin vatandaşları için yüz kızartacak boyutta ayıp olarak algılanır. Bu sebeple bir kadının hamile kalması, çocuk doğurması kesinlikle düşünülemez kadar vahşi ve barbarca bir uygulamadır. Normal olan, bebeklerin Bokanovski işlemine uygun çoğaltılmalarıdır. Aile kurumunun varlığı aşırı bir şekilde toplumdun ötelenirken cinsel arzuların tatmini de o derece toplumsal yapının içine sokulmaya çalışılır. Öyle ki, çocukluk çağlarındaki vatandaşlar yetişkin öğreticiler gözetiminde seks oyunları oynamaya teşvik edilir. Bu oyunları oynamakta isteksiz davranan olursa anormal olduğundan şüphe edilir ve uzmanlarca gözetim ve incelemeye tabi tutulur. Bu devletin insanları için geçmiş dönemlerde, erotik oyunların yasak sayılması, cinselliğin açık bir şekilde dışa vurulamaması ve yaşanmaması, yani ahlak dışı sayılması, onları kahkahaya boğacak kadar komik karşılanır.¹⁶⁵ Geçmiş dönemlerin cinsel anlayışından söz açıldığında, biraz gizli saklı yapılan erotizm ve eşcinsellik dışında hemen her şey yasak olarak kabul edilirdi,¹⁶⁶ şeklinde söz edilir. Cinselliğin, toplum tarafından kabul gören bir eylem olması, dürtülerin bastırılmasının sonuçlarının yıkıcı olacağını düşünülmesindedir. Onlara göre, sınırlandırılmaya çalışılan insani istek ve dürtüler bir zaman sonra engellenemez boyutlara ulaşabilir, bunun önüne hiçbir set çekilemez. Sınırlandırılmaya çalışılmayan insani ihtiyaçlar ise kendileri için belirlenmiş yollardan geçerek kişileri huzur ve mutluluk verici bir yaşama doğru yönlendirir.¹⁶⁷

¹⁶³ *Age.*, s. 64.

¹⁶⁴ *Age.*, s. 64.

¹⁶⁵ *Age.*, s. 54-55.

¹⁶⁶ *Age.*, s. 56.

¹⁶⁷ *Age.*, s. 68.

Bu nedenle cinsellik gibi güçlü bir dürtünün uygun yollarla doyurulması bireylerin mutluluğu ve devletin istikrarı için gereklidir. Sonuçta bu devlette, herkes, herkes içindir.

Cesur Yeni Dünya’da ön plana çıkan diğer bir husus da, din olgusudur. Bahsi geçen ‘Dünya Devleti’nde Hıristiyanlıktan ve onun Tanrısından koparak kendi dünyevi değerlerini oluşturmuş bir toplum resmedilmektedir. T-Model’ini piyasaya sürerek sanayi alanında devrim yapmış olan Henry Ford’un Tanrısal sıfatlara sahip olması, haç işaretinin üst kısmının kesilerek ‘T’ye dönüştürülmesi, cennet, ruh gibi kavramların geçmişin tozlu sayfalarında kalmış anlamsız kavramlar olarak dile getirilmesi, ‘Ford Günü’ bayramlarının kutlanması bunun önemli göstergeleridir. Bununla beraber, metafiziksel özelliklere sahip din olgusunun toplumsal yaşamdan çıkarılması, dinin bireysel ve toplumsal işlevini yerine getirecek dünyevi bir varlığın oluşturulmasını da zorunlu kılmıştır. Din’in işlevini yerine getirecek varlık iki bin tane eczacı ve biyokimyager’in bilimsel çalışmalarıyla oluşturulmuş, uyuşturucu özelliğe sahip ‘soma’lardır. Somalar, gevşeticiydi uyuşturuyordu ve keyifli halüsinasyonlar sağlıyordu dinin ve alkolün bütün özelliklerini taşıyordu fakat onların yıkıcı, bozucu yanlarını taşıyamıyordu.¹⁶⁸ Bireyler aldıkları dozlara göre yaklaşık on saat zihinsel tatile çıkabiliyorlar, eski insanların dini inançlarında bulduğu rahatlamayı soma sayesinde elde edebiliyorlar. Bir nevi bilim ve bilimin tüm nimetleri bu yeni düzende dinin yerini almış durumdadır.

Metafiziksel boyuttaki din olgusunun olmayışı, bu anlamda ölüm olgusuna da farklı bir anlam ve boyut kazandırmaktadır. Yeni Pavlovcu şartlanmadan dolayı ölüm korkulacak bir şey olmaktan çıkarılmıştır. Kişiler küçük yaşlardan başlanılarak sık sık ölecek hastalar hastanesine götürülür ve insanların ölümü de doğum ve yaşam gibi hayatın doğal rutini olarak görmeleri sağlanırken, ölü bedenlerinin yakılmasıyla elde edilecek fosforun devlet tarafından kullanılacak olmanın bilinciyle de ölümlerinin toplumsal faydaya hizmet ettiği düşünmeleri sağlanmaktadır. Bu süreçte “yetişkin başına bir buçuk kilodan fazla”¹⁶⁹ fosfor elde edilir. Ayrıca ölüm anı kendini hissettiren bir sürecin ardından gelen bir durum değildir. Çünkü bu devletin insanları, tıp alanında elde ettikleri başarılarla yaşlılığı ortadan kaldıran aşular geliştirmişlerdir. Bireyler, yaşlanmadan, elden ayaktan düşmeden, güçlerinde bir

¹⁶⁸ *Age.*, s. 80.

¹⁶⁹ *Age.*, s. 102.

azalma olmadan ölüm anlarına kadar hayatı zinde yaşarlar ve ortalama altmış yaşlarına geldiklerinde kısa süre içerisinde ölürlür.

Cesur Yeni Dünya düzenindeki, bir diğer önemli husus ise, devletin tarihle olan ilişkisidir. Yeni Devlet düzeninde “tarih saçmalaktır”¹⁷⁰ bu yüzden “geçmiş’e karşı bir kampanya başlatıldı ve geçmişin hafızasını geleceğe taşıyan hemen her türlü yazılı ve görsel materyal ortadan kaldırıldı veya yasaklandı.¹⁷¹ Geçmişin yazarlarından çok azının eserlerinin sağlam kalması sağlandı. Çünkü mutlu toplumun anahtarı herkesin her şeyi olabildiğince az bilmesiydi. Bir toplumu ayakta tutan unsurlar, düşünen bireyler, yazarlar veya filozoflar değildir; aksine tüm toplumlar el işçileri ve emekçilerin hizmetleriyle varlığını sürdürürdü.¹⁷² Yeni Dünya Devlet’i varlık temelini bilimsel çalışmalar ve teknolojiden almış olsa da bireyselliği tanımayan tavrıyla bireyin entelektüel yönünün gereksiz oluşunu savunmaktadır.

Eserin olay örgüsü, Dünya Devleti’nde kendi bireyselliğinin keşfinden dolayı varoluşsal sancılar yaşayan, şartlandırma merkezinde görevli Bernard Marx’ın ‘Dünya Devlet’inin sınırları dışında yaşayan John adında bir vahşiyi ‘Yeni Dünya’ya getirmesi sonrası, John’un yaşadığı hayal kırıklığı ve ‘Yeni Dünya Devleti’ vatandaşlarının, eski dünya geleneklerinin hakim olduğu bir dünyadan gelen John’un yeni dünyayı algılayış ve yorumlayış biçimine duydukları şaşkınlık üzerine kuruludur. John, ‘Yeni Dünya’nın hedonist ve pragmatist yaşam biçimine ayak uyduramaz, onların vicdan, özgürlük gibi insani ve ahlaki değerlerden yoksun olduklarını düşünür ve onlara karşı çıkar. İntihar etmenin eşiğine gelen John, bu sistemin dayattığı yaşam biçimine daha fazla dayanamaz ve oradan kaçır.

¹⁷⁰ *Age.*, s. 58.

¹⁷¹ *Age.*, s. 77.

¹⁷² *Age.*, s. 24.

III. BÖLÜM

YIRMİNCİ YÜZYIL DİSTOPYALARININ İŞLEVSELLİĞİ

3.1. Kavramsal Analizlerle Distopyaların İşlevselliğinin Tartışılması

Distopyalar, kendilerinden önce tasarlanmış ütopya niteliğindeki ideal devlet tasarımlarında belirlenmiş, insanları mutlak mutluluğa götüreceği düşünülen ilkelerin, yirminci yüzyıla etkilerinin tespitini yaparak, bu etkiler sonucunda oluşmuş mevcut siyasal yapılanmaların ağır eleştirisini yaparlar. Bu eleştirilerden hareketle, sistemin böyle gitmesi durumunda ki, onlar henüz bu gidişatı değiştirecek bir şey göremezler, geleceğe özellikle de yakın geleceğe yönelik kehanette bulunurlar. Kendilerince bir uyarı niteliği taşıyan bu eserlerin bu anlamda, birincil işlevi, yazıldıkları dönemin sistemsal bütünlüğünü iyi ayırt etmeleri, sistemin aksayan yönlerini gösterebilmeleri ve buna bağlı olarak geleceğe yönelik isabetli kestirimlerde bulunmalarındır.

Yirminci yüzyıl distopyalarının atıfta bulunduğu gelecek dünyasından kasıtları, bugün içinde yaşadığımız yirmi birinci yüzyıl ve sonrasıdır. Gerek siyasal, gerek ekonomik, gerekse de teknolojik alanlarda yaşanan gelişmelerle günümüz devletlerinin içinde buldukları durum göz önüne alındığında, distopyaların kehanetlerinde ne derece başarılı oldukları, onların işlevselliğinin bir problem olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Buldukları çağdan yakın geleceğe dair tespitlerini isabetli bir şekilde dile getirme gayretinde olan distopyaların, bu gayretlerini felsefi niteliğe sahip kavramlar ve değerler çerçevesinde yapmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Bu nedenle çalışmamızın bu aşamasında yirminci yüzyıl distopyalarında işlenmiş ve ön plana çıkarılmış; özgürlük, mutluluk, propaganda, sansür, eşitlik, birey ve totalitarizm kavramları üzerinden distopyaların işlevselliği tartışmaya açılacaktır.

3.1.1. Özgürlük– Mutluluk

Bağımsızlık, irade, serbest olma gibi anlamları ihtiva eden özgürlük, insanı merkeze alan felsefi eğilimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte belkide ne olduğu tam

olarak bilinmeye çalışılan ve tartışmaya açılan en önemli kavramlardan biridir. Felsefe tarihine baktığımızda özgürlüğü bir problem alanı olarak gören, her bir akım, ekol veya düşünce sistemi, bu kavrama ilişkin farklı tanımların geçerliliğini temellendirme çabası içerisine girmiştir. Biz tezimizde özgürlüğü tanım olarak bir problem alanı olarak ele almayacağımızdan bu hususta yapılan tartışmaları tezimizin amacı doğrultusunda değerlendirmeye tabii tutmayacağız. Bu nedenle özgürlüğü, kişinin herhangi bir iç veya dış etken altında kalmadan kendi iradesiyle, kendi kurallarına, ilkelerine göre davranışta bulunması¹⁷³ veya tercihte bulunması olarak tanımlamakla yetineceğiz. Bu tanımda geçen tercihte bulunma eylemi, isteyerek yapılan bir şeyi ifade etmesi bakımından önemlidir. Çünkü isteyerek yapılan her eylem bilgiyle ilişkili olduğundan, söz konusu tercih düşünmeyle ilgilidir. O halde özgürlük, enine boyuna düşünme sonucu akıl ile karar vermeyi anlatan bir kavramdır. Yani özgürlük insani bir yeti olan düşünmeden bağımsız olarak düşünülemeyecek bir kavramdır.¹⁷⁴ Özgürlük, aynı zamanda, yapısı itibariyle kuşatıcı, kapsayıcı özelliğe sahip olduğundan onu, insanın istemelerini kendisinin dışında bir istemeye zorlanmamış olması bakımından ‘istenç özgürlüğü’, bir kişinin başkası tarafından engellenmeyişi, zorlanmayışi yani kendi istemesi içinde hareket edebilmesi bakımından ‘kişisel özgürlük’, kişinin dış etkilerden kurtularak bağımsız düşünebilmesi bakımından ‘düşünme özgürlüğü’, kişinin baskılardan bağımsız olarak kendi isteğine göre davranabilmesi açısından ‘eylem özgürlüğü’, insanın çevresini değiştirebilmesi yeteneğine sahip olması bakımından da ‘doğal özgürlük’ gibi alt başlıklar altında çeşitlendirebiliriz.¹⁷⁵

Özellikle, tezimiz konusu içerisine dâhil ettiğimiz, Fahrenheit 451, Cesur Yeni Dünya, Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Hayvan Çiftliği ve Biz, distopyaları başta olmak üzere, yirminci yüzyılda kaleme alınan distopyalarda birbiriyle ilişkili olmaları bakımından ağırlıklı olarak, ‘istenç özgürlüğü’, ‘düşünme özgürlüğü’, ‘kişisel özgürlük’ ve ‘eylem özgürlüğü’ konularının işlendiği görülmektedir. Kavramsal boyutlarıyla işlenen özgürlük, distopyaların dışında distopyalara kaynaklık ettiğini söyleyebileceğimiz ütopyalarda da ele alınan işlenen bir kavramdır. Lakin daha önce de ifade ettiğimiz gibi klasik ütopyalarda, mutlak mutluluğa erişme isteğinden dolayı, özgürlük, eşitliğe tercih edilmesi bakımından,

¹⁷³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1975, s. 138.

¹⁷⁴ Yavuz Adugit, *Özgürlüğün Kısa Tarihi*, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16, Isparta, 2013, s. 68.

¹⁷⁵ B. Akarsu, *age.*, s. 139.

ardı sıra geri itilmiş bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ütopyalarda, ideal düzenin devamlılığı ve toplumsal mutluluğun bir nedeni de bireylerdeki özgürlük istencinin ortadan kaldırılması olarak gösterilmektedir. Bunun aksine distopyalar, özgürlüğün geri planda tutulmasının, yaratacağı karanlık döneme işaret eder. Tezimiz içeriğine dâhil ettiğimiz distopyalar üzerinden yapacağımız alıntılarla, genel olarak, distopyalarda özgürlüğün nasıl değerlendirildiğini anlamaya çalışacak olursak:

“Anayasanın dediği gibi, kimse eşit ve özgür doğmamıştır, herkes eşit yapılır”¹⁷⁶.

Fahrenheit 451’den yapılan bu alıntı, özgürlüğün devlet eliyle engellendiğini ve bu sebepten, kişilerin, kendi istemeleri dışında başka bir istemeye tabi tutulduklarını ifade etmektedir. Ayrıca, kişisel özgürlüğün yok sayılmasının kalıcı mutluluğa açılacak kapının anahtarı olarak bakılır.

“Eskilerin Tanrı’sı ve biz, bir masanın etrafında yan yanayız. Evet! Şeytan’ın kesin olarak hakkından gelme konusunda biz Tanrı’ya yardım ettik, ne de olsa insanları yasakları çiğnemeye ve zararlı özgürlüğün tadına bakmaları için teşvik eden oydu, yilandilli olan oydu. Biz ise çizmelerimizle başını ezdik: cart! Ve yine cennet hazır. Ve bizler yeniden Adem ile Havva gibi saf ve günahsızız. İyilik ve kötülük karşısında hiçbir karışıklığa yer yok”¹⁷⁷.

Zamyatin’in ‘Biz’inden yapılan alıntıya baktığımızda, yine devletin temel prensibinin özgürlükleri sınırlamak üzerine kurulu olduğunu ve özgürlüğün mutluluğa giden yolda bir engel olarak anlaşıldığı görülmektedir. Bu anlayışın hâkim olduğu ‘Biz’ romanında herkesin aynı saatte uyanması, yemek yemesi, uyuması gibi mekanik bir yaşama mahkûm edilmesinin altında bu gerekçe yatmaktadır. Zamyatin, bu görüşüyle mutluluk ve özgürlüğün aynı anda barınmasının güçlüğüne işaret ederken bir yandan da vatandaşlık ilişkilerine, maneviyata, sanata ve de en önemlisi insan özgürlüğüne ne derece önem verdiğini bizlere göstermek istemekte.¹⁷⁸

“Savaş barıştır; özgürlük, kölelik; cahillik, güçtür”¹⁷⁹.

Bin dokuz yüz seksen dört’te de durum aynıdır. Özgürlüğün insanları köleleştireceği yönünde slogana sahip bir devlet bürokrasisine atıfta bulunmaktadır. Bu bürokrasi o kadar katı işler ki, insanların özgür eylemde

¹⁷⁶ R. Bradbury, *age.*, s. 95.

¹⁷⁷ Y. Zamyatin, *age.*, s. 69-70.

¹⁷⁸ Sema E. Ege, Aldous Huxley ve Çelişkiler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, Ankara, 2000, s. 138.

¹⁷⁹ G. Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 28.

bulunmasının ötesinde onların düşünce özgürlüğüne de izin vermez. Bu nedenle, bin dokuz yüz seksen dört 'teki Okyanusya Devleti'nde dilin kelime hazinesi ve yapısı zayıflatılmıştır ve her geçen gün de dilin zayıflatılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Burada amaç mevcut kelime sayısını azaltarak cümle yapısını basitleştirmek ve buna bağlı olarak düşünmeye iten veya devletin yürütmekte olduğu politikayı eleştirmeye yönelten kelimelerin bir daha kullanılmamak üzere yazı ve konuşma dilinden çıkarmaktır. Dili zayıflatarak, düşüncelerinde zayıflayacağına vurgu yapan Orwell, özgürlüğün özellikle de düşünce özgürlüğünün dile sahip çıkmakla mümkün olacağı vurgusunu yapmaktadır.¹⁸⁰

“Dişi embriyoların yüzde otuzunun normal gelişimine izin veriyoruz diğerlerine yolun kalanında her yirmi dört metre de bir erkek cinsiyet hormonu verilir. Sonuç şişeden kısır dişiler olarak çıkarılırlar, yapısal olarak gayet normal ama kısır”¹⁸¹.

Cesur Yeni Dünya'daki bu ifadeler, henüz kişiler doğmadan cinsiyetlerinin ve ileride yapacakları işlerin belirlediğini ifade etmektedir. Ayrıca Huxley'in gelecek dünyasında, ileri teknoloji ürünler sayesinde, insanlar kendilerini sağlıklı ve mutlu hissedebilirler, kendilerine acı veren tutku, sevgi gibi duygulardan veya özgürce ahlaki seçimler yapmanın sıkıntısından kurtulabilirler. Fakat böyle bir dünya insan doğasını dönüştürerek, insanı diğer hayvanlardan ayıran, derin anlamlara sahip doğasından uzaklaştırır. Onlar, bu durumda, aslında özgürlükleri ellerinden alınmış mutlu köleler olurlar. Huxley'e göre, özgürlük, öncelikle bireylerin birinci derecede sorumlu oldukları kişiye yani kendilerine dürüst olmalarıdır ve bireyin kendini diğer bireylerden ayıran farklılığını rahatlıkla yansıtabilmesi bu yaşamdaki en yüksek iyilik olmalıdır. Dolayısıyla özgürlük kendini en çok sevgi ve sanatta gösterir.¹⁸²

Genel olarak değerlendirdiğimizde, yirminci yüzyıl distopyalarında, devletlerin, özgürlüğü, bireyin mutluluğuna engel bir durum olarak algıladığı ortaya çıkmaktadır. Devletlerin devamlılığı ve halkın refahı, onların özgürlük talebinde bulunmamalarında yatmaktadır. Siyasal anlamda, var oluşunun bilincinde olmaktan uzak, birey olma potansiyelinin farkında olmayan kişilerin oluşturacağı yığınları, düzen adına kontrol etmek elbette ki, daha kolay olacağından, bu durum, her çağda her siyasal otoritenin başında olmak isteyeceği toplumsal yapıyı resmetmektedir.

¹⁸⁰ M. Caner Müftüoğlu, Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları, *Dumlupınar Üniv. SBD*, sayı:44, Kütahya, 2015, s. 185.

¹⁸¹ A. Huxley, *age.*, s. 34.

¹⁸² S. E. Ege, *agm.*, s. 138.

Bunu bir problem alanı olarak gören ve eleştiriye tabi tutma görevini üstlenen distopyalardaki bireyi özgürlüğünden mahrum bırakarak daha kolay yönlendirilebilir yığınlar oluşturma isteğinin, günümüz devletlerinin siyasal algılarından uzak olduğunu söylemek ne derece doğru olabilir? Bu anlamda distopyalarda işlenen bu durumun günümüzde işlevselliğini yitirdiğini söyleyebilir miyiz? Kaldı ki, özgürlük, evrensel bir değer olarak, her çağda kendine yer edinmeyi başarmış bir kavramdır. Özgürlük sorununun veya özgürlük arayışının geçmişin herhangi bir anında son bulduğunu düşünmek; günümüzde böyle bir arayışın olmadığını söylemek hem felsefenin hem de düşüncenin doğal akışına aykırılık gösterdiği göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle distopyaların, özgürlüğü önemli bir değer olarak ele almaları ve insan olma bilincinin gelişmesine katkı sağlaması bakımından kaybedilmemesi, aksine geliştirilmesi gereken odak bir kavram olduğuna yönelik uyarıları dün olduğu gibi bugün ve gelecek yüzyıllarda da önemini sürdürecektir gibi görünmektedir.

3.1.2. Totalitarizm

İlk olarak ikinci dünya savaşının yaşandığı yıllarda faşist politikayı benimseyen İtalyanların, siyasi amaçlarını tanımlamak maksadıyla kullandıkları bir kavram olarak karşımıza çıkar, totalitarizm. Kavram daha sonraki dönemlerde kapalı toplum yapısını ve her şeyi denetim altında tutma sevdasında olan baskıcı yönetimleri işaret etmesi bakımından Hitlerin Faşist yönetimini ve Rus Komünist anlayışını ifade eder.¹⁸³

İlk kez yirminci yüzyılda kullanılan bir kavram olması nedeniyle totalitarizm modern bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple kavramın kullanımı açısından kavramın varlığını yirminci yüzyıldan önceki dönemlerde aramak gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Kavram geçmiş dönemlerde var değildir fakat geçmiş dönemlerde de var olan bir takım unsurları bünyesinde barındırmadığını da söyleyemeyiz. Totalitarizmi oluşturan bir takım unsurların geçmişte var olması sonucundan hareketle onun kökenlerini geçmişe dayandırmak da doğru bir karar olmayacaktır. Böyle bir kararın verilmesi totalitarizme özgü olan bir takım kavramların ve durumların göz ardı edilmesiyle mümkün olur. Doğal olarak bu durum, her baskıcı ve demokratik olmayan yönetim biçimlerinin totalitarizm olarak adlandırılmasıyla sonuçlanır. Buradan anlaşılmalıdır ki, totaliter anlayış, monarşi,

¹⁸³ A. Cevizci, *age.*, s. 851.

oligarşi veya geleneksel diktatörlük gibi diğer baskıcı yönetimlerden ayrılan bir takım unsurlara sahiptir. Örneğin, Franz Neumann'a göre tek parti rejiminin varlığı buna bağlı olarak gelişen bütüncül iktidarın baş göstermesi totalitarizmi diğer rejimlerden ayıran temel unsurlardır. Carl J. Friedrich'e göre ayırıcı temel unsurlar, kitlelerin iletişimde kullandığı tüm araçların ve siyasetten eğitime ve ekonomiye kadar her türlü yapılanmanın ve kurumun denetlenmesidir. Michael Curtis'e göre ayırıcı temel unsur, iktidarın halkın desteğini kazanabilmek için yüksek teknolojinin de nimetlerinden faydalanarak halkı kitlelere dönüştürmektir. Yine, Brzezinski de, ayırıcı unsur olarak yüksek teknolojinin varlığından bahseder.¹⁸⁴ Tüm bu tanımlar, söz konusu kavrama sahip yönetim modellerinin toplumu total bir biçimde, tüm yönleriyle, kontrol etme ve yönlendirme amacı taşıdığını göstermektedir.

Yirminci yüzyılda kullanılmaya başlanılan totalitarizm kavramı, bu dönemde yazılan distopyalarda tasarlanan devlet modellerinin de siyasal yapısını oluşturmaktadır. Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Havyan Çiftliği ve Biz eserlerinde daha vurgulu ve korku duygusu uyandırarak, açık biçimde eleştirilen bu yönetim anlayışı, Cesur Yeni Dünya ve Fahrenheit 451'de kendini teknolojinin modern dünyasına gizleyerek gösterilir ve üstü kapalı bir şekilde eleştirilir.

Çalışmamız kapsamına dâhil ettiğimiz distopyalarda totalitarist anlayışın kendini nasıl gösterdiğine kısaca değinecek olursak:

Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sında, yönetici sınıfın varlığı, karşımıza, baskıcı bir despotistliğin aksine, bireylerin mutluluğunu ilk öncelik olarak gören tavrıyla çıkmaktadır. Toplumsal yaşamda, bireylere hiçbir şeyin zor kullanılarak yaptırılmaması, onların özgürlükçü bir yaşama sahip olduğu izlenimini de uyandırmaktadır. Fakat bilimin verilerini kendine düstur edinen bu yenedünyada, toplum üzerinde tam bir kontrolün sağlanması için baskı ve zor kullanmaya gereksinim kalmadığı, toplumsal istikrarın Bokanovski işlemi ile zaten yeterince kontrol altında tutulduğu anlaşılmaktadır. "Amaçları anarşi değil, toplumsal istikrar"¹⁸⁵ olan 'Cesur Yeni Dünya'nın yöneticileri, 'CEMAAT, ÖZDEŞLİK, İSTİKRAR' sloganı ile kuluçka ve şartlandırma merkezinde, embriyoların cinsiyetlerinden, ileride yapacakları mesleklere kadar kaderlerini belirleyerek, totaliter anlayışa yeni bir boyut kazandırmışlardır. İktidar, tam manasıyla gözlemci

¹⁸⁴ Tuba Gülmez Stewart, Totalitarizmin Kavramsal İncelemesi ve Arendt ile Popper'in Totalitarizm Anlayışları" *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 4/46, Ankara, 2013, s. 39-40.

¹⁸⁵ A. Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 11.

yetkilerine sahip olmamasına karşın, kontrolcü yapısını da bırakmamaktadır. Bunu da bireylere idealist düşünceyi empoze ederek başarmayı umması, özgürlükçü bir totalitarizm'in varlığını göstermektedir.¹⁸⁶ Ayrıca, toplum kavramını ön planda tutan 'Yeni Dünya'nın iktidarı, kişilerin yalnız kalmasını sakıncalı ve tehlikeli görmektedir. Bu sebeple vatandaşların bir başlarına kalmamaları için bir takım sosyal aktivitelere teşvik edilmesi sağlanır. Olası bir yalnızlık durumunda soma olarak adlandırılan zararsız uyuşturucular kullanmaları istenmektedir. Böylece daha dünyaya gelmeden kontrol altına alınan vatandaşların sosyal birliktelikler kurmalarıyla da bir birlerini gözetleme ve kontrol etme imkânı doğmaktadır. Sistemin bu şekilde işliyor oluşu, Yeni Dünya vatandaşlarını hiçbir surette endişelendirmemektedir. Çünkü bu sistemin varlığı tamamen huzurun ve istikrarın sürmesi adına. Bunun aksini düşünmek, toplumu herkesin özgür olduğu, tarih öncesi dönemlere geri götürmek anlamına gelir ki, bu istikrarın mevcudiyetini tehlikeye sokan bir durum olur.

Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sındaki benzer bir dünya Zamyatin'in, Biz'in de karşımıza çıkmaktadır. Her iki, eser de bilim ve teknolojinin, nimetlerinden dolayı tanrısallaştırıldığı bir gelecek dünyası yaratmalarından dolayı benzerlik göstermekle birlikte, Biz'de, baskıcı toplumsal kontrol, kendini daha fazla hissettirmektedir. Eserde, diğer distopyalarda olduğu gibi gerçekleştirilen bir devrim sonrasında yeni bir devletin kurulduğundan söz edilir. Bu devrimin sonrasında amaçlanana ulaşılmıştır, devrim süreci sona ermiştir. Bu noktadan sonra yapılması gereken gerçekleşen devrimi ayakta kalması için desteklemektir.¹⁸⁷ Özellikle, Velinimet olarak adlandırılan iktidarın, gerçekleştirilen nihai devrimi, toplumdaki barışı ve huzur ortamını, sürdürebilmesi amacıyla mahremiyet ilkesini nerdeyse rafa kaldırılarak, toplumun rahatça gözetleyebilmesi için herkesin cam evlerde yaşamaya mecbur bırakması; geceleri aynı saatte uyuma, gündüzleri de aynı saatte çalışma zorunluluğu bulundurması, totaliter anlayışın kendini somut bir şekilde, gösteriş biçimi olarak yorumlanabilir.

Fahrenheit 451'de ilk bakışta iktidarın totaliter anlayışa sahip olmadığı izlenimi oluşabilir. Fakat iktidarın, polis devlet şekline sahip olması, bütüncül toplumsal kontrolü elinde bulundurmaya istemesi, totaliterlikten kurtulamadığının bir göstergesidir.

¹⁸⁶ Selin Dora, Cesur Yeni Dünya Eleştirisi, <http://iletisim.ieu.edu.tr/karine/?p=345>, 03.02.2018, s. 3.

¹⁸⁷ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, Çev. Füsün Tülek, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2014, s. 9.

“Zavallı kızın ölmesi daha iyi olmuş (...) Şanslıyız ki onun gibi acayip kişiler çok sık olmuyor. Onların birçoğunu geç olmadan, daha tomurcukken nasıl ayıklayacağımızı biliyoruz”¹⁸⁸.

Kitap'ta geçen yukarıdaki ifadeler, devletin, denetim altında tutamayacağı hiçbir vatandaşı sistemine dâhil etmek ve sisteminde barındırmak istemediğini göstermesi açısından, mevcut savımızı destekler niteliktedir. Ayrıca Cesur Yeni Dünya'da olduğu gibi bu eserde de sosyalleşmek bir zorunluluk olarak topluma dayatılmaktadır. Bu dayatmadaki amaç da yine vatandaşları başka vatandaşlarla gözetlemek, varsa sistem dışı davranışta bulunanların tespitini hızlı bir şekilde gerçekleştirmektir. Aksi halde, anarşist yapı topluma hâkim olarak toplumun devamlılığını tehlikeye sokar.

Hayvan Çiftliği'nde ise bilindiği gibi, insanların adil olmayan yönetimine karşı gelen hayvanların, kısa sürede organize olarak ayaklanma başlatmaları ve çiftliğin kontrolünü ele geçirmeleri konu edinmektedir. Böylesine radikal bir karar almalarının nedeni eşitliğin ve adil paylaşımın hüküm süreceği bir sistem inşa etmek ve bu sistemin devamlılığını sürdürmektir. Fakat amaçlanan bu idealin istenildiği gibi hayata geçirilemediği görülmektedir. Burada adil olma hedefiyle yönetime talip olanların bu ideale ulaştıkları takdirde iktidarlıklarını kaybetmemek adına eleştirdikleri sistemi kendilerinin de uygulamaya koymasından bahsedilmektedir. Çiftlik sakinleri arasındaki siyasal ilişkilerin ve uygulamaya konan normların zamanla iktidarı elinde bulunduran domuzların istekleri doğrultusunda düzenlenmesi, iktidarı ele geçiren kişilerin, her ne kadar iyi niyetli olarak göreve başlamış olsalar bile zamanla yönetme gücünü koruyabilmek için baskıcı, anti-demokratik ve totaliter bir tutum sergileyebilecekleri yani yönetime aday her şahsın aynı zamanda bir diktatör aday olduğu, mizahi bir üslup kullanılarak çiftlik hayvanları üzerinden tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, daha adil bir idare sözüyle yönetime gelmek isteyen domuzların, devrimin başında hayvan haklarını korumak ve eşitliği sağlamak adına yazılı olarak belirlenen kuralları ilerleyen süreçte otoriteye uygun olarak değiştirdiklerini görmek mümkündür.¹⁸⁹ Daha iyi yönetme ideali ile yönetime gelen idarecilerin bu kuralları değiştirmesindeki birincil amaç yönetmeye talip

¹⁸⁸ R. Bradbury, *age.*, s. 98.

¹⁸⁹ Gülden Çiftçi, Kitap İncelemesi: Animall Farm (Hayvan Çiftliği), *Journal of International Management, Education and Economics Perspectives*, sayı: 2, Tokat, 2013, s. 15-16.

oldukları toplumu daha kolay kontrol edebilmek ve ülke yönetimine istedikleri gibi yön verebilmeyi istemelerindedir.

Bin Doku Yüz Seksen Dört'te de totaliter anlayış kendini Hayvan Çiftliği'nde ele alındığı şekliyle göstermektedir. Her iki romanın yazarı Orwell, totaliter anlayışı despot yöneticilerin başa geçmesiyle birlikte, diktatörce yönetim anlayışını benimsemeleriyle ilişkilendirmiş ve totaliter anlayışın en önemli özelliğinin toplumsal kontrolün hiçbir zaman siyasal otoritenin elinden çıkmayışı olarak göstermiştir. Özellikle eserde sıkça geçen “BÜYÜK BİRADER’İN GÖZÜ ÜSTÜNDE”¹⁹⁰ ifadesi toplumsal kontrolün her zaman yönetici sınıfın elinde olduğunu anlatması yönünden önemli bir ipucudur. Burada Orwell, totaliter idarenin otoritesini devam ettirebilmek adına gerçekte var olmayan bir karakteri Büyük Birader olarak isimlendirerek toplumsal sınıflara ayrıştırılmış yurttaşlarını gözetlemek ve denetim altında tutmak için gerçekleştirdiği eylemleri sembolize etmeyi amaçlamıştır. Gerek dış parti, gerekse de iç parti üyelerinin hiç karşılaşmadığı, diyalog kurmadığı, hiç birinin ne zaman doğup nerede hayatına devam ettiğinden dahi haberi olmadığı bir karakter olan bu kişinin varlığından hiç kimse şüphe dahi etmemekte, herkes onun tartışılmaz güçlere sahip olduğuna ve sürekli olarak insanları gözetlediğine inanmaktadır. Büyük Birader’in insanı kuşku içerisinde yaşatan, sürekli izlenildiği duygusuna kapılmasına neden olan görüntüsü, caddelerde, sokaklarda, meydanlarda kısacası insanın yaşadığı her yerde kendini göstermektedir. Bu nedenle insanın kendini iktidarın egemenliğinde hissetmediği tek bir yer bile yok gibidir.¹⁹¹ Bu toplumsal kontrol hissiyatı, devletin vatandaşlarını korumasının ve devletin diğer devletler karşısında güçlü kalmasını sağlaması açısından zorunludur.

Yirminci yüzyıl distopyalarını temsil etmesi ve örneklendirmesi açısından çalışmamıza dâhil ettiğimiz distopyalarda, toplumu kontrol etme üzerine, iktidarların, totaliter anlayışa sahip oldukları ve bu kontrolü gerçekleştirmeye yönelik olarak da vatandaşların dev bürokratik organizasyonlar tarafından sürekli gözetim altında tutulduğu görülmektedir. Burada, bilgi sahibi olunamayan bir şeyin kontrol edilemeyeceği sonucu göz önüne alındığında, totaliter rejimler açısından ön plana çıkan kavramın gözetlemek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu nedendir ki eserlerde, gerek teknolojik aygıtlar, gerek psikoloji süreçler, gerekse de sosyalleşme

¹⁹⁰ G. Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 26.

¹⁹¹ M. C. Müftüoğlu, agm., s. 184.

olgusu kullanılarak vatandaşların başıboş bırakılmayıp sürekli izlendikleri vurgusu yapılmaktadır. Öyleyse distopyaların işlevselliğinin tartışılması açısından gözetim/gözetleme kavramına, günümüz dünyası göz önüne alınarak genişlik kazandırmak, yerinde olacaktır.

“Olgu toplama işlemi”¹⁹² olarak tanımlayabileceğimiz gözlem/gözetim, tarih boyunca iktidarların devamlılıklarını sağlamaları yönünde en önemli araçlarından biri olagelmiş bir kavram olmasına rağmen özellikle varlığını modern zamanlarda hissettirmeye başlamıştır. Gözetleyen iktidarların gözünde gözetim kavramı, toplulukların ve topluluk içerisindeki tek bir bireyin eylemlerini yönlendirmek ve istendiği yöne meyil ettirmek amacıyla toplanan bilgi yumağı anlamına gelir. Çünkü iktidarların birey üzerinde otorite kurabilmesi, onun hakkında olabildiğince çok bilgi toplamasıyla ve bireye hakkında çok şey biliyorum diyebilmesiyle mümkün olabilir.¹⁹³

Sistematik izleme olarak adlandırabileceğimiz gözetim konusuna, ilk dikkat çeken isim Karl Marks olmuştur ve gözetimi, diyalektik sürecin bir unsuru olarak görmüştür. Diyalektik sürecin iki temel unsuru ise sermaye ve emektir. Marx’a göre, kapitalizmin tüm dünyaya yaygınlaşmasıyla birlikte kölelik sisteminin yasaklanmasının sonucunda ortaya çıkan işçi sınıfının klasik anlayışla çalıştırılması sona ermiştir. Kölelik sisteminden daha özgür bir çalışma sistemine geçişte, işçilerden eski verimin alınması neredeyse zora girmiştir. Bir takım sosyal haklara sahip olan işçi zümresinin köle gibi çalıştırılmayacağı aşikârdır. Bu nedenle işçilerin en az giderle en fazla verimi sağlayacak biçimde işe koşturulabilmeleri için burjuva, patron ve idareci sınıf, çareyi çalışanları denetim altında tutmakta aramışlardır. Bu düşünceden hareketle çalışanları izlemek ve kontrol altında tutmayı sağlamak adına yönetim kavramı geliştirilmiştir. Yönetim düşüncesiyle çalışan sınıfı çalışma alanlarında olabildiğince çok bir araya getirmek ve onlardan olabilecek en yüksek verimi elde etmek amaçlanmıştır. Burada Marx açısından önemli konu emeğin gözlem mekanizmalarıyla kontrol altına alınmasıdır. Gözetim kavramını sınırlı boyutta işlemiş olmasına rağmen bugünkü manada ortaya çıkan gözetim düşüncesinin kavranmasında önem arz etmektedir.¹⁹⁴

¹⁹² A. Cevizci, *age.*, s. 386.

¹⁹³ İpek Sucu, Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı: 2, Erzurum, 2011, s. 127.

¹⁹⁴ Veysel Bozkurt, Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?, *Birikim Dergisi*, Sayı: 136, İstanbul, 2000, s. 75.

Max Weber de Karl Marx gibi gözetim kavramını bir tarafta işçi emeğinin diğer tarafta burjuva sermayesinin diyalektik mücadelesinin bir sonucu olarak görmektedir. Ayrıca buna ek olarak gözetimin işçilere ait bilgilerin toplanması ve kayıt altına alınmasını sağlama hedefinin de olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵

Marx ve Weber'e kıyasla gözetim kavramı üzerinde en kapsamlı ve etkili araştırma ve ayrıştırma post modern düşünür Michael Foucault tarafından gerçekleştirilmiştir. O, bu kavramı sınırlı bir çerçeveden değil, toplumun tüm kesimi kapsayacak genişlikte değerlendirmiştir. Bu nedenle onun bu konudaki belirlemeleri merkezi bir değer taşımaktadır. Foucault'a göre içinde yaşadığımız modern dünya çok boyutlu bir toplumsal yapıdır. Bu yapıda yönetici sınıf her zaman bir takım yöntem ve stratejilere sahip olmuştur. Bu yöntem ve stratejiler en başta, ceza evleri, üretim yerleri gibi belli yapılar içinde ortaya çıksalar bile onların etkileri toplumsal yaşamın her yönüne etki etmeyi başarmıştır.

Postmodernist düşünür Foucault, Jeremy Bentham adında İngiliz bir Mimarın “panopticon hapishanesi” benzetmesinden hareketle günümüz modern dünyasındaki gözetim sürecini anlatmaktadır. Panopticon, gözetlemek anlamına gelen opticon ile tam, bütün anlamlarına gelen pan'ın bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Kavram, bir şeyi tüm olarak görmek veya izlemek anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Hapishane, daire şeklinde olup orta kısmında gökyüzüne uzanan uzunca bir kule bulunmaktadır. Kulenin yapılış amacı, kendisine eşit uzaklıkta bulunan hücrelerde kalan mahkûmları izlemektir, bu nedenle kulenin en tepesinde bir gözetleme kulesi vardır ve bu kule hücrelerde kalan tüm mahkûmların görebileceği şekilde tasarlanmıştır. Mahkûmlar, kuleyi görebildiği gibi kule de tüm mahkûmları görebilmektedir. Fakat Foucault'a göre iki tarafın bir birini gözetleyebildiğini düşündüğü bu sistem bir aldatmacadır. Görünürlük tamamen simgeseldir, gerçek değildir. Gözetlediğini düşünenler gerçekte gözetlenmelerinin yolunu açmış bulunmaktadır. Çünkü kuleyi gözetlediğini düşünen mahkûm sadece kulenin dışını görebilmekte, kulenin içerisinden bihaber olmaktadır. Fakat kule mimari tasarısından dolayı her şeyi ve herkesi görebilecek özelliktedir.¹⁹⁶ Yani mahkûm izlenmekte fakat izleyememektedir. Bu nedenle bilme sürecinde suje değil obje konumundadır. Panoptikon'u diğer sistemlerden ayıran en büyük özelliği de budur. Kişi gözetlendiğini bilir fakat gözetleme sürecine dahil olamaz. Bu durumda mahkûm ne

¹⁹⁵ İ. Sucu, agm., s. 127.

¹⁹⁶ İ. Sucu, agm., s. 129.

zaman izlenip ne zaman izlenmediği bilemez ve ruhunda onu hiç yalnız bırakmayan sürekli bir tedirginlik hali belirir. Bu hal, mahkûmda yönetici sınıfın otomatik bir şekilde devamlılığını sağlayan görülebilirlik duygusu oluşturmaktadır. Dolayısıyla, Panopticon hapishanesi, iktidarın etkisinin sürekli olarak devam etmesini sağlayan kusursuz bir sistemdir. Bu sistemle birlikte hiç kimseye zor kullanarak bir şeyler yaptırmaya gerek kalmayacaktır. Gerçek olmasa da izlendiğini ve kayıt altına alındığını düşünen her vatandaş yapması gerekenleri direnç göstermeden sanki kendi özgür iradesiyle yapıyormuş gibi yapmaya başlayacaktır. Toplumsal yaşamda da artan gözlem mekanizmalarının çoğalması ve çeşitlenmesiyle birlikte demir parmaklıklara gerek kalmamaktadır.¹⁹⁷

Bireylerin ve toplumların sevk ve idare edilebilmesi için gerekli olan en büyük güç bilgidir. Bilgi ise en çok gözetim ile mümkün olabilir. Panopticon bu nedenle çok önemli bir konuma sahiptir. Panopticon'u sadece tutuklu evleri için gerçekleştirilen bir sistem olarak düşünmemek gerekir. Yaşadığımız modern çağda denetim ve gözetim toplumu kavramlarının hayatın tüm yönlerine nüfuz ediyor olması sebebiyle önemlidir.¹⁹⁸ Günümüzde devletin içindeki çeşitli kurumların, gündelik yaşamda vatandaşlarını dünyaya geldikleri andan öldükleri güne kadar sürekli kayıt altına aldıklarını görmekteyiz. Buna bağlı olarak, yaşamımızın her anı, bürokratik örgütlerin gözetimi altında devam eder. Hastanelerdeki doğum kayıtlarından başlayarak, okullarda ders notlarının ve davranışlarının not edildiği dosyalar, raporlar, kimlik ve vergi numaraları ile adli sicil kayıtları, taşınır mal ve ev aboneliklerindeki kayıtlar, ikametgâhların sürekli kontrolü, evlilik veya boşanma durumu belgeleri, sabıka kayıtları gibi rutin olarak kabul edebileceğimiz bürokratik işlemlerin yanı sıra, yaşadığımız şehirlerin ve kalabalık mekanların MOBESE adı verilen kamera sistemleriyle izlenmesi, enteraktif ortamda gerçekleştirilen site ziyaretlerinin ve elektronik postaların denetlenmesi, sabit hatlar ve cep telefonlarının dinlenmesi, çıkarılan tüketici profillerinin veri bankalarında depolanması gibi teknolojinin gelişimine bağlı olarak birçok gözetim ve denetim mekanizması ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, iletişim ve bilgi teknolojilerinin hakim sınıflar ile yönetici kesime sağladığı olasılıklar doğrultusunda, ileri teknoloji ürünlerinin her geçen gün gözetim toplumunun sınırlarını genişlettiği gerçeğini ortaya çıkmaktadır.

¹⁹⁷ V. Bozkurt, agm., s. 76.

¹⁹⁸ İ. Sucu, agm., s. 130.

Bu durum, hem bireysel hak ve özgürlükler ile mahremiyetlerin ihlalini, hem de totaliter rejim tehlikesi gibi sorunları beraberinde taşır.¹⁹⁹

Genel olarak değerlendirdiğimiz de, içinde yaşadığımız iletişim teknolojisi çağının, distopyaların ön gördüğü biçimde evrilmeye başladığını, teknolojiye bağlı olarak, kimlerin izlediğinden habersiz, sürekli olarak gözlendiğimizi, toplumsal kontrolün, özel yaşamın gizliliğini inkâr ederek istikrar ve güven ortamı adına günden güne arttırıldığını, deneyimlemekteyiz. Bu durum, biz fark etmesek de kontrolü elden bırakmayan totaliter bir dünyada yaşadığımız gerçeği ile örtüşmekte gibi görünüyor. Bu açıdan distopyaların işlevselliğinin devam ettiğini söyleyebiliriz.

3.1.3. Propaganda ve Sansür

Yirminci yüzyıl distopyalarının işlevselliğinin tartışılması hususunda, değerlendirmeye dâhil edeceğimiz kavramlar arasında, propaganda ve sansür kavramları da gelmektedir. Distopyalarda tasarlanan devlet modellerinde, iktidarların meşruiyetlerini sürdürebilmelerinde, özellikle kavramsallaştırdığımız bu iki faaliyetin önemli bir payı olduğunu düşünmekteyiz. İlk olarak, bu kavramların ne olduklarını, aralarında nasıl bir bağ olduğunu, ardından tezimize dahil ettiğimiz distopya örneklerinde, propaganda ve sansürün nasıl kullanıldığını irdelemeye ve bu doğrultuda distopyaların işlevselliği hakkında kanaat oluşturmaya çalışacağız.

Türk dil kurumunca, bir inancı, sistemi veya fikri, başka kişilere ulaştırmak amacıyla anlatmak ve sevdirmek için yazılı veya görsel yollarla gerçekleştirmeye çalışılan uğraş²⁰⁰ olarak tanımlanan Propagandanın kökeni Latinceye dayanmaktadır. Kavram, ‘propagare’ sözcüğünden türetilmiştir. Propagare, taze bir bitkiden koparılan filizlerin yeni ürünler elde etmek için toprağa dikilmesini ifade eder.²⁰¹ Kelimenin etimolojik manasından hareketle kavramı, belli bir fikrin, ideolojik söylemin bilerek ve isteyerek toplumsal zihinlere ekilmesi ve zihinlerin yapılandırılması olarak yorumlayabiliriz. O halde, propaganda geniş çapta kitlelere etki etmeyi ve onların eylemlerini istenildiği yöne sevk etmeyi hedefleyen istemli bir manipülasyondur.²⁰² Bu manipülasyon veya zihin yapılandırması, bazen orijinal bir fikrin topluma yaygınlaştırılıp benimsetilmesini hedeflerken bazen de sürdürülen

¹⁹⁹ Uğur Olgun, *İşte Büyük Birader*, Hayykitap yay., İstanbul, 2005, s. 11-15.

²⁰⁰ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁰¹ Nejdet Atabek, *Propaganda ve Toplumsal Kontrol*, *Dergipark*, sayı:4, Ankara, 2003, s. 5.

²⁰² N. Atabek, agm., s. 5.

sistemlerin devamlılığının korunması anlamına gelmektedir. Bu açıdan propaganda, yalnızca yeni olanın aşılması olarak düşünülmemeli, mevcut anlayışı beklentiler doğrultusunda değiştirme olarak da anlaşılmalıdır. Bu nedenle, propaganda, propagandayı gerçekleştiren otorite tarafından belli bir hedefe yönelik olarak gerçekleştirilir. Belli sistemle belli bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik olmayan, herhangi bir amaca hizmet etmeyen propaganda süreci başarıya ulaşamaz. Bu sürecin başarılı olabilmesi için öncelikle belirlenmiş bir hedefe ve o hedefe götürebilecek uygun yöntemlere ihtiyaç vardır.²⁰³ Bu hedef de genellikle kişilerin benimsemek durumunda olmadıkları bir fikri kendi rızalarıyla benimsemeye veya eyleme dökmeye yöneliktir.²⁰⁴

Propagandalarda öne çıkan bir diğer ayrıntı, sunulan bilginin niteliğidir. Bireylere aktarılan bilgiler çoğu zaman amaçlı olduğundan, propaganda her zaman güvenilir bilgiler sunmayabilir. İşin çarpıcı tarafı, propagandalar hedefledikleri amaca ulaşmak için kasıtlı olarak bilgiyi çarpıtarak dezenformasyon'a uğrattırır. Bu süreçte yalan ve doğru bir birinin içerisine geçmiş vaziyette olur. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu anlamak güçleşir. Durumun böyle olması propagandacı ve propagandaya maruz kalan için bir sorun teşkil etmez. Çünkü toplumun büyük bir çoğunluğu bilgiyi doğruluğu için talep etmez, doğru olduğuna inanmak istedikleri için kabul ederler.²⁰⁵

Çalışmamızla ilişkilendireceğimiz bir diğer kavram olan 'sansür', Fransızca *censure* kelimesine dayanır ve "her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin hükümetçe önceden denetlenmesi işi, sıkı denetim"²⁰⁶ biçiminde tanımlanır. Sansürü, gazetelerin ve kitapların basılmasından veya neşrinden önce hükümet memurları tarafından muayenesi ve hükümetin siyasetine uygun yazıların basılmasına müsaade edilmesi olarak da yorumlayanlar bulunmaktadır.²⁰⁷ Tanımdan da anlaşılacağı üzere sansür, yazılı ve görsel yayın organları üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan bilgi akışının, makaslanması, törpülenmesi veya nihai olarak engellenmesi olarak düşünülmekle birlikte, sansürün yönünün hükümetlerce belirlendiğine yönelik, ortak bir kanı mevcuttur.

²⁰³ Beyzade Nadir Çetin, Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması, *Fırat Üniv. SBD.*, Sayı: 2/24, Elazığ, 2014, s. 240.

²⁰⁴ Alim Şerif Onaran, *Kamuoyu*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 67.

²⁰⁵ B. N. Çetin, agm., s. 240.

²⁰⁶ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

²⁰⁷ Ali Birinci, Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, *Kebikeç Der.*, Sayı:1, Ankara, 1995, s. 93.

Bir birini tamamlayan iki kavram olan propaganda ve sansür, yirminci yüzyıl distopyalarında iktidarın sahip olduğu gücü, halk üzerinde devam ettirebilmesinin bir aracı olarak görülmüştür. Bu aşamada tezimize dâhil ettiğimiz distopyalar üzerinden bu durumu örneklendirmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere, Orwell'ın Hayvan Çiftliği'nde hayvanların, insan soyundan olan çiftlik sahibini devirip domuzların önderliğinde idareyi ele almalarının ardından, her çiftlik üyesinin uyması gereken yedi temel kural belirlenmiştir. Eserin devamında, çiftliğin temel taşını ve var olma gayesini özetleyen bu kuralların, sansüre uğradığı fark edilmektedir. Örneğin, 'Hayvanların birbirini öldürmemesi gerektiği kuralı' 'nedensiz öldürülemez', 'Hiçbir hayvan yatakta yatmayacak' kuralı 'Hiçbir hayvan çarşafly yataklarda uyuyamaz', 'İki ayaküstünde yürüyen herkesi düşman bileceksin', kuralı 'Dört ayak iyidir, iki ayak daha iyidir', şeklinde değiştirilmiştir. Burada, iktidar, mevcut kuralları, sansürleyerek kendi çıkarları doğrultusuna uygun olarak yeni baştan dizayn etme yoluna gitmiştir. Bununla da yetinmeyen iktidarın, kitabın bir bölümünde, hayvanları istismar etme yoluna başvurarak süt ve elmaların sadece yönetimdeki domuzlar için olduğunu ileri sürdüğünü de görmekteyiz. Burada iktidarın, vatandaşların tüm emek ve sermayelerine sahip çıktığını söyleyebiliriz. Böylesine adaletsiz bir durum karşısında, egemenliği elinde tutan Napoleon'un en iyi sözcüsü olan Squealer, halkın karşısına çıkarak bu duruma şu şekilde bir açıklama getirmektedir:

“Umarım biz domuzların bunu bencilliğimizden, ayrıcalık düşkünlüğümüzden yaptığını sanmıyorsunuzdur. Aslında çoğumuz süt ve elmadan hoşlanmayız. Ben de hoşlanmam. Bu elmalara el koymamızın tek bir amacı var, o da sağlığımızı korumak. Sütte ve elmada domuzların sağlığı açısından kesinlikle gerekli olan bazı maddeler var. Bilim bunu kanıtlamıştır, yoldaşlar. Biz domuzlar düşün emekçileriyiz. Bu çiftliğin tüm yönetim ve düzeninden biz sorumluyuz. Gecemizi gündüzümüze katarak, sizin sağlığınızı koruyoruz. Bu sütleri sizin uğruna içiyor, bu elmaları sizin uğruna yiyoruz. Biz domuzlar görevimizi gereğince yerine getiremesek ne olur, biliyor musunuz? Jones geri gelir! Evet, Jones geri gelir!”²⁰⁸

Squealer, bu konuşmasında, bireyleri etkilemeyi, bireylerin davranışlarını kontrol etmeyi ve idarenin eylemlerini meşru göstermeyi amaçlaması bakımından iyi bir propaganda örneği sunmuştur.

²⁰⁸ G. Orwell, *Hayvan Çiftliği*, s. 51.

Orwell'in bir diğ er romanı Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te de sansür ve propaganda açısından benzer durum karş ımıza çıkmaktadır. Sansür, bu eserde, kendini günlük konuşma ve yazı dilinde, geçmişi anlatan tarihte ve güncel yaşamın takip edildiğ i gazete ve dergilerde olmak üzere hayatın tüm yönünü kuşatmış bir biçimde anlatılmaktadır. Bu durumu, eserde bahsi geçen birkaç örnek üzerinden aktarmaya çalışacak olursak, özellikle ilk sansür'ün dil üzerinde gerçekleştirildiğini söyleyebiliriz. Okyanusya'da, 'eski söylem', yani eski konuşma biçimi bırakılmış, 'yeni konuş' adı verilen, yeni bir dil sistemine geçilmiştir ve herkes bu yeni dili kullanmak zorunda bırakılmıştır. Dil, iktidar tarafından sansürlenerek ideolojik bir aparat gibi kullanılmaktadır. Dilin bu şekilde sansürlenmesiyle, partinin elinde kelimeler her geçen gün daha da eriyerek, düşünce yeteneğ i biraz daha azalır²⁰⁹ hale gelmiştir. 'Bilgisizlik kuvvettir', 'Çiftdüşün', 'düşünsuçü', gibi kavramlar Yenikonuş dilinin anahtar kavramlarını oluştururken, 'Düşünce' sözcüğü, Yenikonuşta sansürlenerek kaldırılmıştır. Dile böyle bir sınırlama getirilmesinin nedeni, düşüncenin sözcüklere bağımlı olmasındandır. Düşüncenin kısıtlanması sözcüklerin daraltılmasıyla eş anlamlıdır. Amaç sözcükler üzerinden düşüncenin sansüre uğratılması ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasını engellemektir.

Eserde, sansür, üzerine bir diğ er çarpıcı örnek yazılı basın üzerinde gerçekleştirilmektedir.

*"17 Mart tarihli Times'a göre, Büyük Birader önceki günkü söylevinde Güney Hindistan cephesinde yeni bir gelişme olmayacağını, ama kısa bir süre sonra Avrasya'nın Kuzey Afrika'da saldırıya geçeceğini öngörmüştü. Gel gör ki, Avrasya Başkomutanlığı saldırıyı Güney Hindistan'da başlatmış, Kuzey Afrika'ya hiç dokunmamıştı. Bu yüzden Büyük Birader'in söylevinin bir paragrafını yeniden kaleme almak, ön görüsünü gerçeğe uygun kılmak gerekiyordu"*²¹⁰.

Eserin başkışisi Winston, bir Dış Parti üyesi olarak, İngos Partisinin ve Büyük Birader'in beklentileri doğrultusunda her gün bu sansürleme işini gerçekleştirmektedir. Buradan anlaşılmalıdır ki partinin izni ve onayı olmadan hiçbir gerçeklik, iktidarın amacına hizmet etmedikçe halka aktarılamaz. Winston gibi bu işi yapan doğruluk bakanlığı çalışanlarının her biri, aslında basın özgürlüğünün olmadığını farkındadır, ancak siyasal otoritenin gücüne kimse karşı gelemmez. İktidar basın yayın organlarının ne şekilde işlemlerini talep ediyorsa çalışanlar bu amaca

²⁰⁹ G. Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 77.

²¹⁰ *Age.*, s. 63.

hizmet etmek zorundadır. Bu açıdan sansür, hem geçmişin değiştirilmesi hem de toplumun değiştirilen bu geçmişe inandırılması açısından çok önemlidir.

Bin Dokuz Yüz Seksen Dört'te İngos Partisinin devamlılığını sağlayan bir diğer uygulama da propaganda'dır. Orwell, sansür'le bilgidен mahrum bırakılan vatandaşların bilgi açılığının propaganda araçlarıyla tatmin edilerek beyinlerinin yıkandığını anlatmaktadır. Eserde bahsedilen, her gün düzenlenen 'nefret saati' uygulamaları, partinin en önemli propaganda araçlarından birini oluşturmaktadır. Nefret saatlerinde ağırlıklı olarak Goldstein'in devrime ve 'Büyük Birader' e olan ihaneti üzerinde durulurken 'Büyük Birader' dışında devrime sadık hiçbir önderin kalmadığı vurgulanır. Bu sebeple, 'Büyük Birader'in yolu devletin kurtuluşu için tek yol olarak zihinlere nakşedilir. Ayrıca yazılı ve görsel basın aracılığıyla devrimin yüceliği anlatılırken, bir zamanlar devrime karşı gelenlerin nasıl bir gaflete düştükleri Goldstein'in sözlerine nasıl kandıkları, tele-ekranlarda anlattırılır. Amaç devrime karşı gelmenin yaratacağı üzüntüyü ve hayal kırıklığını halka empoze etmektir. Bu durumu bir alıntıyla örneklendirecek olursak;

*"Jones, Aaronson ve Rutherford adında üç adamdı (...) düşmanın istihbarat örgütlerine çalıştıklarını, zimmelerine para geçirdiklerini, bazı güvenilir parti üyelerini öldürdüklerini(...) entrikalar çevirdiklerini (...) itiraf etmişlerdi. Bütün bunları itiraf ettikten sonra da bağışlanmışlar (...) üçü de Times'da uzun, onursuz yazılar yazarak yanlış yola sapmalarının nedenlerini çözümlemiş, doğru yolu tutacaklarına söz vermişlerdi"*²¹¹.

İktidar, kendi ideolojisinin dışında hiçbir ideolojinin doğru olmadığını, bu ideolojinin dışına çıkmaya çalışmış ama daha sonra pişman olarak geri dönmüş bireyler üzerinden anlatmaktadır. Ayrıca, partinin merhametli olduğunun altı çizilerek, parti ideolojisinin dışına çıkanların bunu rahatlıkla itiraf etmeleri istenmektedir. Parti, propaganda yöntemlerini kullanarak halkın gözünde isteği imajı oluşturmayı hedeflemektedir.

Zamyatin ve Huxley'de propaganda ve sansür'ün Orwell'a göre daha naif ele alındığını söyleyebiliriz. Bu ayrımı yaparken Orwell'ın kurduğu siyasal sistemin yakın geleceği kurgulaması ve distopyalarında merkeze yerleştirdiği siyasal otoritenin gücünü dikta rejiminden almasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Zamyatin ve Huxley'in distopyalarının daha uzak bir gelecekte geçmesi, devlet modellerinin daha çok modernleşmenin getirdiği teknolojik ilerlemeler temelinde

²¹¹ Age., s. 100-101.

yükselmesine vesile olmuştur. Buna bağlı olarak da, sansür ve propaganda bilim ve teknolojiyle ilişkilendirilerek bir kontrol aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Zamyatin 'Tek Devlet'inde iktidarın zor yollardan sansürleme sürecine girdiğini görmeyiz. Çünkü kitaplar, şiirler, şarkılar bu çağda insan elinden çıkan ürünler olmaktan öte bir şeydir. Sanatsal olarak ifade edeceğimiz her türlü yazınsal faaliyet, makineler tarafından matematiksel kodlara ve düzene bağlı üretilir. Bu sebeple, sansürü, toplumsal yaşama sonradan ilave edilen bir faaliyet olmaktan ziyade, toplumsal yaşamın içinden doğan, doğal bir oluşum olarak görmekteyiz. Bu durum Tek Devlet'in insanlarınca şu şekilde algılanır:

*“Şairlerimiz artık hülyalara dalmıyorlar, ayakları yere değdi. Müzik Fabrikası'nın mekanik marşı eşliğinde bizimle birlikte uygun adım yürüyorlar”*²¹².

Propaganda konusunda da bilimselliği ve bilimsel bakış açısını kaynak alan Zamyatin'in Tek Devlet'inin, devletin devamlılığını sağlamak adına vatandaşlarına bilimin tek yol gösterici olduğu, yönünde propaganda yaptığı görülmektedir. Bilimin ışığında gerçekleştirilen devrim ile kurulan devletin sürekliliği devrimin devamlılığına bağlı olduğu düşünüldüğünden, gerçekleştirilmiş devrimin son devrim olduğu propagandası yapılır. Böylece ileri de mevcut düzeni değiştirmeye yönelik yeni bir devrim veya fikir hareketinin gerçekleşmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kitapta D-503 ile I-330 arasında geçen diyalogda propagandanın halk üzerindeki güçlü etkisini daha iyi anlayabiliriz.

“-Evet devrim! Niye saçma olsun ki?”

-Saçma, çünkü devrim yapılamaz (...) bizim devrimimiz sonuncuydu. Bundan başka bir devrim olamaz. Bu herkesin malumu...

-Tatlım, sen bir matematikçisin (...) şimdi bana en son sayıyı söyle bakalım.

(...)

-Bu çok saçma. Bir kere sayıların sayısı sonsuzdur. Sen hangi sonuncuyu diyorsun?

*-Peki, sen hangi son devrimi istiyorsun? Sonuncu diye bir şey yok. Devrimler sonsuzdur”*²¹³.

Bu diyalogda I-330'un D-503'ü devrim yapmaya ikna etmeye çalıştığını ama D-503'ün hayatı boyunca maruz kaldığı propagandanın etkisiyle bir devrim daha gerçekleştirme fikrini anlayamadığını görüyoruz.

²¹² Y. Zamyatin, *age.*, s. 76.

²¹³ *Age.*, s. 180.

Zamyatin ile benzer bir gelecek dünyası kurgulayan Huxley'in Cesur Yeni Dünya'sında geçen aşağıdaki ifadeler geçmişin üretimi olan birçok yazılı basımın, yasaklanmış olduğunu anlatmakla birlikte, sansürün, Yeni Dünya Devletinin kurulmasıyla eş zamanlı olarak uygulandığı sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

*“(...)eserlerinin bize ulaşmasına izin verilen çok az sayıda yazardan biri olan George Bernard Shaw’un uzun bir konuşmasını kelimesi kelimesine tekrarlamış (...)”*²¹⁴

Yazılı basına uygulanmış bu sansür, tamamen yeni düzeni korumaya yöneliktir. Anne, baba, aile, ebeveyn gibi bilimin tanrısallığını ve bilim merkezli devletin temellerini tehlikeye sokabilecek kavramların, gerek yazılı, gerek görsel basında, gerekse de gündelik yaşamda kullanılmasının ayıp sayılması, bunların hoş olmayan tarihin gerçeklerinden sayılması, ‘Yeni Dünya’daki sansürün sınırlarının boyutunu belirlemektedir.

Huxley'in devletinde beyin yıkama, beyinlerde istenilen fikirler yeşertme yani propaganda, çoğunlukla, insan bilincine, sonradan yapılan bir operasyonla gerçekleştirilmemektedir. Bu iş, laboratuarda embrioların dölllenme işlemi ile başlayan ve Yeni Pavlovcu Şartlandırmayla hayat boyu devam eden iki farklı süreçten oluşmaktadır. Huxley, psikoloji biliminin imkanları dâhilinde, akıllara doğrudan müdahaleyi amaçlayan bir anlayışla, toplumun, neyi sevip sevmeyeceği, parasını nerede kazanıp, nerede harcayacağına kadar her şeyin kolaylıkla zihinlere ekildiği ve ‘Cemaat, Özdeşlik, İstikrar’ veya tikellerin huzura ve refaha, genellerin ise kaçınılmaz sıkıntılara götüreceği²¹⁵ gibi sloganlarla da embriyo döneminde zihinlere ekilen düşüncelerin, çocukluktan itibaren yeşertilmesinin sağlandığı, bir dünya yaratmıştır. Bu sebeple onun modern dünyasında, devletin düşünce bombardımanından, bireylerin kurtuluş imkânı yok gibidir.

Sansürle, zihin kontrolüyle, insanlıkla ilgili bir roman olmasından dolayı, belki de sansür ve propaganda konusunun en çarpıcı biçimde ele alındığı en önemli eserlerden biri, Fahrenheit 451 olabilir. Spekülatif bir kurgu olarak, bizim geçmişimiz olan kendi şimdiki zamanı hakkında yazan Ray Bradbury, kendi zamanına bakarak bu böyle sürerse düşüncesinden hareketle, bizi bu iki kavram konusunda uarmaya çalışmaktadır. Bilindiği gibi eser, çokta uzak olmayan bir gelecekte kitapların okunmasının yasak olduğu bir dünyayı anlatmaktadır.

²¹⁴ A. Huxley, *Cesur Yeni Dünya*, s. 47.

²¹⁵ *Age.*, s. 24.

“-Yaktığın kitapları hiç okuduğun olur mu?

Montag güldü: Bu yasaya aykırıdır.”²¹⁶

Kitapları okumanın, saklamanın veya muhafaza etmenin söz konusu olamayacağı bir dünyada, kitapların önce yerleri tespit edilir ardından ateşe verilerek yok edilir ve kitaplarla ilişkisi olan kişiler cezalandırılır. Kitaplar, son derece tehlikeli görülmesine rağmen, yazılı tüm materyallerin tehlikeli sayılmadığını belirtmemiz gerekir. İçerisinde düşünce kırıntısı barındırmayan çizgi romanların, cinsel içerikli dergilerin veya broşürlerin okunmasında hiçbir sakınca yoktur. Ayrıca, Bradbury, eserinde söz konusu sansürün başlangıçta devletten tepeden inme bir şekilde gelmediğini, halkın tercihleri doğrultusunda geliştiğini ve daha sonraları devlet politikası haline geldiği söyleyerek, oto sansürün, zamanla merkezi otoriteye bağlanabileceğinin altını çizer ve insanları okudukları eserlerin niteliğine dikkat etmeleri noktasında uyarır.

“Oysa halk ne istediğini bilerek, mutluluktan başları dönerek çizgi roman kitaplarının daha uzun ömürlü olmasını sağladı (...) Ne baskı, ne uyarı, ne sansür başlangıçta hiçbiri yoktu, hayır. Bu oyunu, teknoloji, kitlelerin sömürüsü, azınlıkların baskısı devam ettirdi ”²¹⁷.

Bradbury, sansürü, sadece yazılı eserlerin yasaklanması olarak değil geçmişin değiştirilmesi şeklinde de ele alması yönüyle Orwell ile benzer çizgiyi takip etmektedir. Fahrenheit 451’de de, şimdiye itiraz edilmemesi için geçmişin şimdiye uydurulduğu, gözlenmektedir. Bu durumu, itfaiye teşkilatının kuruluş amacının saptırılmasıyla açıklayabiliriz.

Eserin genelinde kitaplara uygulanan sansüre ve bu sansürün uygulanış biçimini irdeleyerek düşünce ve ifade özgürlüğüne dikkat çeken Bradbury, sansürün makul görülmesinde propagandanın önemine de atıfta bulunmaktan geri durmamıştır ve bir numaralı propaganda aracı olarak ‘televizör’leri göstermiştir. Televizörler, günümüz televizyon teknolojisi anımsatan hemen her evde bulunan aygıtlardır. Eserde, televizörlerin topluma bilgi aktarmada önemli bir role büründüğünden bahsedilmektedir. İnsanlar, zamanlarının büyük çoğunluğunu ki vatandaşların izinli oldukları bir sürü saatleri vardır, bu ekranlar karşısında geçirirler. Televizörlere, dolaylı olarak ulaşılır ve onlar çok boyutludurlar. Onlar, insana ne düşünmesi

²¹⁶ R. Bradbury, *age.*, s. 29.

²¹⁷ *Age.*, s. 94.

gerektiğini söylerler, onları düşünce bombardımanına tabi tutarlar.²¹⁸ Bu bombardıman altında birey, kendisine aktarılan bilgileri eleştiri süzgecinden geçirmeye fırsat bulamadan otoritenin istediği biçime dönüştürülür.²¹⁹ İnsanların düşünme eylemlerini yavaşlatan bu aygıtlar, insanların bir şey üretebilmek için bolca vakitleri olmalarına rağmen onları, niteliksiz bilgi yığınlarıyla doldurarak onlara düşünmeye fırsat bırakmadan kendi fikrini tek taraflı olarak aktarır. Tek taraflı aktarılan bu niteliği sorgulanabilir bilgilere vakıf olan bireylerde, ister istemez kitapların gereksizliğine dair kanı kendiliğinden oluşur. Öyle ki, bir kitapta olabilecek herhangi bir bilgi zaten televizörler vasıtasıyla öğrenilebilmektedir. Ayrıca kitaplar, genelde kurgudan oluştukları için insanlara inanılabilecek ve öğretilbilecek hiçbir şey söylemezler, “eğer kurguysalar, var olmayan insanlarla ilgili, hayal gücünün uydurmalarıdır. Eğer kurgu değilse, daha kötü, bir profesör diğerini budala diye çağırıyor, bir filozof diğerine bağırıp gırtlığına çöküyordur”²²⁰. Bu nedenle kitap okumak gereksiz olduğu kadar tehlikelidir.

Sansür ve Propagandanın yirminci yüzyıl distopyalarının ortak konularından biri olduğunu, bahsi geçen ütopyalardan derlediğimiz alıntılar doğrultusunda tespit etmeye çalıştık. Bu aşamada propaganda ve sansür’ün günümüz toplumunda nasıl bir konumda olduğunu belirlemeye çalışacağız.

Siyasal rejimlerin baş göstermesinden, günümüze kadar uzanıyor olmasına rağmen, on dokuzuncu yüzyılda resimleri hareket ettiren teknolojik aygıtların icat edilmesiyle birlikte propaganda tekniklerine bir yenisi daha eklenmiş oldu. Bu yüzyılda propaganda yapmanın en yaygın, en etkili ve en uygulanabilir yöntemi yazılı basımı kullanmaktı. Fakat yazılı basım propaganda açısından önemli bir dezavantaja sahipti. Bu yöntem ile toplumun tamamına veya çoğunluğuna ulaşmak mümkün değildi, sadece belli bir kesime ve belli düzeyin üzerindeki bireylere ulaşılabilirdi. Yirminci yüzyılda ise iletişim endüstrisindeki gelişmelerle birlikte görsel ve işitsel araçlarda propaganda mekanizması haline gelince bu sınır ortadan kalktı, böylece herkes propagandanın açık hedefi haline gelmeye başladı. Bu da propagandaların amaçladıkları hedeflere ulaşmasının yolunu kolaylaştırdı. Fakat yine de iletişim araçlarının ucuz olmaması, kişilerin bu araçlara sahip olmalarını zorlaştırıyordu. Dolayısıyla toplumsal alanda esas kitlesellik, yirminci yüzyılın ikinci

²¹⁸ *Age.*, s. 128.

²¹⁹ *Age.*, s. 128.

²²⁰ *Age.*, s. 100.

yarısı ve özellikle de yirmi birinci yüzyıldan itibaren herkesin bu araçlara ulaşabilmesiyle mümkün hale gelmiştir.²²¹

Bugün içinde yaşadığımız modern dünyada propaganda ile kitle iletişim araçları arasında dirsek teması derecesinde bir yakınlık bulunmaktadır. Hatta görsel basın ile propaganda arasındaki yakınlaşma belli kesimlerce tartışılır hale bile gelmiştir. Ama yinede televizyon, sinema ve özellikle son yıllarda gelişen ve yayılan telekomünikasyon ağının en büyük nimetlerinden olan internetin hiçbir engel tanımadan kilometrelerce uzak alanlardaki kitlelere rahatlıkla ulaşabilirliği, onların propaganda sürecinde ne derece önemli olabileceğini göstermektedir. Çünkü bu aygıtlar sayesinde bireyleri fiziksel bir alana toplamadan bir arada tutabilme imkânı doğmuştur. Artık siyasiler ve yönetme hakkına sahip olan iktidarlar, bu aygıtları kullanarak hiç karşılaşmayacakları seçmen kitlelerine rahatlıkla ulaşabilmektedirler. Ayrıca, günümüzde her bir bireyin akıllı telefonlara sahip olması, bu cihazların kullanım oranının küresel boyutlara ulaşmasını sağlamıştır. Bu cihazlar ile gerek yazılı ve görsel basına gerekse de şahısların sosyal medya hesaplarına hiç olmadığı kadar kolay ulaşılmakta. Bu nedenle siyasiler açısından propagandanın en önemli basamaklarından biri medya olarak kabul edilmektedir. Çünkü istikrarın ve yönetimin devamlılığı için en gerekli ve vazgeçilmez öge bilgidir. Bu anlamda bilgi olmazsa olmaz ehemmiyettir.²²² Özellikle halkın nabzını tutmak için yapılan anketler, piyasa araştırmaları gibi önemli bilgi teknikleri sayesinde haberler sadece olayların kaydının tutulduğu ve halka aktarıldığı iletişim mekanizmaları olmaktan çıkmıştır. Onlar, artık iktidara talip olan ve iktidarlığını korumak isteyen siyasilerin kullanacakları en önemli mücadele aracı haline gelmiştir.²²³ Dolayısıyla, biz farkında olsak da olmasak da gerek kapitalizm'in tüketime sevk eden reklamları, gerekse de siyasal rejimlerin kendini haklı gösteren söylemleri karşısında sürekli olarak fikrimizi değiştirmeye yönelik bilgi yağmuruna tutuluyoruz. Medya tarafından gönderilen bu mesajlar doğru veya güvenilir olmasından dolayı değil, duygu ve düşüncelerimizi manipülasyona uğratmasından dolayı bizde düşünce ve tutum değişikliğine neden olabilmektedir. Her evde televizyon ve bilgisayar gibi cihazların

²²¹ B.N. Çetin, agm., s. 250.

²²² Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2016, s. 47.

²²³ Ayhan Biber, Eda Turancı, Toplumsal Şeytan Üçgeni: İktidar, Hegemonya ve Propaganda, *Akdeniz İletişim Dergisi*, Sayı: 21, Antalya, 2014, s. 37-38.

her bireyde de akıllı telefonların olduğu bir dünyada yaşamaktayız, bu nedenle yaşadığımız dönem, bir propaganda dönemidir.²²⁴

Kısaca, yasaklama olarak tanımlayabileceğimiz, gazete, dergi, kitap filmler, gibi hemen her türden yayınları, radyo, televizyon ve özellikle son dönemde internet gibi teknolojinin topluma kazandırdığı yayın organlarını hedef alan sansür, propaganda gibi günümüzde geçerliliğini koruyan bir uygulama olarak kendini göstermektedir. Sansürdeki temel amaç, değerlerin korunumu bağlamında toplumların düzenini sağlamaktır. Toplumlarında, sürekli bir değişim sürecinden geçtiği düşünülürse, her yeni dönemin değerlerinin, önceliklerinin ve ayrıcalıklarının farklılık göstereceğini, dolayısıyla bir yerde neyin söylenip söylemeyeceğine ilişkin sınırların kendi dönemi içerisinde yeniden belirleneceği sonucuna varabilir ve her yeni dönemin kendi sansür anlayışını ve sansür mekanizmasını ürettiğini söyleyebiliriz. Örneğin, Ortaçağ'da dini kaygılar nedeniyle tiyatro faaliyetlerine sansür getirilmiş ve neredeyse tamamen sona erdirilmişken, Rönesans'ın İngiltere'de gelişmeye başladığı Birinci Elizabeth döneminde, sahnelerde, Tanrı'nın, Hz. İsa'nın ve İncil'de adı geçen kişi ve olayların kullanılması yasaklanmıştır. Yirminci yüzyılın başlarında İngiliz oyun yazarlarının cinsel yolla bulaşan hastalıkları konu almaları sakıncalı bulunup sansüre uğramışken, 1930'lu yıllarda bu konu rahatlıkla ve sıkça ele alınmıştır. Fakat 1930'lu yıllarda da eşcinsellik aynı şekilde sakıncalı bulunup sansürlenmiştir.²²⁵ Günümüzde ise sansür, en ağır biçimde, çağın iletişim mekanizması olan internet üzerinde kendini hissettirmektedir. Buna neden, internetin sınırları ortadan kaldırarak en ücra yerlerdeki bireyleri ve toplulukları bir birine bağlaması, bilgi erişiminde ve paylaşımında sağladığı kolaylık ve çabukluk, gibi özellikler gösterilebilir. İnternetin bu denli geniş bir yelpazede bilgi edinimi hizmeti sunması, beraberinde bir takım ahlaki ve güvenlikle alakalı problemleri de getirdiği düşünülmektedir. Bu bakımdan, internet ortamında bilgilere ulaşma veya internet vasıtasıyla bilgi yüklemeye yönelik denetim, toplumumuzun son dönemlerde güncel konusunu oluşturmaktadır.²²⁶

²²⁴ Anthony Pratkanis, Elljot Aronson, *Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suiistimali*, Çev. Nagihan Haliloğlu, Paradigma Yay., İstanbul, 2008, s. 8.

²²⁵ Yavuz Çelik, Yöneten-Yönetilen İlişkisinde Sansür, *Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Derg.*, sayı: 4, Denizli, 2009, s. 73-76.

²²⁶ Şahika Eroğlu, Bülent Yılmaz, Akademisyenlerin Türkiye'de İnternet Sansürüne Yönelik Yaklaşımları: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Örneği, *Bilgi Dünyası Derg.*, sayı:16, Ankara, 2015, s. 77-78.

Uygulama nedeni ve şekli ne olursa olsun, sansür hemen her zaman devlet güdümlü olmuş ve devletin yetkili kıldığı bir kişi veya kurul vasıtasıyla yürütülmüş, yetki sahibi olanların, keyfiliğe varan uygulamaları zaman zaman dikkat çekmiştir. Sansürün keyfiliği aslında çoğu zaman sansürü uygulayan kişilerden kaynaklandığını söylemek yerinde olur. Geçmişte olduğu gibi bugün de sansür, güçlerini ve yetkilerini paylaşmak istemeyen yetki sahibi insanların elinde, bir araç olmaktadır. Sansür uygulamasına demokrasi adına ne kadar karşı çıkılırsa çıkılsın, ne kadar anti demokratik görünürse görünsün, hayatın hemen her kesiminde, yönetenler ve yönetilenler olduğu, yöneten sınıf, mevcut konumunu ve gücünü, hatalı da olsa, kaybetmek istemediği ve eleştiriye açık olmadığı müddetçe sansürün var olacağı söylenebilir.²²⁷

3.1.4. Birey

Diğerlerinden farklı bir yapıya sahip olan²²⁸ ve “toplumdaki tek kişi”²²⁹ ye işaret eden birey, toplumsal yapının en temel yapı taşı oluşturması yönüyle, toplumların karakteristik özelliğini belirleyici güce sahip bir kavramdır. Bilindiği gibi birey olmadan toplumdaki veya toplumsal düzenin oluşumu ve devamlılığını sağlayan, ahlak, siyaset, eğitim, sanat vs. herhangi bir kurumdan söz etmek mümkün değildir. Siyasal veya ahlaki birlikteliklerden bahsetmek istiyorsak, bu birlikteliği tamamlayan tek kişinin varlığını görmezden gelemeyiz. Bu sebeptendir ki, yirminci yüzyıl distopyalarında tasavvur edilen devlet modellerinde bireye yüklenen sıfatları anlamamız, modern toplumdaki bireyi yorumlamamız noktasında kapı aralayıcı bir etkiye sahip olabilir. Bu noktada tezimiz kapsamına dahil edilen distopyalar üzerinden iktidarın beklentileri doğrultusunda şekillenen bireyi tanımlamaya, ardından günümüzde oluşturulmaya çalışılan birey modeliyle bağıntısını kurmaya çalışacağız.

Zamyatin’in Biz’indeki karakterlerin O-90, R-13, D-503 gibi isimlere sahip olmaları, eserde Tek Devlet’in bireysel var oluşa olan bakışını yansıtmaktadır. Matematiksel kodlardan oluşan ve hiçbir mana içermeyen bu isimler, aynı zamanda bireyselliği yok etmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Devletin gözünde, hiç kimse, sayılardan, simgelerden veya rakamlardan daha fazla bir şey değildir. Tüm yurttaşlar,

²²⁷ Y. Çelik, agm., s. 81-85.

²²⁸ A. Cevizci, *age.*, s. 150.

²²⁹ A. Timuçhin, *age.*, s. 83.

büyük bir fabrikanın çarkları gibi bir bütünün parçalarından ibarettir. Nasıl ki, tek bir parçanın kendi başına bir anlamı yoksa kişi olmanın da bir anlamı yoktur.

“Biz milyonlar her sabah altı tekerlek şaşmazlığıyla aynı saatte, aynı dakikada yekvücut uyanırız. Tek bir milyon olarak aynı saatte çalışmaya başlar, tek bir milyon olarak aynı saatte işi bitiririz. Milyonlarca eli olan tek bir bedende eriyerek Tablet’in belirlediği aynı dakikada gzmeye çıkar ve salona gider, Taylor egzersizlerinin yapıldığı salona gider, orada uyumak için ayrılırız”²³⁰.

Orwell’in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört’ünde ve Hayvan Çiftliği’nde benzer bir durum vardır. Bu eserlerde de, temsil edilen birey, dikta rejimi altında, belli görevler üstlenmiş, kendini iktidarın buyruklarına ve devletinin ideallerine adanmış, sınıfsal tabakalarla ayrıştırılmış yığınlar olarak tasvir edilmektedir. Birey, devlet için anlayışının hâkim olduğu Orwell’in bu iki distopyasında, üstün ya da zayıf yönleriyle kendi farklılığını, ayırt edebilen, kısacası kişi olma bilincine vakıf yurttaşların yetişmesine izin verilmemektedir. Belli bir sınıf tanımı içerisinde kümelenen bireylerin, o sınıfa ait düşünce yapısını benimsemesi ve yüceltmesi iktidarın benimsediği yurttaş modelini oluşturmaktadır. Bu açıdan bireylerin, toplumsal yaşamda tekil bir yaşam sürmeleri, bireysellikten haz almaları, onları ait oldukları sınıfsal yapıdan koparabileceğinden uygun bir davranış olarak görülmez.

“Bir parti üyesinin ilke olarak hiç boş vaktinin olmaması ve yatak dışında hiç yalnız kalmaması gerekiyordu. Çalışmak, yemek yemek ya da uyumak dışında kalan zamanlarda mutlaka ortaklaşa bir etkinliğe katılmalıydı: Yalnızlıktan keyif aldığını gösteren herhangi bir şey yapması, dahası kendi başına yürüyüşe çıkması bile her zaman biraz tehlikeli olabilirdi”²³¹.

Orwell’in eserlerine benzer şekilde, Huxley’in Cesur Yeni Dünya’sı da, sınıflı bir yapıdan oluşmaktadır. Bokanovskileştirme işlemiyle kaderlerin tayin edilmesi sonucu, toplumsal yapı kast sistemini andıran, sınıfsal ayrımcılığa dayanan Alfa, Beta, Gama, Delta ve Epsilon olmak üzere beş farklı tabakaya bölünmektedir. Her tabakanın kendi tabakasına göre yapacağı meslekler ve giyeceği kıyafetler önceden belirlenmiştir. Örneğin, Alfalar gri, Gamalar yeşil, Deltalar haki, Epsilonlar siyah renk giyerler. Her tabakanın mensubu, kendi tabakasında olmaktan da son derece memnundur. Hiçbir tabakanın üyesi başka bir tabakada olamadığı için hayıflanmaz veya üst başka bir tabakanın insanına özenmez. Çünkü kendi bireyselliklerinin hiçbir

²³⁰ Age., s. 22.

²³¹ G. Orwell, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, s. 107.

şekilde farkında olmayan bu tabaka üyeleri, henüz embriyo halindeyken o tabakanın yapacağı işlere göre düzenlenmiş zekâya, bedensel yeterliliğe ve içinde buldukları tabakayı sevme duygusuna sahip olarak dünyaya getirilir. Bu duyguyu taşımayan veya birey olmanın bilincinde olan kişiler, hasta veya anormal olarak görülür.

Bradbury'nin Fahrenheit 451'inde de, diğer distopyalardan farklı bir birey algısı oluşturulmamıştır. Bu eserde de bireyler kişiliğin getirdiği özelliklerin farkında olmadan sosyal yaşamda yığınlar halinde yaşarlar. Bu yaşam biçimlerinden de oldukça memnundurlar çünkü siyasal otorite tarafından ya bilgisiz bırakılmışlardır ya da siyasal otoritenin istediği veya izin verdiği bilgiye erişebilmişlerdir.

*“Her insan bir diğerinin sureti olunca herkes mutlu olur, ortada çekinilecek, korkulacak, herkesin kendisini yargılamasına yol açacak dağlar yok olur”*²³².

Genel olarak değerlendirdiğimizde, yirminci yüzyıl distopyalarında devlet, bireyleri kendi isteği doğrultusunda dönüştüren ve böylece kontrol edilmeleri kolay özneler haline getiren bir iktidardır.²³³ Bu türden bir iktidar modeli, kişileri sınıflandırarak, onların kişiliğini belli bir ideolojiye tabii kılar. İktidar kendi yarattığı gerçekliği bireye dayatarak onun tüm yaşamını ele geçirir. Kendi dünyasında kendi seçimleriyle var olduğu sanrısı içerisindeki birey, bu gerçekliği sorgulamayı aklından bile geçirmez. O, olmak istediğini sandığı ama çevresindekilerin özellikle iktidarın onu görmek istediği karaktere dönüşmüştür.²³⁴ Dolayısıyla, bireyin, yaşam alanının daha çok kontrol edildiğini, bireysel umutlarının düzenli bir şekilde sınıflandırıldığını ve düzenin hakim olduğu bir alanda beslenir hale geldiğini söyleyebiliriz. Bireyin bu şekildeki dönüşümünü ise, konformist bakış açısıyla açıklanabiliriz. Çünkü çoğunluğa veya otoriteye uyma eğilimindeki bireyler kendi farkındalığını ve öz benliğini kendinden güçlü olan düzene teslim ederek mekanik hale gelirler. Bu sürecin, bazı distopyalarda güç kullanılarak gerçekleştirilirken bazılarında ise kendi arzularıyla, sistemin dayattığı sahte mutluluk dünyasında yaşarken gerçekleştiğini görmekteyiz.²³⁵

Günümüz gerçekliğinde de bireye yüklenen anlamın, distopyalardan çokta farklı bir kategoriye sahip olduğunu söylemek zor görünüyor. Her ne kadar bireysel varoluşumuzu gerçekleştirdiğimizi düşünerek yaşasakta bugün geline noktada oluşan kitle kültürü bize, bunun aksinin gerçekleştiğine yönelik sinyaller vermekte.

²³² R. Bradbury, *age.*, s. 95.

²³³ M. Foucault, *age.*, s. 20.

²³⁴ M. Foucault, *age.*, s. 64.

²³⁵ Y. Çelik, *agm.*, s. 75.

Televizyondaki eğlence programları, politikacılar, tatilimizi her dakikasına kadar organize eden tatil büroları, büyük marketler ve alışveriş merkezleri, bize kariyer ve saygınlık vadeden üniversiteler ve yüksek okullar, bütün bunlar aslında kendisinin daha özgür ve bağımsız olduğunu iddia eden modern bireyin ne kadar bağımlı olduğunun birer göstergesidir.²³⁶ Bir diğerine bağımlı ve bir diğerine benzeme çabası içerisindeki günümüz bireyleri bu açıdan kitle kültürünü oluşturmaktadır. Kitleyi oluşturan bu kişilerin yaşam stillerinin, kişiliklerinin ve algılama yeteneklerinin bir birlerine ne derece benzediğinin veya benzemediğinin bir önemi yoktur. Çünkü kitle ortamında geçirdikleri biçim değişikliğinden dolayı bir süre sonra hepsi aynılık özelliği kazanırlar. Yani tüm bireyler kitle içerisinde yalnızken olduklarından daha farklı duyuş, düşünüş tarzını benimseyeceklerdir. Birey grup içerisinde kendi benliğinden sıyrılarak kendini daha büyük bir şeyin parçası haline getirir. Artık o, kendisinin de içerisinde yer aldığı dev bir yapıdır. Bireyin bireyselliği bu yapı içerisinde ortadan kalkar. Bu sebeple diyebiliriz ki bireylere birey olma özelliği kazandıran tüm içsel süreçler bir kenara bırakılıp görmezden gelindiğinde bireylerin tümünde aynı özelliği gösteren bilinçsiz alt yapı gün ışığına çıkar.²³⁷ Bu nedenle Gasset'e göre, günümüz Avrupa'sının toplumsal hayatıyla iç içe geçmiş son derece önemli bir gerçeği vardır. Bu gerçek ise toplumların kitlelere dönüştüğü gerçeğidir. Kitleler, kendi varlıklarını yönlendirebilen bir güce sahip olmadıkları gibi nitelikli olmayan sıradan kişilerin oluşturduğu bir topluluktur. Bu topluluk içinde her bireyin kendisini insan yığınlarından ayrı tutabilmesi pek de mümkün değildir. Kitle dediğimiz oluşum, iyi ya da kötü hiçbir değer ifade etmeyen kendisini sadece herkes gibi hisseden herkesi kapsar ve kendisini diğerleriyle bir bütün olarak hissetmekten mutluluk duyar, bu konuyla ilgili hiçbir endişe de taşımaz. Bu da Avrupa milletlerine musallat olan büyük bir krizin kaynağıdır. Çünkü topluma yön veren ve kendi öz yapısını koruyabilen liderlerin yerini, kendi benliğini kaybetmiş, vasıfsız kitleler almaktadır.²³⁸ Bu durumu Heidegger'in kullandığı kavramla ifade edecek olursak, günümüz modern toplumunda birey 'Dasein' olmanın bilincine ulaşamamaktadır. Dasein, her durumda kendisine kendisini konu yaparak her durumda kendisi olabilen varlıktır. Böyle bir Dasein, varoluşsal yapısı gereği kendisinin seçimleridir. Kendini seçen Dasein bu yönüyle otantik varoluşa sahiptir. Böylece o kendini seçemeyen ve

²³⁶ Aslan Toprakkaya, Modern Birey Kültü, *Felsefe Dünyası Dergisi*, sayı: 45, Ankara, 2007, s. 49.

²³⁷ Sigmund Freud, *Kitle Psikolojisi*, Çev. Kamuran Şipal, Bozak Yayınları, İstanbul, 1975, s. 6 – 10.

²³⁸ Ortega Y. Gasset, *Kitlelerin Ayaklanması*, Çev. Koray Karaşahin, Babil Yayınları, İstanbul, 2003, s. 7-11.

kendi olanaklarını fark edemeyen varlıktan kendini ayırır.²³⁹ Yani Dasein, hiçbir zaman mevcut olan bir varolan cinsinin durumu ve örneği olarak kavranamaz. Oysa söz konusu varolanlar kendi varlıklarına kayıtsızdırlar.²⁴⁰

²³⁹ Kadir Çüçen, M. Zeynep Zafer, Adnan Esenyel, *Varlık Felsefesi*, Ezgi Kitap Evi, Ankara, 2017, s. 378.

²⁴⁰ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, Çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 44-45.

SONUÇ

Yaşanılan çağın hoşnutsuzluğundan kaynaklanan, kaybedilen cennetin yeniden aranmaya başlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan ütopyaların, daha iyi bir toplumun hayal edildiği, kurgusal tasarımlar olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kurgunun, diğer kurgulardan farklı olduğunun altını çizmeliyiz. Bu fark, ele alıp işlediği konudan kaynaklanmaktadır. Çünkü bu kurgunun asıl konusu iyi toplumdur. Krishan Kumar, 'Ütopyacılık' adlı eserinde kavramsal olarak ilk defa Ütopya ifadesini kullanan Thomas More'un, dostu Peter Giles'e yazdığı mektupta ütopyayı, gerçeğin adeta bala batırılmış gibi insanların zihinlerine daha sevimlice girebileceği bir kurgu olarak tanımladığını ifade eder. Bu ifadeden, More'un, ütopya'yı gerçeklikten tamamen kopuk olmayan ama gerçekliğin daha kolay anlaşılması sağlayan bir kurgu olduğunu kabul ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca, ütopyaların da diğer edebi türler gibi kurgu olması, okuyucuya sadece hoş vakit geçirmek için yazıldığı algısı yaratmamalı, onlar, yarattıkları dünyalar ile tarihi, kendi kurgusal dünyalarından kovarlar ve herhangi bir zaman aralığında olmadan başka bir evrende kendi mükemmelliği içerisinde varlığını sürdürürler. Zamandan ve mekândan kopuk olarak tasarlanan bu toplumsal, kültürel ve siyasal yapıda, eşitliği ve mutluluğu engelleyecek veya değişime yol açabilecek hemen her olgunun denetim altına alınmaktadır. Bu sebeple ütopyalar, eşitlik adına özgürlüğü baskıladığı, bireysel yaratıcılığı öldürdüğüne yönelik eleştirilere de maruz kalmaktadır. Onların bu şekilde eleştirilmesinin yeni bir tür olan distopyaların oluşmasına yol açtığını söyleyebiliriz.

Kelime anlamını, 'zorlu yer' olarak tercüme edebileceğimiz distopyaların, ilk izlenim olarak ütopyanın zıttı olarak algılanmasının doğal olduğunu ama bunun bir yanılgı olduğunu ifade etmeliyiz. Çünkü ütopyanın zıttı tamamen plansız bir toplum tasarımı ifade eder ki bu distopyalar için geçerli bir durum değildir. Aksine distopyalar, kendilerine özgü katı kurallardan ve sarsılmaz duvarlardan örülü sistemsel bir yapıya sahiptir. Onların, ütopyalardan farkı ise işlerin daha çok sorunlu ve aksayan yönlerini öne çıkarmalarıdır. Onlar, ütopyacı bir eğilim ve amaçla yola çıkıldığında olumsuz ve baskıcı bir düzenin toplumsal yapıya hakim olacağına ilişkin genel bir kanıya sahiptirler. Yani, ütopyalarda yaratılmaya çalışılan cennet bahçelerinin, onların izlediği strateji ve yöntem ile ulaşılamayacağını, aksine bunun insanlık için düş kırıklığı yaratacağını dile getirirler. Bu sebeple distopyaların, başarısızlıkla sonuçlanan ütopyaların bir sonucu olduğunu söylemek, yerinde bir

yargı olacaktır. Özellikle on dokuzuncu yüzyılda karşımıza çıkan ütopyacı teoriyle birlikte baş gösteren sosyalizm'e karşı, yirminci yüzyılda ciddi eleştiriler getirilmiş ve bu amaçla Zamyatin, Huxley, Orwell, Bradbury gibi yazarlar, uyarı niteliğindeki distopik eserleriyle kendilerini göstermişlerdir.

Yirminci yüzyıl distopyalarının, daha çok siyasal ve bilim kurgusal alanda kendini gösterdiğini ve bunda da onların yazdıkları dönemin siyasal ve bilimsel çalışmalarının etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle yaşanan savaşlar, soy kırım ve kıtlık gibi nedenlerden dolayı toplumsal, siyasal ve ekonomik yapıda yaşanan sarsıntı, dönemin mevcut yapısına karşı pesimist bakış açısının hakim olmasına neden olmuştur. Bu bakış açısı edebi bir anlatım ile gelecek düşüncesiyle de birleşerek okuyucuya sunulmuştur. Distopya yazarlarının buradaki amacı, söz konusu mevcut durum böyle giderse geleceğin dünyası bu şekilde olacaktır, uyarısında bulunmaktır. Elbette ki, buradan onların geleceğin siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısına tamamen açık bir ayna tutacağı, geleceğe ilişkin kestirimlerinin kâhinlik derecesinde gerçekleşeceği düşünülemez çünkü her yazar ve filozofun görüşleri gerek yaşadıkları çağın toplum biçimi gerekse de bilimsel paradigması tarafından kısıtlanır. Buna rağmen, yine de, tarihsel bağlarından kopuk olmayan, eleştirel bakışa sahip, farklı yorumlardan beslenen ve çeşitlenen distopyaların, geleceğin dünyasına ilişkin kestirimlerinde tamamen başarısız oldukları da söylenemez.

Yirminci yüzyıl distopyalarının genel karakteristik yapısını temsil edeceğini düşündüğümüz için çalışmamıza dâhil ettiğimiz distopya örneklerinde, geleceğe dair tahminde bulunan yazarların, bu gayretlerini, felsefi niteliğe sahip, özgürlük, mutluluk, propaganda, sansür, birey ve totalitarizm gibi kavramları ön plana çıkararak gerçekleştirmeye çalıştığını görmekteyiz. Her biri insani birer değer olan bu kavramların distopyalarda çözüm bekleyen problemlerle bir alan olarak görülmesi ve bu günde, içinde yaşadığımız çağdaş dünyada, onların bu kavramlar üzerinden dile getirdiği problemlerin şekil olarak olmasa bile barındırdığı ruh ve amaç bakımından artar bir şekilde devam etmesi, onların işlevsel özelliklerinin sadece yazdıkları dönemle sınırlanmayacağına aksine bu özelliklerinin halen günümüzde de devam ettiğinin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

KAYNAKLAR

Adugit, Y. (2013). “Özgürlüğün Kısa Tarihi”, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, Isparta, 63-93.

Ağkaya, O. (2016). “Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi”, MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 4/14, Diyarbakır, 23-48.

Akarsu, B. (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Atabek, N. (2003). “Propaganda ve Toplumsal Kontrol”, Dergipark, Sayı: 4, Ankara, 4-12.

Atwood, M. (1992). Damızlık Kızın Öyküsü, (çev. Sevinç Kabakçioğlu, Özcan Kabakçioğlu), Afa Yayınları, İstanbul.

Bacon, F. (2011). Yeni Atlantis, (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayınları, İstanbul.

Bezel, N. (1984). Yeryüzü Cennetleri Kurmak (ütopyalar), Say Yayınları, İstanbul.

Bezel, N. (1984). Yeryüzü Cennetlerinin Sonu: Ters Ütopyalar, Say Yayınları, İstanbul.

Bezel, N. (1984). Yeryüzü Cennetlerinin Sonu, Say Yayınları, İstanbul.

Biber, A., Turancı, E. (2014). “Toplumsal Şeytan Üçgeni: İktidar, Hegemonya ve Propaganda”, Akdeniz İletişim Dergisi, Sayı: 21, Antalya, 28-41.

Birinci, A. (1995). “Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü”, Kebikeç Dergisi, Sayı: 1, Ankara, 91-96.

Bozkurt, V. (2000). “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”, Birikim Dergisi, Sayı: 136, İstanbul, 75-81.

Bradbury, R. (2013). Fahrenheit 451, (çev. Zerrin Kayalıoğlu-Korkut Kayalıoğlu), İthaki Yayınları, İstanbul.

Burgess, A. (2003). Otomatik Portakal, (çev. Aziz Üstel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Burroughs, W.S. (1998). Çıplak Şölen, (çev. Sergül Oğur), Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul.

Campanella, T. (2015). Güneş Ülkesi, (çev. Selahattin Bağdatlı), Say Yayınları, Ankara.

Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Cioran, E. M. (2013). Tarih ve Ütopya, (çev. Haldun Bayrı), Metis Yayınları, İstanbul.

Çelik, Y. (2009). “Yöneten-Yönetilen İlişkisinde Sansür”, Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Derg., sayı: 4, Denizli, 72-87.

Çetin, B.N. (2014). “Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması”, Fırat Üniv. SBD., Sayı: 2/24, Elazığ, 239-265.

Çiftçi, G. (2013). “Kitap İncelemesi: Animall Farm (Hayvan Çiftliği), Journal of International Management, Education and Economics Perspectives”, sayı: 2, Tokat, 15-16.

Çüçen A. K., vd., (2017). Varlık Felsefesi, Ezgi Kitap Evi, Ankara.

Dora, S. (2018). Cesur Yeni Dünya Eleştirisi, <http://iletisim.ieu.edu.tr/karine/?p=345>, 03.02.2018.

Eroğlu, Ş., Yılmaz, B., (2015). “Akademisyenlerin Türkiye’de İnternet Sansürüne Yönelik Yaklaşımları: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Örneği”, Bilgi Dünyası Dergisi, sayı: 16, Ankara, 75-104.

Ertan, K.A. (2003). “Kentın Tükenişı ve Ütopyalarda”, Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 2/36, Ankara, 143-165.

Ertuğrul, G. (1977). Aldous Huxley’in Utopik Dünyası, Atatürk Üniv. Yayınları, Erzurum.

Ege, S. (2000). “Aldous Huxley ve Çelişkiler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı: 40, Ankara, 137-148.

Farabi, (1990). El Medinetü’l Fazıla, (çev. A. Arslan), Kültür Bak. Yayınları, Ankara.

Foucault, M. (2016). Özne ve İktidar, (çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Freud, S. (1975). Kitle Psikolojisi, (çev. Kamuran Şipal), Bozak Yayınları, İstanbul.

Gasset, Y.O. (2003). Kitlelerin Ayaklanması, (çev. Koray Karaşahin), Babil Yayınları, İstanbul.

Gordin, D.M., vd. (2010). Utopia / Dystopia Conditions of Historical Possibility, Princeton Univ. Press, Princeton.

- Gökberk, M. (2011). Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Gül, F. (2007). “Ütopyalarda Devlet”, Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 45, Ankara, 52-59.
- Harrison, H. (1996). Yer Açın! Yer Açın!, (çev. İrma Dolanoğlu), Metis Yayınları, İstanbul.
- Heidegger, M. (2006). Varlık ve Zaman, (çev. Kaan H. Ökten), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Huxley, A. (2013). Cesur Yeni Dünya, (çev. Ümit Tosun), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Huxley, A. (2006). Maymun ve Öz, (çev. Süreyya Eren), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Kafka, F. (2013). Dava, (çev. Ahmet Cemal), Can Yayınları, İstanbul.
- Koestler, A. (1999). Gün Ortasında Karanlık, (çev. Pınar Kür), İletişim Yayınları İstanbul.
- Kultan, B.A., vd., (drl) (2004). Ütopya, İndex Yayınları, İstanbul.
- Kumar, K. (2005). Ütopyacılık, (çev. Ali Somel), İmge Yayınları, İstanbul.
- Kumar, K. (2006). Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya, (çev. Ali Galip), İstanbul.
- Marx, K., Engels, F. (2014). Komünist Parti Manifestosu, Editör: Filiz Alp, İstanbul.
- More, T. (2017). Ütopia, (çev. Mina Urgan), İş Kültür Yayınları, İstanbul.
- Müftüoğlu, M.C. (2015). Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell’ın 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları, Dumlupınar Üniv. SBD, sayı: 44, Kütahya.
- Onaran, A.Ş. (1984). Kamuoyu, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Olgun, U. (2005). İşte Büyük Birader, Hayykitap Yayınları, İstanbul.
- Omay, M. (2009). “Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme”, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 18, İstanbul, 1-14.

Orwell, G. (2013). Hayvan Çiftliği, (çev. Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul.

Orwell, G. (2014). Bin Dokuz yüz Seksen Dört, (çev. Celal Üster), Can Yayınları, İstanbul.

Platon, (2007). Devlet, (çev. Hüseyin Demirhan), Palme Yayıncılık, Ankara.

Pohl, F., Kornbluth, M.C. (1996). Uzay Tacirleri, (çev. Fatma Taşkent), Metis Yayınları, İstanbul.

Pratkanis, A., Aronson, E. (2008). Propaganda Çağı İknanın Gündelik Kullanımı ve Suiistimali, (çev. Nagihan Haliloğlu), Paradigma Yayınları, İstanbul.

Rand, A. (2003). Ego: Hayatın Kaynağı, Manası ve Haysiyeti, (çev. Şerif Yıldız), Plato Yayınları, İstanbul.

Rand, A. (2006). Atlas Silkindi, (çev. Belkıs Dişbudak), Plato Yayınları, İstanbul.

Riot, S., Michéle vd. (2003). Ütopya Sözlüğü, (çev. Turhan Ilgaz), Sel Yay, İstanbul.

Ruby, C. (2014). Siyaset Felsefesine Giriş, (çev. Aziz Ufuk Kılıç), İstanbul.

Roth, M.S. (2005). Trawma: A Dystopia of the Spirit, Thinking Utopia: Stepsinto Other Worlds, , Oxford-New York: Berghahn Books.

Stewart Gülmez, T.(2013). “Totalitarizmin Kavramsal İncelemesi ve Arendt ile Popper’ın Totalitarizm Anlayışları” Amme İdaresi Dergisi, Sayı: 4/46, Ankara, 27-43.

Sucu, İ. (2011). “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler, Atatürk İletişim Dergisi”, Sayı: 2, Erzurum, 125-140.

Şan, Z. (2010). Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campenella, Çukurova Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Timuçin, A. (1994). Felsefe Sözlüğü, BDS Yayınları, Ankara.

Toprakkaya, A. (2007). “Modern Birey Kültü”, Felsefe Dünyası Dergisi, sayı: 45, Ankara, 42-51.

Topdemir, H.G. (1999). “Francis Bacon’ın Bilim Anlayışı”, Felsefe Dünyası, Sayı: 30, Ankara, 51-68.

Turgut, B. (2012). Klasik ve Çağdaş Ütopyalarda Siyaset ve Ahlak İlişkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, bkz. <http://tdkterim.gov.tr/bts/>

Usta, S. (2005). Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Vonnegut,K. (1997). Otomatik Piyano, (çev. İrma Dolanoğlu Çimen), Metis Yayınları, İstanbul.

Yumuşak, C. (2012). “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, Bilig Dergisi, Sayı: 61, Ankara, 47-70.

Yücedağ, İ. (2011). “Ütopyalar ve Toplum Sınıflamaları İlişkisi Üzerine”, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, Ankara, 199-212.

Zamyatin, Y. (2014). Biz , (çev. Fatma ve Serdar Arıkan), İthaki Yayınları, İstanbul.

Zamyatin, Y. (2014). Biz, (çev. Füsün Tülek), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı :Bırol SOYSAL
Doğum Yeri :Samsun
Doğum Tarihi :30.11.1983
E- Posta :birolsoysal5520@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Samsun Mithat Paşa Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Felsefe
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi, Sistematik Felsefe ve Mantık
Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce, 72.5/YÖKDİL

İŞ DENEYİMİ : 2011 yılından bu yana MEB’de Öğretmen.